

Üç Ferâiz Metni Çerçevesinde Gelişen Müteahhirîn Dönemi Ferâiz Literatürü

Abdurrahman YAZICI*

Giriş

İslâm miras hukuku literatürdeki adıyla ferâiz ilmi, fıkhn diğer alanlarından farklı olarak kendisine has özelliklere sahiptir. Kendisinde kıyas işleminin cârî olmayacağını kabulü,¹ belirli seviyede matematik ve hesap bilgisi gerektirmesi, sosyo-ekonomik hayata etkisi ve toplumun kendisine daha fazla ihtiyaç duyması gibi sebeplerle fıkhn diğer alanlarından ayrılmaktadır. Fıkhn hiçbir bahsinde olmadığı kadar, İslam miras hukukunun temel esasları ve mirasçıların terekeden alacakları paylar Kur'an'da ayrıntılı bir şekilde belirlenmiştir.² Bunun yanında Hz. Peygamberden (sav) ferâiz ilminin önemini ifâde eden, öğrenilme ve öğretilmesini teşvik eden çok sayıda rivayet vardır.³ Her ne kadar bu rivâyetlerin bir kısmının itikât ve ibâdet

* Dr., Araştırmacı.

1 Son dönem Osmanlı âlimlerinden Mahmud Esad Seydişehrî (ö. 1918), “Şer-î delillerden kıyas ferâiz ilminde câri değildir. Zirâ mevâris, şer’î güçlüklerden olduğundan sebebi akıl ile idrak olunamaz, falan vârise niçin terekeden şu kadar hisse verilip de fazla veya noksan verilmediği bilinemez” demektedir. Bkz. Mahmud Esad Seydişehrî, *Ferâidü'l-ferâiz*, Dersâadet: Selanik Matbaası, 1907, s. 6. Kıyasın ferâizdeki yerine dâir ayrıntı için bkz. Ebu'l-Velid Muhammed b. Ahmed İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, İstanbul: Kahraman Yay., 1985, c. 2, s. 248; Ebû Muhammed b. Ali İbn Hazm, *el-Muhallâ*, Muhammed Münir Dımaşkı (nşr.), Kahire: İdâretü't-Tıbaati'l-Müniriyye, 1351/1932, c. 9, s. 255.

2 Bkz. en-Nisâ 4/11, 12, 176.

3 Ferâiz ilminin öğrenilip öğretilmesine, ilmin yarısı olduğuna, ilk unutulacak ilim olduğuna ilişkin Hz. Peygamber'den çeşitli rivayetler nakledilmektedir. İbn Haldun gibi bir kısım âlimler bu rivâyetlerin ferâiz ilmine mahsus olmadığını, tüm itikâdî ve ibâdet konularını kapsadığını söylemektedirler. Bunun yanında ferâiz ilminin öğrenilip öğretilmesine teşvik eden bir kısım rivâyetler de muhaddislerce zayıf bulunmuştur. Bkz. Ebü'l-Fazl Şehâbeddîn Ahmed İbn Hacer, *Fethü'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Muhammed Fuad Abdülbâki ve dğr. (nşr.), 2. baskı, Kahire: Dârü'r-Reyyân li't-Türâs, 1407/1987, c. 12, s. 5 vd.; Ebu Zeyd Veliyyüddin Abdurrahman b. Muhammed İbn Haldun, *Mukaddime*, nşr. Abdüsselam eş-Şeddâdî, 1. baskı, Dârü'l-Beydâ, 2005, c. 3, s. 14.

konularını kapsadığı kabul edilse de tamamının genel olduğunu söylemek isabetli değildir.⁴ Ferâiz ilmi, toplumun sosyo-ekonomik hayatını yakından ilgilendiren vakıf, vasiyet, hibe gibi bahislerle de yakınlığı sebebiyle ayrıca önem arz etmektedir.

Müslümanlar, Hz. Peygamber (sav) zamanından itibaren ferâize büyük önem vermişlerdir. Ferâiz bahsine, fûrû fıkah kitaplarının büyük kısmıyla hadisleri konularına göre cemedden hadis kitaplarında özel bahislerle yer verilirken, tüm klasik ve modern tefsirlerde miras ayetlerinin tefsirleri vesilesiyle de değinilmektedir. Bu ilme verilen önem dolayısıyla İslâm âlimleri bu alanda geniş bir literatür oluşturacak şekilde müstakil telifte bulunmuşlardır. Hatta ferâizde müstakil telifte bulunma sahâbe dönemine kadar gitmektedir. Nitekim sahâbeden, ilk defa Zeyd b. Sâbit'in (ö. 45/665)⁵ ferâize dâir bir eser telif ettiği bilgisinin yanısıra tâbînden Eyyûb es-Sahtiyânî (ö. 131/749)⁶ ve Muğîre b. Muksim ed-Dabbî'nin (ö. 133/750)⁷ de bu alanda müstakil eserler kaleme aldıkları kaydedilmektedir. Hiç şüphesiz İslâm tarihi boyunca devam eden ferâiz ilmindeki telif çalışmaları, şekil değiştirmekle birlikte sonrası dönemlerde de aralıksız devam etmiştir.

Klasik dönem bilhassa Osmanlı dönemi ferâiz eserlerine ilişkin günümüzde yapılan çalışmalar hemen hemen yok denecek durumdadır. Dahası, Osmanlı dönemine ilişkin günümüze ulaşan ferâiz eserlerinin hemen hemen tamamı henüz yazma halde çeşitli kütüphanelerde bulunmakta olup bunların henüz derli toplu bir envanteri bile mevcut değildir. Bu dönemde telif edilmiş eserlerin henüz neşredilmemiş olması, ilgili eserlerin toplu olarak görüleceği fihrist ve literatür çalışmalarının bulunmaması ve literatürün devasa büyüklüğü bu alanda çalışma yapmayı da zorlaştırmaktadır.

Bu döneme ilişkin günümüzde yapılan çalışmaların büyük çoğunluğu tereke defterleriyle ilgilidir. Nitekim bu çalışmaların büyük kısmı fıkah/hukuk arka planı bulunmayan araştırmacılar tarafından yapıldığı, meselelerin hukûkî ve teorik yönünden ziyâde tarihî, sosyal ve ekonomik yönü üzerinde durulduğu müşahade edilmektedir.⁸

Müteahhirin döneminde telif edilen müstakil ferâiz eserlerini amaç ve muhteva açısından aşağıdaki gibi sınıflandırarak değerlendirmek mümkündür:

- 4 Ali Bardakoğlu, "Ferâiz", *DİA*, İstanbul: TDV Yay., 1995, c. 12, s. 362-363.
- 5 Ebû Yusuf Yakub b. Süfyan el-Fesevî, *Kitâbu'l-Marife vet-tarih*, Ekrem Ziya el-Ömerî (nşr.), 1. baskı, 1410, Medine: Mektebetü'd-Dâr, Medine, c. 1, s. 486; Ebû Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, Haydarabad: Dâiretü'l-Maârifil-Osmaniyye, 1933, c. 6, s. 210; Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed ez-Zehabî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, Şuayb el-Arnaut ve dğr. (nşr.), 3. baskı, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1405/1985, c. 2, s. 436.
- 6 Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin esmâ'ül-mü'ellifin ve âsârü'l-musannifin*, Matbaatü'l-Behiyye, İstanbul: 1951, Beyrut: Dâru lhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts., c. 1, s. 228-229; Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, Bağdad: Mektebetü'l-Müsennâ, 1941, c. 2, s. 1245, 1246.
- 7 Ebü'l-Ferec Muhammed b. İshak İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, Rıza Teceddüd (nşr.), y.y., 1971, s. 282.
- 8 Bkz. Abdurrahman Yazıcı, "Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde İslâm Miras Hukuku Çalışmaları", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2013, sayı: 22, s. 309-328.

Bu dönemde yazılan eserlerin bir kısmı her bir mezhebe göre ferâiz bahislerini muhtasar şekilde ele alan eğitim amaçlı ve ibtidâî (başlangıç) seviye için kaleme alınmış metin, manzum ve muhtasar eser şeklindedir. Çalışmamızın da temel konusunu oluşturan es-Secâvendî (ö. 596/1200), Rahbî (ö. 579/1183) ve Havfî'nin (ö. 583/1184) üç temel metnine benzer şekilde yazılan eserler de bu sınıflandırma içinde yer almakta olup bunların daha sonra medreselerde ders kitabı olarak okutulduğu görülmektedir. Bu eserler, muhtasar nitelikte olmaları sebebiyle ilgili bahislere etraflı bir şekilde ve delilleriyle yer vermedikleri gibi farklı mezheplerdeki çeşitli uygulama ve bahislere de değinmemektedirler. Miras hükümlerini her bir mezhebe göre özet bir şekilde genel kural ve kaideleriyle ele almaktadırlar. Dolayısıyla bir mezhepte kaleme alınan bir eser muhteva olarak diğer mezhepler açısından yazılan eserlerden farklılık taşıyabilmektedir. Örneğin Şafî mezhebinde kaleme alınan *er-Rahbîyye*, Şafî mezhebinin mirastaki görüş ve uygulaması çerçevesinde mirasçılığını kabul etmedikleri "zevî'l-erhâm" hısımlarla ilgili bahse yer vermezken Hanefî mezhebi esas alınarak telif edilen *es-Sirâciyye* bu bahse yer vermektedir.

Ferâiz ilminde telif edilen bir kısım çalışmalar da oldukça kapsamlı ve müdelleldir. Sahabe ve tâbiîn kavillerine, farklı mezhepler ve fakihler arasındaki görüş ayrılıklarına, farklı görüş sahiplerinin delillerine ayrıntılı bir şekilde yer vermektedir. Müstakil kaleme alınan müdellel ferâiz metinleriyle muhtasar ve manzum eserlere yazılan şerh ve hâşiyeler bu tür metinleri oluşturmaktadır. Seyyid Şerif el-Cürçânî'nin (ö. 816/1413) *es-Sirâciyye* üzerine kaleme aldığı *Şerhü's-Sirâciyye fi'l-ferâiz* ile el-Kelâbâzî'nin (ö. 700/1300) aynı eser üzerine kaleme aldığı *Dav'ü's-Sirâc* bu nitelikteki eserlerdendir. Bu eserlerden bir kısmının medreselerde ders kitabı olarak okutulduğu görülmektedir. Bu dönemde farklı mezheplerle fakihler arasındaki çeşitli bahislere dâir tartışmaların genelde bu tür eserler üzerinden devam ettiği, her bir bahsin tüm yönleriyle ilgili tüm delillerle etraflıca işlendiği, bunlardan bir kısmı üzerine de çok sayıda şerh, hâşiye, tâlik yazılmasının yanında muhtasar hale getirildikleri de görülmektedir.

Ferâiz eserlerinden bazıları da, bir kısım âlimlerin telif ettikleri ana fıkıh eserlerinde özel bölüm ayırmadıkları ferâiz bahsini müstakil olarak ele almalarıyla ortaya çıkan veya ferâiz bahsinin câmi bir fıkıh eserinin bir bölümü olarak yazılmakla birlikte daha sonra eserden ayrı müstakil hale gelmesiyle ortaya çıkan eserlerden oluşmaktadır. Bunlara, *el-Hidâye*'de ferâiz bahsine yer vermeyerek ferâizi müstakil ele alan Hanefî fakihî Burhâneddîn el-Mergînânî'nin (ö. 593/1197) *Ferâ'izü'l-Osmânî*⁹ ile Malikî fakihî Halîl b. İshâk el-Cündî'nin (ö. 776/1374) *el-Muhtasar*'ının *Ferâizu Halîl* olarak da meşhur olan ferâiz bahsi örnek verilebilir.

9 Üzerine çok sayıda şerhin de yapıldığı, hâlen Muammer Gildiroğlu'nun üzerine yüksek lisans çalışması yaptığı eserin yazma nüshaları için bkz. Süleymaniye Ktp., Reşid Efendi, nr. 380, vr. 89b-90a; Kayseri Reşid Efendi Ktp., nr. 26170.

el-Muhtasar'ın tamamına olduğu kadar müstakil ferâiz eseri gibi bu bahse de onlarca şerh ve hâşîye kaleme alınmıştır.

Ferâiz ilmindeki önem ve yerlerinden dolayı “zevî'l-erhâm”, “avliyye”, “münâsaha” ve “velâ” gibi çeşitli miras bahislerini ele alan müstakil eserler / risâleler de telif edilmiştir. Şafîî fakih Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn İbnü'l-Hâim'in (ö. 815/1412) *er-Risâle fi'l-münâsehât*¹⁰ adlı eseri bu tür eserlerdendir.

Doğrudan ferâizle ilgili olmayan ancak muhtevâ bakımından ferâiz bahisleriyle yakından alakalı olan vakıf, vasiyet ve hibe müesseseleri ile miras arasındaki ilişkiyi ve ilgili meseleleri ele alan eserler de bulunmaktadır. “Kızın çocuklarının vakıfta veled kapsamına girip girmediği”, “âile vakıfları / zürri vakıflar”, “vârise vasiyet ve vasiyetin üçte birle sınırlandırılması”, aile vakıflarıyla alakalı “nakzü'l-kısme meselesi” bu tür eserlerin ele alındığı konulardandır.

VI/XII. yüzyıldan itibaren her bir mezhepte muhtasar olarak miras bahislerine yer veren eserlerin telif edildiği görülmektedir. Bu metinlere sadece mezhep içinde değil farklı mezhepten âlimlerce de şerh ve hâşiyeler kaleme alınmıştır. Bu çalışma da Hanefî, Şafîî ve Mâlikî mezheplerinde telif edilmiş ve öne çıkmış üç metin ve bu metinler etrafında oluşan şerh, hâşîye, muhtasar, manzum ve talik gibi eserler çerçevesinde gelişen literatürün ele alınması amaçlanmıştır. Dolayısıyla burada müteahhirin dönemde telif edilen tüm ferâiz eserlerine yer verilmediği gibi ilgili metinler üzerine kaleme alınmış eserlerin tamamının tespit edildiği iddiası da bulunmamaktadır. Döneme ilişkin eserlerin henüz neşredilmemiş olması ve yapılan çalışmaların yetersizliği ilgili literatürü değerlendirmeyi de zorlaştırmaktadır. Bu nedenle gerek feraiz literatürünün büyüklüğü gerekse çalışmanın kapsamı göz önünde bulundurularak böyle bir sınırlandırmaya gidilmiştir.

Hemen hemen aynı dönemde kaleme alındığı görülen her birisi farklı mezhep içinde şöhret kazanan bu eserlerden ilki, Hanefî mezhebinde es-Secâvendî'nin kaleme aldığı *es-Sirâciyye fi'l-ferâ'iz*'dir. Yetmişden fazla şerhini tespit ettiğimiz bu eserin şerhlerinden bir kısmına onlarca hâşiyenin yazılmış olduğu düşünülürse ferâiz literatürünün ne kadar geniş olduğu tahmin edilebilir. *es-Sirâciyye* kadar şöhret bulan, telifinden sonra medreselerde ders kitabı olarak okutulan eser ise çalışmamızda hâşiyelerinden de bahsedeceğimiz Seyyid Şerif el-Cürçânî'nin bu metne yazdığı *Şerhü's-Sirâciyye*'sidir.

Şafîî mezhebinde de bazı metin ve eserler öne çıkmıştır. Bunlar arasında Ebû Hamid el-Ca'berî'nin (ö. 706/1306) *Nazmü'l-le'âlî fi'l-ferâ'iz* veya *el-Ca'berîyye* olarak tanınan manzum eseri ile Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn İbnü'l-Hâim'in (ö. 815/1412) *el-Füsûl fi'l-ferâ'iz*'i zikre değer. Fakat İbnü'l-Mütefennine er-Rahbî'nin (ö. 579/1183) *er-Rahbiyye*'si hepsinden daha erken bir dönemde yazılmış ve diğerlerinden çok daha meşhur olmuştur.

10 Eserin yazma nüshaları için bkz. Ankara Milli Ktp., nr. 5124/13; Mescid-i Nebevî Ktp., nr. 3139; el-Kâdirîyye, nr. 316, mecm.

Mâlikî mezhebinde birçok ferâiz metninin meşhur olduğu görülmektedir. Bunlar arasında Ebü'l-Kâsım el-Havfî'nin (ö. 583/1184) *el-Havfîyye*'si, İbrahim b. Ebî Bekr et-Tilimsânî'nin (ö. 690/1291) *Urcûze*'si (*Urcûzetü't-Tilimsânî fi'l-ferâiz*) ve Halîl b. İshâk el-Cündî'nin (ö. 776/1374) *Muhtasar*'ının ferâiz bahsi zikredilebilir. Bunlar üzerine çok sayıda şerh ve hâşiye kaleme alınmıştır. Bu çalışmada daha erken bir dönemde telif edilmesi sebebiyle el-Havfî'nin eseri tercih edilmiştir.

Hanbelî mezhebinde telif edilmiş çok sayıda ferâiz eseri bulunmaktaysa da bunlar yukarıdaki eserler kadar meşhur olmamıştır. Hanbelî mezhebinde Muhammed el-Burhanî'nin (ö. 1205/1790) *el-Ukûdü'l-burhâniyye*'si gibi çeşitli metinler meşhur olmuş, Hanbelîlerce dil açısından *er-Rahbiyye*'ye tercih edilerek üzerlerine onlarca şerh yazılmıştır. Fakat bunlar oldukça geç bir dönemde telif edilmeleri nedeniyle Hanbelî mezhebinden herhangi bir metne bu çalışmada özel olarak yer vermedik.

Çalışmada müelliflerin hoca-öğrenci ilişkileri, gerek ilim tahsili gerekse tedris faaliyetleri için gittikleri yerler dikkate alındığında böyle bir çalışmayı sadece Osmanlı devletinde yaşayan âlimlerle kayıtlamanın doğru olmayacağı düşüncesiyle hareket ettik ve ilgili şerh ve hâşiyeleri tespit ederken bir sınırlandırmaya gitmedik. Dolayısıyla mümkün olduğunca İslam coğrafyasında yaşamış tüm âlimlerin ilgili eserlerine yer verimeyi hedefledik.

Çalışmanın boyutu elverdiği ölçüde müellifler hakkında kısa bilgi verilmiş, dipnotlarda müellifin hal tercümesine yer veren çalışmalardan ziyade, eserin müellife âdiyetini gösteren tabakat kitaplarıyla mevcutsa fihrist ve kütüphane kayıtları gösterilmiştir. Basılmış olan eserlerin yazma nüshaları hakkında ise bilgi verilmemiştir.

I. *el-Ferâizü's-Sirâciyye* Etrafında Oluşan Hanefî Ferâiz Literatürü

Hanefî fakihî ve aynı zamanda matematik âlimi Ebû Tâhir Muhammed b. Muhammed es-Secâvendî'nin (ö. 596/1200) *el-Ferâizü's-Sirâciyye* olarak bilinen meşhur eseri sadece Hanefî mezhebinde değil farklı mezheplere mensup âlimlerce de üzerine şerh ve hâşiye yazılan bir eser olmuştur. *Mukaddime fi'l-ferâiz* [*el-Muhtasar fi'l-ferâiz*, *el-Ferâizü's-Secâvendîyye*] olarak da meşhur olan eser, müstakil olarak veya şerhleriyle başta İslam dünyası olmak üzere dünyanın çeşitli yerlerinde defalarca neşredilmiştir.

أوله: الحمد لله حمد الشاكرين والصلاة والسلام على خير البرية محمد وآله الطيبين الطاهرين قال رسول الله
تعلموا الفرائض الخ.¹¹

11 Kalküta: 1260/1844; 1285/1898; İstanbul: 1272/1856, 1320/1902, 1325/1907; Kanpur: 1285/1898, 1295/1908, 1311/1894; Kahire: 1303/1886; Lahor: 1304/1887, 1307/1890, 1312/1895, 1313/1896, 1317/1990. Bkz. Yûsuf İlyân Serkîs, *Mu'cemü'l-matbû'âtî'l-Arabiyye ve'l-mu'arrebbe*, Kahire: Matbaatu Serkîs, 1928, c. 1, s. 1008; Edward A. Van Dick, *İktifâü'l-kanû bimâ hüve matbû*, Beyrut: Dâru Sadır, 1896, s. 149; Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, Ankara: TDV Yay., 1990, s. 58-59; Carl Brockelmann, *Geschichte der Arabischen Literatur*, Leiden: E. J. Brill, 1943, c. 1, s. 470-471; *Supplement*, c. 1, s. 650, 651; Mustafa Berekât, *el-Fihrisü'l-Vasfî'l-mahtûtâtî ilmi'l-ferâiz*, Câmîatu İmâm Muhammed b. Suud, 1999, s. 217; *Fihrisü'l-kütübi'l-mevcûde fi dâri'l-kütübi'l-Mısriyye (Fihrisu Dâri'l-Kütüb)*, Kahire: Matbaatü'l-Ezher, 1946, c 1, s. 557.

Hal tercümesi hakkında yeterli bilgi bulunmayan es-Secâvendî'nin günümüze intikal etmiş ferâiz ve matematik ilmine dâir eserleri arasında *es-Sirâciyye*'yi şerh ettiği eseri ile *et-Tecnîs fi'l-hesâb*¹² isimli eser zikre değer. *es-Sirâciyye* üzerine şerh, hâşiye, tâlik, manzum, tercüme¹³ ve muhtasar şeklinde telif edilen eserlerden tespit edebildiklerimiz şöyledir:

1. es-Secâvendî'nin *es-Sirâciyye* adlı kendi metnine *et-Tahkîk şerhu ferâ'izi's-Sirâciyye* adıyla şerh kaleme aldığı kaydedilmektedir.

[أوله: الحمد لله المتباعد عن شبه الكائنات المذكور بالتفرد في الدلائل القطيعات الخ.]

[Topkapı Sarayı Ktp., nr1. 4243, nr2. 4244, nr3. 4245; Chester Beatty Library., nr1. 5140, nr2. 4444; Kılıç Ali Paşa, nr1. 805, nr2. 813].¹⁴

2. Şerefüddin Halil b. Ali b. Abdullah en-Neccârî el-Yümnâ (ö. 632/1234): Dö-neminin kelim ve ferâiz âlimi müellif, *et-Teshîl li'l-gavâmuz fi şerhi mesâil'l-ferâ'iz* adıyla *es-Sirâciyye* üzerine bir şerh kaleme almıştır.

[أوله: الحمد لله حمدا لا يحصى عددا الخ].¹⁵

3. Ebû Muhammed Hasan b. Ahmed İbn Emînüddevele el-Halebî (ö. 658/1260): Halepli Hanefî fakihî olan ve Moğollarca katledilen müellif *es-Sirâciyye*'yi, *Şerhu ferâ'izi Mirsâd [Şerhu ferâ'izi's-Sirâciyye]* adıyla şerh etmiştir.

[أوله: أما بعد فهذا كتاب اردنا ان نذكر فيه شرحا وسيطا لمختصر الخ.]

[Süleymaniye Ktp., Fatih, nr1. 2527/1; Fatih, nr2. 2528; Kasidecizade Süleyman Sırrı, nr. 257; Hafid Efendi, nr. 116; Leiden Univ. Libr., nr. 1810 (940), vr. 135-244; Viyana, nr. 1797;

12 Kâtib Çelebi, *a.g.e.*, c. 1, s. 353; Brockelmann, *GAL*, c. 1, s. 471; Yazma nüshaları için bkz. Süleymaniye Ktp., Nuru Osmaniye, nr. 2982, 44 vr.; Şehit Ali Paşa, nr. 1989/2, (44a-50a); Paris Milli Ktp., nr. 2330.

13 *es-Sirâciyye*, önce J. W. Jones tarafından İngilizce'ye tercüme edilerek neşredilmiş (Kalküta, 1792), sonra da A. Rumsey tarafından ilavelerle tekrar neşredilmiştir (London, 1869, 1890). Ayrıca Prasanna Kumar Son (Serampore, 1885; Kennegar, 1877, Kalküta, 1261, Haydarabad, 1285) ve N.B.E. Baillie (Kalküta, 1832) de eseri tercüme ederek neşretmiştir. Çalışmanın boyutları göz önünde bulundurularak eserin son birkaç yüzyıldır yapılan tercümelerine yer verilmeyecektir. Bkz. Brockelmann, *GAL*, c. 1, s. 470, 471; Ferhat Koca, "el-Ferâizü's-Sirâciyye", *DİA*, İstanbul: 1995, c. 12, s. 367-368.

14 Ebû Muhammed Muhyiddîn el-Kureşî, *el-Cevâhirü'l-mudiyye fi tabakâti'l-Hanefiyye*, Abdülfettah Muhammed Hulv (nşr.), 2. bs., Cize: Hicr li't-Tıbaa ve'n-Neşr, 1993, c. 3, s. 331, 332; Hayreddîn ez-Ziriklî, *el-A'lâm: Kâmüsü terâcîmî li-eşherî'r-ricâl ve'n-nisâ*, 15. bs., Dârü'l-İlm li'l-Melâyin, 2002, c. 7, s. 27; Brockelmann, *Supp.*, c. 1, s. 650; Fehmi Ethem Karatay ve O. Reşer, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Arapça Yazmalar Kataloğu*, İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi, 1964, c. 2, s. 617-620; Arthur J. Arberry, *A Handlist of the Arabic Manuscripts in the Chester Beatty Library*, Hodges: Figgis & Co., Ltd, Dublin: 1964, c. 7, s. 47.

15 Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, Beyrut: Mektebetü'l-Müsennâ, ts., c. 4, s. 124; Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, c. 1, 351; Bağdatlı, *İzâhu'l-meknûn*, M. Şerafettin Yaltkaya ve dğr. (nşr.), Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts., c. 1, s. 288.

Leipzig, nr. 118101; Dârü'l-Kütüb., nr. 173; Tirece Necip Paşa Ktp., nr. 277; Kayseri Raşid Efendi, nr. 653, vr. 1b-117b; Kastamonu YEK, nr. 2460, (962/1554)].¹⁶

4. Taceddîn Ahmed b. Mahmûd el-Cündî el-Hucendî (ö. 700/1300): Hanefî fakihî müellif, *es-Sirâciyye*'yi manzum hale getirmiştir. Aşağıda belirtileceği üzere el-Kelâbâzî de bu manzûmeyi *Hallü'l-ferâ'iz fi fenni'l-ferâ'iz [fi şerhi nazmi's-Sirâciyye]* adıyla şerh etmiştir.

[أوله: لك الله هل من حامد رام حمده-وما هو فى بر جزيل اجده الخ.]

[Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 1328/2, vr. 30-44; Dârü'l-Kütüb, nr. 13 (ferâiz)].¹⁷

5. Mahmûd b. Ebî Bekir el-Kelâbâzî el-Buhârî (ö. 700/1300): Buhara'nın Kelâbaz kasabasında doğan bu Hanefî fakihî ve hadis âlimi, *es-Sirâciyye*'nin râvilerinden Necmeddîn Ömer b. Muhammed el-Kâhuştivânî'den (ö. 673/1275) ferâiz okumuş, bu alanda çeşitli eserler kaleme almıştır. Müellifin *es-Sirâciyye* üzerine kaleme aldığı iki şerhten birisi, *Dav'ü's-Sirâc*'dir. Oldukça rağbet gören ve medreselerde ders kitabı olarak okutulan bu eser 676/1277 yılında tamamlanmıştır. Aşağıda görüleceği üzere bu eser üzerine hâşiyeler yazıldığı gibi ihtisar da edilmiştir.

[أوله: الحمد لله الذي استأثر بوصف البقاء والقدم الخ.]

[Kayseri Râşid Efendi, nr. 1147; Süleymaniye Ktp., Fatih, nr1. 2536; Feyzullah Efendi, nr1. 1096, nr2. 1097; Cârullah, nr. 1115; Serez, nr. 1215/1; Yozgat, nr. 432/3; Turhan Valide Sultan, nr. 52/2; Kadızâde Mehmet, nr. 260; Yeni Cami, nr. 301/3; Dârü'l-Kütüb., nr1. 19, nr2. 188, nr3. 20; Musul Mektebetü'l-Evkâf, nr. 9/36]¹⁸

a. Ekmeleddin Muhammed b. Mahmud b. Ahmed el-Bâbertî (ö. 782/1380): Hanefî fakihî el-Bâbertî Seyyid Şerif el-Cürçânî ve Molla Fenârî gibi âlimlere hocalık yapmıştır. *Dav'ü's-Sirâc*'ı ihtisar etmiş daha sonra da *Şerhu's-Sirâciyye* adıyla şerh etmiştir.

[أوله: الحمد لله الذي خلق الانسان فأحيا رزقه بفضله فأبقى الخ.]

16 Ebü'l-Mehâsin Cemâlüddîn İbn Tağrîberdî, *el-Menhelü's-sâfi*, Muhammed Muhammed Emin (nşr.), Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, 1984, c. 5, s. 62; Ebü'l-Adl Zeynüddîn İbn Kutluboğa, *Tâcü't-Terâcim*, Muhammed Hayr Ramazan Yusuf (nşr.), Dimaşk: Dârü'l-Kalem, 1992, s. 152; Kehhâle, c. 3, s. 15; Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyetü'l-ârifîn*, c. 1, s. 282; P. Voorhoeve, *Handlist of Arabic Manuscripts: Bibliotheca Universitates Leidensis*, Leiden: 1957, c. 7, s. 75; Brockelmann, *GAL*, c. 1, s. 470; a.mlf., *Supp.*, c. 1, s. 650; *Fihrisü Dârü'l-Kütüb*, c. 1, s. 558; W. Ahlwardt, *Die Handschriften – Verzeichnisse der Königlich Bibliothek zu Berlin*, Berlin: A. Asher & Co., 1892, c. 4, s. 198; Habeşi, Abdullah Muhammed, *Câmü'ş-Şurûh ve'l-havâşi*, Abudabi: el-Memcaü's-Sekâfi, 2004, c. 3, s. 1023.

17 *Fihrisü Dârü'l-kütüb*, c. 1, s. 556.

18 İbn Kutluboğa, *a.g.e.*, s. 286; Kâtib Çelebi, *a.g.e.*, c. 2, s. 1249; Bağdatlı, *İzâhu'l-meknûn*, c. 2, s. 86; a.mlf., *Hediyetü'l-ârifîn*, c. 2, s. 406-407; Kehhâle, *a.g.e.*, c. 11, s. 349; Brockelmann, *GAL*, c. 1, s. 470; a.mlf., *Supp.*, c. 1, s. 650; Özel, *a.g.e.*, s. 71; *Fihrisü Dârü'l-Kütüb*, c. 1, s. 559; Sâlim Abdürrezzâk Ahmed, *Fihrisü mahtûtâti Mektebeti'l-evkâfi'l-âmme fi'l-Musul (Fihrisü Musul)*, 2. bs., 1983, c. 4, s. 79.

[Süleymaniye Ktp., Şehit Ali Paşa, nr. 1106/1; Kadızade Mehmed, nr. 261/1; Kayseri Raşid Efendi Ktp., nr1. 1391 (654); nr2. 1391 (658/3), vr. 10b-83a; Mektebetü'l-Ezher, nr. 7676 (140), vr. 1-94, mec.].¹⁹

b. Eserin müellifi el-Kelâbâzî *Dav'ü's-Sirâc*'ı daha sonra *el-Minhâcü'l-müntehab min Dav'is-Sirâc* adıyla ihtisar etmiştir.

[أوله: اما بعد حمدا لله المتصف بالكمال المقدس ذاته عن التغير والزوال الخ.]

[Süleymaniye Ktp., Nuri Arlasez, nr. 155/2, vr. 60-151; Carullah, nr. 1115/2, vr. 180-221; Şehit Ali Paşa, nr. 945; Beşir Ağa, nr. 743/93, mecm., Beyazıt, nr. 2641, vr. 75b-110b; Manisa Ktp., nr. 1412 (müellif nüsh.); İskenderiyye, nr. 2210/17].

c. Zeynüddîn [Rükneddîn] Kasım b. Muhammed et-Türkmânî (ö. 888/1483): Hanefî fakihî et-Türkmânî, el-Kelâbâzî'nin mezkûr eserini, *Muhtasarü Dav'i's-Sirâc min şurûhi's-Sirâciyye fi'l-ferâ'iz* adıyla ihtisar etmiştir.²⁰

d. Şemsüddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Abdurrahman el-Kefersûsî (ö. 932/526): Şâfiî fakihî ve ferâiz âlimi Kefersûsî, el-Kelâbâzî'nin *Dav'üs'-Sirâc*'ını *Şerhu ferâ'izi'l-Minhâc [Kesîrü'l-İbtihâc fi ferâ'izi'l-Minhâc]* adıyla şerh etmiştir.

[Cambridge Univ. Libr., MS. Marsh 489 (Bodleian'dan); Dârü'l-Kütüb., nr. 484, mecm.].²¹

6. Mirasa dâir çeşitli bahislerle ilgili eserleri bulunan el-Kelâbâzî'nin *es-Sirâciyye*'ye ikinci bir şerhi de vardır. Bu da, Taceddîn Ahmed b. Mahmûd el-Cündî el-Hucendî'nin (ö. 700/1300) *es-Sirâciyye*'yi nazmettiği eserine *Hallü'l-karâid fi fenni'l-ferâ'iz [fi şerhi nazmi's-Sirâciyye]* adıyla yaptığı şerhtir.

[أوله: الحمد لله الذي احكم قواعد العلم والسنن ببناء واعلى مناره المنير الخ.]

[Süleymaniye Ktp., Laleli, nr. 1318/1; İzmir, nr. 158, 125 vr.; Dârü'l-kütüb, nr. 13 (ferâiz)].²²

7. Şemsüddin Mahmud b. Ahmed el-Lârendî (ö. 725/1325): Usul ve ferâiz âlimi müellif Mısır'da eğitim görmüştür. Ferâiz ilminde *İrşâdü uli'l-elbâbi ma'rifeti's-savâbi fi'l-ferâ'iz* isimli kaleme aldığı eserine *es-Sirâciyye*'yi de ekledikten sonra dört mezhebin görüşüne de yer vererek *İrşâdü'r-râci fi ma'rifeti ferâ'izi's-Sirâciyye*

19 İbn Kutluboğa, *a.g.e.*, s. 277; Ebû'l-Vefâ el-Merâğî, *Fihrisü Mektebeti'l-Ezheriyye: Li'l-kütübi'l-mevcûde fihâ*, Kahire: Matbaatü'l-Ezher, 1946, c. 2, s. 716, 717; Ahlwardt, *a.g.e.*, c. 4, s. 198; Habeşi, *a.g.e.*, c. 2, s. 1024. Bâbertî'nin ferâiz ilminde, *Risâle fi tahrîci mesâili'l-ferâ'iz* adıyla bir eseri daha bulunmaktadır (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 1384). Özel, Bâbertî'nin bu eserinden başka ferâize dâir *Mukaddime fi'l-ferâ'iz* adlı bir eserini de kaydetmektedir. Bkz. Özel, *a.g.e.*, s. 85.

20 Kehhâle, *a.g.e.*, c. 8, s. 116; Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyetü'l-ârifîn*, c. 1, s. 831; Ebû'l-Hayr Şemsüddîn es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi' li-ehli'l-karni't-tâsi'*, Beyrut: Dârü'l-Mektebeti'l-Hayat, ts., c. 6, s. 193.

21 *Fihrisü Dâri'l-Kütüb*, c. 1, s. 561; ez-Zirikli, *a.g.e.*, c. 6, s. 195. Cambridge Üniversitesi kütüphanesinde eserin el-Kelâbâzî'nin *el-Minhâc*'ına şerh olduğu belirtilirken Kâtib Çelebi, Bağdatlı İsmâil Paşa ve Kehhâle, müellifin Şâfiî fakihî ve muhaddis en-Nevevî'nin *Minhâcü't-talibîn*'in ferâiz bahsine *İğâsetü'l-lehhâc* adıyla şerh yazdığını belirtmektedirler. Bkz. Kehhâle, *a.g.e.*, c. 10, s. 149; Kâtib Çelebi, *a.g.e.*, c. 2, s. 1875; Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyetü'l-ârifîn*, c. 2, s. 232.

22 Bağdatlı, *İzâhu'l-meknûn*, c. 3, s. 320; a.mlf., *Hediyetü'l-ârifîn*, c. 2, s. 406.

adıyla şerh etmiştir. Bu eser üzerine Mecdüddîn İsmail b. İbrahim b. Muhammed el-Bilbîsî (ö. 802/1309), *el-İsâd alâ irşâdi'r-râci li marifeti ferâ'izi's-Sirâciyye [el-İrfâd mine'l-isâd fi'l-ferâ'iz]* adıyla hâşiye kaleme almıştır.

[أوله: الحمد لله الذي خلق الأرض والسموات وبث فيهما من أنواع الموجودات... أما بعد فرضاً على كثرة فوائده للطالب الخ.]

[Şerh ve hâşiye: Dâr'ül-Kütüb., nr. 1 (ferâiz); Berlin Devlet Ktp., nr. 4712 (Pm. 584), 90 vr.].²³

8. Alaeddîn Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Behiştî [el-Bihiştî] el-Fahru'l-Horasânî (ö. 749/1348): Horasanlı müellifin fakihlerin bilmesi gereken hesap ve cebre dâir *Risâle fi'l-hisâb ve'l-cebr ve'l-mukâbele [Mâ la budde li'l-fakih mine'l-hisâb]* adlı bir eseri de bulunmaktadır.²⁴ el-Behiştî'nin *es-Sirâciyye* üzerine *el-Fevâidü'l-Horasâniyye fi şerhi'l-ferâ'izi's-Sirâciyye* adıyla bir şerh kaleme almıştır.

[أوله: الحمد لله الذي قدر بحكمة سهام الوارثين والوارثات... يقول العبد أبو العلاء محمد بن أحمد البهشتي لإسفراتي المشهور بالفخر الخراساني الح.]

[Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1128, 45 vr.; Şehit Ali Paşa, nr. 1099, 121 vr.; Türkiye Milli Ktp., nr. 4682; Melik Suûd Üniv. Ktp., nr. 647; Cidde Merkez Ktp. (el-Mektebetü'l-Merkeziyye), nr. 2203/1; Petersburg Ktp., nr1. A798, vr. 17a-72b; nr2. 4238B, vr. 1b-127a; nr3. 2498C, nr4. 404B, vr. 1b-130b; nr5. 1056B, vr. 71b-131b; Kral Fahd Milli Ktp., nr1. 6883, nr2. 5813; Dâr'ül-Kütüb., nr. 27; Tunus es-Sâdikiyye, nr. 2011; Londra India Office Library, nr. 246 (50)].²⁵

9. Muhammed b. Mesûd Muhsin el-Kayserî (ö. 755/1354): Orhan Gazi devri Hanefî âlimlerinden olan müellifin Şam ve Mısır'a gittiği, dönüşünde memleketi Kayseri'de birçok öğrenci yetiştirdiği bilinmektedir. Ferâize dâir *es-Secâvendî'nin es-Sirâciyye'sini Câmî'u'd-dürer [Ferâ'izü'l-Kayserî, Manzûmetü Muhsin el-Kayserî]* adıyla 736/1335'te 166 beyitten müteşekkil ve yirmi dokuz bölüm halinde manzum hale getirmiştir.

[أوله: باسم من من لطفه منا-ان رزقنا الهدى فامنا الخ.]

[Süleymaniye Ktp., Laleli, nr1. 1328, vr. 45a-52a; nr2. 1296; Şehid Ali Paşa, nr1. 100, vr. 140-147; nr3. 1007; nr4. 1097; Serez, nr. 1219; İsmihan Sultan, nr. 245; Yozgat, 707; Kılaç Ali Paşa, 1027/14].²⁶

23 İbn Kutluboğa, *a.g.e.*, s. 288; el-Kureşî, *a.g.e.*, c. 3, s. 428, 429; Kehhâle, *a.g.e.*, c. 12, s. 146; ez-Ziriklî, *a.g.e.*, c. 7, s. 162; Ahlwardt, *a.g.e.*, c. 4, s. 198, 200-20; Bağdatlı, *Hediyetü'l-ârifîn*, c. 2, s. 407; *Fihrisü Dâri'l-kütüb*, c. 1, s. 553.

24 Nüshaları için bkz. British Museum Library, nr. 1346/2 (610); Cakarta Batavia Library, nr. 610.

25 ez-Ziriklî, *a.g.e.*, c. 5, s. 326; Kâtib Çelebi, *a.g.e.*, c. 2, s. 1249; Berekât, *el-Fihris*, s. 115-117; Brockelmann, *GAL*, c. 1, s. 470; c. 3, s. 705; a.mlf., *Supp.*, c. 1, s. 650; *Fihrisü Dâri'l-Kütüb*, c. 1, s. 560; *Defterü'l-Mektebeti's-Sâdikiyye*, Tunus: Matbaatu't-Devleti't-Tünusiyye, 1292, s. 79.

26 İsmâeddîn Ebü'l-Hayr Taşköprizâde, *eş-Şekâ'iku'n-nu'mâniye*, Beyrut: Dâr'ül-Kütübî'l-Arabî, 1975, c. 1, s. 10; Bağdatlı, *İzâhu'l-meknûn*, c. 1, s. 353; Brockelmann, *GAL*, c. 1, s. 471; a.mlf., *Supp.*, c. 1, s. 651; el-Merâğî, *Fihrisü Mektebeti'l-Ezheriyye*, c. 2, s. 705; Ahlwardt, *a.g.e.*, c. 4, s. 199; Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, Ankara: Bizim Büro Basımevi, 2000, c. 1, s. 351.

a. Muhsin el-Kayserî, *es-Sirâciyye*'yi manzum hâle getirdiği *Câmi'u'd-dürer*'ini *Şerhu Câmi'u'd-dürer* [*Şerhu Manzûmeti'l-ferâ'iz*] adıyla şerh etmiştir.

[أوله: إن أهم الفرائض واتم ما يستفتح به الخائض حمد قديم خلق الموت والحيوة... وبعد فقد التمس مني اخوان الصفاء وخلان الوفاء ان اكتب لنظم الفرائض الذي كنت نظمته الخ.]

[Süleymaniye Ktp., Fatih, nr. 2521; Lâleli, nr1. 1294/1; nr2. 1295; nr3. 1296/2, vr. 12-60; Şehit Ali Paşa, nr. 1107/2, vr. 140-207; Yozgat, nr. 707; Kılıç Ali Paşa, nr. 1027/14, vr. 158-200; Bağdatlı Vehbi, nr. 608/2, vr. 59-109; Dârü'l-Kütüb., nr. 194].²⁷

b. Muhammed b. Muhammed el-Buhârî (ö. 850/1446): Müellif, Muhsin el-Kayserî'nin *es-Sirâciyye*'yi manzum hale getirdiği *Câmi'u'd-dürer*'ini *Şerh 'alâ nazmi's-Sirâciyye fi'l-ferâ'iz* adıyla şerhetmiştir.

[أوله: نحمدك يا من استأثر هو وصفاته بالقدم... وبعد فقد من الصمد الودود الخفي الباري على فقيره

محمد بن محمد بن محمود الحنفي المدعو بالشيخ البخاري الخ.]

[Melik Faysal Merkezi, nr1. 2327, nr2. 174; Los Angeles Library, nr1. 778A; nr2. 514A; İstanbul Millet Ktp., nr. 881].²⁸

c. Abdulkâdir Kadîrî el-Kayserî: Müellif el-Kayserî'nin manzum eserine, *Şerhu ferâ'izi'l-Kayserî* adıyla bir şerh yazmıştır. [Kayseri Raşit Efendi Ktp., nr. 1448/2, vr. 80b-144b].

d. Taşköprizâde Ebû'l-Hayr İsmâmeddîn Ahmed b. (Muslihiddîn) Mustafa (ö. 968/1561): *eş-Şekâiku'n-nu'maniyye* ve *Miftâhu's-saâde* adlı eserleriyle tanınan müellif, Dimetoka, İstanbul, Üsküp, Edirne ve İstanbul'da müderrislik yaptı. Bursa ve İstanbul kadılığı görevinde de bulunan Taşköprizâde'nin, Muhsin el-Kayserî'nin *es-Sirâciyye*'yi nazmettiği eser üzerine, *Telhisü'l-ferâ'izi's-Sirâciyye* [*Şerhu Ferâ'izi'l-Kayserî*] adıyla bir şerh kaleme aldığı kaydedilmektedir.²⁹

e. Dursunzâde (Tursunzâde) Abdullah b. Dursun Feyzi el-İstanbulî (ö. 1019/1610): Müderrislik yanında Üsküdar kadılığı görevinde bulunan müellif *el-Hidâye* şerhine hâşiye de yazmıştır. Dursunzâde, Muhsin el-Kayserî'nin *Câmiü'd-dürer*'ini *Manzûme-i Sirâciyye* [*Terceme-i Ferâ'iz-i Secâvendî*] adıyla Türkçe'ye tercüme etmiştir. [حمدا لمن جعل العلماء الأمة] Daha sonra da bunu da *Şerh-i Manzûme-i Ferâ'iz* adıyla Türkçe şerh etmiştir.

[أوله: قال الشيخ الامام سراج الملة والدين محمد بن محمد بن عبد الرشيد السجاوندي... الحمد لله حمد لروك ثابتر الله ايچون رب العالمين كه اول عالمرون الحج.]

[Manisa, nr. 1436/45, (müellif nüsh.); A-masya, nr. 5 (859); Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr1. 1108/2, vr. 18-105, nr3. 1103/1, 78 vr; 1108/1, vr. 1-17 (manzumenin tercümesi);

27 *Fihrisü Dârî'l-Kütüb*, c. 1, s. 559; Bursalı, *Osmanlı*, c. 1, s. 351; Svezak Drugi, *Gazi Husrev Begova Biblioteka u Sarajevu Katalog Arapskih, Turskih, Perzijskih i Bosanskih Rukopisa*, London-Sarajevo, 2002, c. 2, s. 867.

28 Kâtib Çelebi, *a.g.e.*, c. 2, s. 746, 1251; Kehhâle, *a.g.e.*, c. 1, s. 299; es-Sehâvî, *a.g.e.*, c. 10, s. 20; el-Habeşî, *a.g.e.*, c. 2, s. 1032; *Fihrisü'l-mahtûtât: Merkezü'l-Melik Faysal li'l-buhûs ve'd-dirâsât*, 1. bs., Riyad, 1994, c. 7, s. 174.

29 Kâtib Çelebi, *a.g.e.*, c. 2, s. 1251; Ahlwardt, *a.g.e.*, c. 4, s. 199.

İsmihan Sultan, nr. 247, 66 vr.; H Hüsnü Paşa, nr. 426/1, 86 vr.; Amcazade Hüseyin, nr. 264, 73 vr.; Ayasofya, nr. 1606; Gazi Hüsvrev, nr. 1864 (1212)]³⁰

f. Yahyâ b. Zekeriyâ b. Bayram (Zekeriyâyâde Yahyâ) Efendi er-Rûmî (ö. 1053/1643): Osmanlı şeyhülislamlık da yapan müellif İstanbul'da birçok medresede müderrislik yapıp, Halep, Şam, Mısır, Bursa, Edirne ve İstanbul kadılıklarında bulunmuştur. Zekeriyâyâde Yahyâ Efendi, Muhsin el-Kayserî'nin *Câmi'u'd-dürer*'ini *Şerhü'l-Ferâ'iz* [*Şerhu'l-ferâ'iz li-Muhsin el-Kayserî*] adıyla şerh etmiştir.

[أوله بعد المنظومة: باسم اي باسم الله اصنف والبا اما للملاسة]

[Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 1297/1, 181 vr.; Giresun Yazmalar, nr. 120/1, 139 vr.].³¹

10. Fahrüddîn Ebû Tâlib Ahmed b. Ali b. Ahmed İbnü'l-Fasîh el-Hemedânî (ö. 755/1354): Hanefî fakihî ve dil âlimi olan müellif, Bağdat ve Şam'da müderrislik yapmıştır. Birçok eseri bulunan İbnü'l-Fasîh *es-Sirâciyye*'yi isimli eseri *Nazmü's-Sirâciyye* adıyla manzum hale getirmiştir.³²

11. Kıvâmu'ddîn Emîr Kâtib b. Emîr el-Fârâbî el-İtkânî (ö. 758/1357): Hanefî fakihî ve *el-Hidâye* şârihi³³ olan müellif Bağdat, Şam ve Kahire'de kadılık ve müderrislik görevlerinde bulunmuştur. Mezhebe aşırı bağlılığıyla tanınan el-İtkânî, es-Secâvendî'nin *es-Sirâciyye*'sini *Dürer* [*Manzûmetü Dürer*] adıyla Buhara'da manzum olarak kaleme almış daha sonra Memlukların önde gelen askerî şahsiyetlerinden Sargatmış en-Nâsirî'ye (ö. 759/1358) takdim etmiştir.

[أوله: حمدا لرب واحد لم يتخذ ولدا الخ.]

[Süleymaniye Ktp., Laleli, nr. 1328/1, vr. 1-29 (müellif nüsh.).]³⁴

12. Nâsirüddîn Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed b. Abdulaziz el-Konevî (İbnü'r-Rabve) (ö. 764/1363): Aslen Konyalı olan müellifin Habbâzî'nin yarım kalan *el-Hidâye* şerhini de tamamladığı kaydedilmektedir. Şam'a ilim tahsili için giden müellife ait mirasla ilgili *ed-Dürerü'l-münîr fi halli'l-İşkâli'l-kebîr*³⁵ isimli bir eser de bulunmaktadır. es-Secâvendî'nin *es-Sirâciyye* isimli eserini *el-Mevâhibü'l-Mekkiyye* [*Melekiyye*] *fi şerhi Ferâ'izi's-Sirâciyye* [*Şerhu Ferâ'izi's-Sirâciyye*] adıyla şerh etmiştir.³⁶

30 Kâtib Çelebi, *a.g.e.*, c. 2, s. 1251; Kehhâle, *a.g.e.*, c. 6, s. 65; Bağdatlı, *Hediyyetü'l-ârifin*, c. 1, s. 474; Brockelmann, *Supp.*, c. 1, s. 651; Svezak, *a.g.e.*, c. 2, s. 904.

31 Kehhâle, *a.g.e.*, c. 13, s. 197; Bağdatlı, *Hediyyetü'l-ârifin*, c. 2, s. 532, 533; Bursalı, *Osmanlı*, s. 498; Recep Cici, "Muhsin-i Kayserî", *DİA*, TDV Yay., Ankara: 2006, c. 31, 48; Özel, *a.g.e.*, s. 130.

32 İbn Tağriberdî, *a.g.e.*, c. 1, s. 394; İbn Kutluboga, *a.g.e.*, s. 118; el-Kureşî, *a.g.e.*, c. 1, s. 205, 206; Kâtib Çelebi, *a.g.e.*, c. 2, 1249; ez-Zirikli, *a.g.e.*, c. 1, s. 175; Kehhâle, *a.g.e.*, c. 1, s. 318; Bağdatlı, *Hediyyetü'l-ârifin*, c. 1, s. 111; Ahmet Özel, "İbnü'l-Fasîh", *DİA*, c. 21, s. 43-44.

33 Şerhin adı *Gâyetü'l-beyân ve nâdiretü'l-akrân*'dır.

34 ez-Zirikli, *a.g.e.*, c. 2, s. 14; Özel, *a.g.e.*, s. 79; Ahmet Akgündüz, "İtkânî", *DİA*, Ankara: 1996, c. 23, s. 464-465.

35 Mektebetü'l-Ezheriyye, nr. 509 (Arusi 42419).

36 el-Kureşî, *a.g.e.*, c. 3, s. 43, 44; Kâtib Çelebi, *a.g.e.*, c. 2, s. 1249; Bağdatlı, *Hediyyetü'l-ârifin*, c. 2, s. 162; İbn Kutluboga, *a.g.e.*, s. 255; Ahlwardt, *a.g.e.*, c. 4, s. 198; Bursalı, *Osmanlı*, c. 2, s. 13; el-Habeşi, *a.g.e.*, c. 2, s. 1024; Cengiz Kallek, "İbnü'r-Rabve", *DİA*, Ankara: 2000, c. 21, s. 179.

[Mektebetü'l-Ezheriyye, nr. 509 (arusi 4341)].³⁷

13. Bedüddin Molla (ö. VII/XIII. yüzyıl): Müellif, es-Secâvendî'nin *es-Sirâciyye'sine Şerhu'l-ferâ'iz fi halli'd-dekâik ve'l-gavâmuz* adıyla şerh kaleme almıştır.

[أوله: الحمد لمن على عباده بإرسال رسله هداية لسبله الخ].

[Paris Milli Ktp., nr. 865, vr. 2b-42; Berlin Devlet Ktp., nr. 4707 (Pm. 408), vr. 34-61a; İran İslamî Şurâ Meclisi Ktp., nr. 17982/2, 110 vr., mecm.; Türkiye Milli Ktp., nr. 37/2, vr. 122b-156a; Dârü'l-Kütüb., nr. 21; Musul Mektebetü'l-Evkâf, Medresetu Câmii Meryem Hatun, nr. 285].³⁸

14. Sa'deddîn Mes'ûd b. Ömer b. Abdullah et-Taftâzânî (ö. 792/1390): İslam dünyasında dönemin meşhur âlimlerinden olan müellifin *Şerhu Ferâ'izi's-Sirâciyye* adıyla bir eseri bulunmaktadır.

[أوله: الحمد لله المتوحد بجلال ذاته عن كل ماسواه المتقدس بكمال صفاته وفاعاله عن الامتثال والاشتباه...اما بعد فان علم الفرائض من اجل العلوم الخ.

[Süleymaniye Ktp., Laleli, nr. 1319, 126 vr.].³⁹

15. Bahâuddîn Haydar [Haydara] b. Muhammed b. İbrâhim el-Halebî (ö. 793/1391): Müellif *es-Sirâciyye* üzerine *Şerhu's-Sirâciyye fi'l-ferâ'iz [el-Mişkât]* adıyla bir şerh kaleme almıştır.

[أوله: الحمد لله رب العالمين...وقال مؤلف الكتاب رحمه الله عليه تكلموا الخ.]

[Süleymaniye Ktp., Fatih, nr. 2527/2, vr. 85-170; Mektebetü'l-Ezheriyye, nr1. 45 (buhayt 44605), nr2. 546 (44606); İskenderiye Ktp., 1330b (nr. 10); Dârü'l-Kütüb, nr. 66/1].⁴⁰

16. Tâcuddîn Ebû Muhammed Abdullah b. Ali es-Sincârî (ö. 800/1397): Kadı Sûr olarak da bilinen Hanefî fakihî Sincârî, *es-Sirâciyye'*yi manzum hale getirmiş ve daha sonra *Şerhü'l-ferâ'izi's-Sirâciyye [Rûhu's-şurûh fi şerhi ferâ'izi's-Secâvendî]* adıyla bir şerh kaleme almıştır.

[أولها: الحمد لله الذي تفرد ذاته بالقدم والبقاء وتقديس صفاته عن الحدث والفناء...وسميته بروح الشروح فانه بالنسبة اليها بمنزلة الروح].

[Süleymaniye Ktp., Yazma Bağış., nr. 3618, 138 vr.; Nâfiz Paşa, nr. 273/1, 118 vr.; Şehîd Ali Paşa, nr. 1089M-01, 173 vr.; Âtf Efendi, nr. 1199/1, 139 vr.; Cidde Mektebetü'l-Merkeziyye, nr. 2502, 177 vr., mecm.; Mektebetü'l-Ezher, nr1. 2161 (34), nr2. 26990 (rafii 381)].⁴¹

37 el-Habeşi, *a.g.e.*, c. 2, s. 1024.

38 Bağdatlı, *İzâhu'l-meknûn*, c. 2, s. 46.; Ahlwardt, *a.g.e.*, c. 4, s. 198; *Fihrisü Dâri'l-Kütüb*, c. 1, s. 558; Ahmed, *Fihrisu Musul*, c. 7, s. 285; M. le Baron de Slane, *Catalogue des Manuscrits Arabes de la Bibliotheque Nationale, Bibliotheque Nationale*, Paris, 1883-1895, c. 1, s. 182; c. 2, s. 623. Brockelmann, Bedüddin (ö. 956/1549'dan önce) adlı bir müellife de *es-Sirâciyye* şerhi isnat ettiğiden aynı kişi olmaları muhtemeldir. Bkz. Brockelmann, *GAL*, c. 1, s. 471.

39 Bağdatlı, *Hediyetü'l-ârifin*, c. 2, s. 430; el-Habeşi, *a.g.e.*, c. 2, s. 1024; Kehhâle, *a.g.e.*, c. 3, s. 277; el-Habeşi, *a.g.e.*, c. 2, s. 1032.

40 Kehhâle, *a.g.e.*, c. 4, s. 93; Kâtib Çelebi, *a.g.e.*, c. 2, s. 1249; Bağdatlı, *Hediyetü'l-ârifin*, c. 1, s. 342; Brockelmann, *Supp.*, c. 1, s. 651; Ahlwardt, *a.g.e.*, c. 4, s. 198; el-Habeşi, *a.g.e.*, c. 2, s. 1027.

41 İbn Tağrıberdî, *a.g.e.*, c. 7, s. 108; Kehhâle, *a.g.e.*, c. 6, s. 92; Kâtib Çelebi, *a.g.e.*, c. 2, s. 1251; el-Merâğî, *Fihrisü Mektebeti'l-Ezheriyye*, c. 2, s. 681, 682.

17. Bedrüddîn Muhammed b. Abdullah el-Gülistânî (ö. 801/1399): Fakih ve ferâiz âlimi olan ve aynı zamanda Memlûk sultanı Berkuk zamanında *kâtibü's-sır* olarak da görev yapan el-Gülistânî, *es-Sirâciyye*'yi nazmetmiştir.⁴²

18. Şihâbeddîn Ahmed b. Mahmûd es-Sivâsî (ö. 803/1401⁴³): Hanefî fakihî, müfessir ve mutasavvîf olarak bilinen müellif *es-Sirâciyye*'yi *Tenvîrû's-sirâc* [*Şerhü's-Sirâciyye fî'l-ferâ'iz*] veya *el-Minhâc* adıyla şerh etmiştir. Eser, *Hallu'l-karâid fî fenni'l-fer'iz* adıyla da bilinmektedir.

[أوله: الحمد لمن من على عباده بارسال رسله وهداية سبله وصلى الله على نبیه محمد وآله. هذا كتاب فى شرح الفرائض الح.]

[Gazi Hüsrev Ktp., nr. 1818 (2077), vr. 1-47, mecm.; Süleymaniye Ktp., Yeni Cami, nr. 683/3; Kadızade Mehmed, nr. 261/2, Bağdatlı Vehbi, nr. 608/1, vr. 1-55; Erzincan, 57/1, 70 vr.; Laleli, nr. 1314/1].

Daha sonra da bu esere *Gâyetü'l-vudûh hâşiye 'alâ Şerhi's-Sirâciyye* [*Hâşiye 'alâ şerhi's-Sivâsî li's-Sirâciyye*] adıyla hâşiye kaleme alınmıştır.

[أوله: الحمد لله ابرز بالفرائض بهجة رياض الشرع واطهر بها قوانين الاصل والفرع الح.]

[Berlin Devlet Ktp. Nr1, 4703 (Mo. 300); nr2. 4704; Tunus es-Sâdikiyye, nr. 2008; Paris Milli Ktp., nr. 872; Melik Faysal Merkez Ktp., nr. 1316; Paris Milili Ktp., nr1. 861/3, vr. 93b-136b, nr1. 872].⁴⁴

19. İzzeddin (Ebü'l-İzz) Tahir b. Hüseyin b. Ömer İbn Habîb el-Halebî (ö. 808/1405): Tarihçi, şâir ve Şâfiî fakihî Ebû Muhammed İbn Habîb el-Halebî'nin (ö. 779/1377) oğlu olan ve onun gibi çok yönlü Hanefî fakihî olan İbn Habîb, Halep ve Kahire'de devlet görevlerinde bulunmuştur. Müellif, *es-Sirâciyye*'yi manzum hale getirmiştir.⁴⁵

20. Seyyid Şerif Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Cürcânî (ö. 816/1413): Döneminin çok yönlü âlimlerinden olan Hanefî fakihî el-Cürcânî'nin *es-Sirâciyye* üzerine yazdığı *Şerhü's-Sirâciyye* [*el-Ferâ'izu's-Şerîfiyye*] olarak bilinen eseri *es-Sirâciyye*'nin en meşhur şerhidir.

[أوله: قال المولى الشيخ الامام سراج الملة والدين الخ.]⁴⁶

42 Kehhâle, *a.g.e.*, c. 12, s. 177; Kâtib Çelebi, *a.g.e.*, c. 2, 1248; Bağdatlı, *Hediyetü'l-ârifîn*, c. 2, s. 410; Sehâvî, *a.g.e.*, c. 10, s. 136.

43 Müellifin vefatına dâir kaynaklarda, 780/1378, 803/1400, 860/1456, 880/1475 gibi farklı tarihler zikredilmektedir.

44 Bağdatlı, *Hediyetü'l-ârifîn*, c. 1, s. 118; Brockelmann, *GAL*, c. 1, s. 470; Ahlwardt, *a.g.e.*, c. 4, s. 196, 197; Bursalı, *Osmanlı*, c. 1, s. 90; *Defterü's-Sâdikiyye*, s. 79. Alman müsteşrik Christian Friedrich Seybold, şerhin Breslau'daki bir nüshası üzerine makale kaleme almıştır. Bkz. Christian Friedrich Seybold, "Die Breslauer Glossen zu Stwâsî's Kommentar zu Sagâwendî's Erbrecht (alfarâ'id) al-Sirâğije (beide fragmentarish)", *RSO*, c. 6, 1914-1915, s. 89-98; Slane, *Catalogue*, c. 1, s. 182; c. 2, s. 623.

45 Kâtib Çelebi, *a.g.e.*, c. 2, s. 1249; Bağdatlı, *Hediyetü'l-ârifîn*, c. 1, s. 431; Sehâvî, *a.g.e.*, c. 4, s. 3-5.

46 Hindistan: 1283; Kazan: 1889, 242 s., 1894, 1902, Kalküta: 1245/1829; Bolak: 1303; Kahire: 1326; (Muhammed Abdulhay el-Leknevî'nin notlarıyla birlikte) Leknev: 1289/1872, 1311, 1313, 1326; Kahire: Matbaatu Ataya, ts.; Irak, Vezaretü'l-Evkâf ve'l-Şuunü'd-Diniyye,

Bu şerh üzerine çok sayıda hâşiye yazılmış olup bunlardan önemlileri şöyledir:

a. Muhammed Şah Fenârî (ö. 830/1426): Edirne’de bir süre müderrislik yaptığı bilinen müellifin, *Hâşiye ‘alâ şerhi ferâ’izi’s-Sirâciyye* adıyla kaleme aldığı bir hâşiyesi vardır.⁴⁷

[أوله: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم تعلموا الفرائض وعلموها الناس فإنها نصف العلم. اعلم ان الفرائض وقعت فى الحديث متعلقة للتعلم والتعليم ومحكوما ما عليها بانها نصف العلم الح.]

b. Dikgöz [Dikengöz, Dinkoz] Şemseddîn Ahmed b. Abdullah Bursevî (ö. 855/1451 veya 1457): Fâtih devri müderrislerinden olup Yıldırım Beyazıd Medresesi’nde müderrisken vefat etmiştir. Müellif, *Hâşiye ‘alâ şerhi ferâ’iz li’s-seyyid* isimli bir eser kaleme almıştır.⁴⁸

c. Hasan (Çelebî) b. Muhammed Şah b. Muhammed Şemseddin b. Hamza el-Fenârî (ö. 886/1481)⁴⁹: Müellifin *Hâşiye ‘alâ şerhi’s-Sirâciyye* [*Hâşiyetü Şah Çelebî*] adıyla bir eseri bulunmaktadır

[الحمد لله المحمود في كل فعالة الخ]

[Mektebetü'l-Ezher, nr1. 12342 (190), nr2. 8190, 130 vr.; Dârü'l-Kütüb., nr. 189].⁵⁰

d. Şemseddin Ahmed b. Musa el-Hayâlî (ö. 875/1470⁵¹): Fâtih dönemi âlimlerinden olan Hayâlî, Filibe’de Şehâbeddin Paşa Medresesi ve İznik Orhâniye Medresesi başta olmak üzere çeşitli medreselerde müderrislik yapmıştır. Müellif, *Hâşiye ‘alâ şerhi ferâ’izi’s-Sirâciyye* adıyla bir hâşiye kaleme almıştır.⁵²

e. Yakub Paşa b. Hızır Bey b. Celâleddîn (ö. 891/1486): Osmanlı âlimi olan müellif Bursa’da kadılık, Bursa Sultaniyye medresesinde müderrislik yapmıştır. el-Cürçânî’nin *es-Sirâciyye* şerhine kaleme aldığı *Hâşiye alâ şerhi’s-Seyyid ale’s-Sirâciyye* adlı bir hâşiyesi mevcuttur.⁵³

1979/1399; Riyad/Mekke: Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, 1417/1996. Bkz. Brockelmann, *GAL*, c. 1, s. 470, 471; a.mlf., *Supp.*, c. 1, s. 650; Serkis, *Mu’cem*, c. 1, s. 680; Berekât, *el-Fihris*, s. 126-141.

47 nşr. Ferecullah el-Kürdi, Kahire, ts.; Bolak: 1293, 172 s.

48 Kehhâle, *a.g.e.*, c. 1, s. 220; Bursalı, *Osmanlı*, c. 1, s. 305.

49 Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, c. 1, s. 288. *Fihrisü Mektebeti'l-Ezheriyye*’de ise vefat tarihi 836 olarak kaydedilmektedir. Bkz. el-Merâğî, *Fihrisü Mektebeti'l-Ezheriyye*, c. 2, s. 673.

50 ez-Zirikli, *a.g.e.*, c. 2, s. 217; el-Merâğî, *Fihrisü Mektebeti'l-Ezheriyye*, c. 2, s. 673; *Fihrisü Dârü'l-Kütüb*, c. 1, s. 558; el-Habeşî, *a.g.e.*, c. 2, s. 1025.

51 Kaynaklarda müellifin vefât tarihine ilişkin 875/1470’in yanında 860/1456, 862/1458, 885/1480 gibi kaynaklar zikredilmiştir. Burada ise Bursalı Mehmed Tâhir’in tespiti tercih edilmiştir. Bkz. Bursalı, *Osmanlı*, c. 1, s. 291.

52 Bursalı, *Osmanlı*, c. 1, s. 291; ez-Zirikli, *a.g.e.*, c. 1, s. 247; Kehhâle, *a.g.e.*, c. 2, s. 187; Adil Bebek, “Hayâlî”, *DİA*, TDV Yay., Ankara: 1998, c. 17, s. 3-5.

53 Özel, *a.g.e.*, s. 104.

f. Kıvamüddîn Kasım b. Ahmed b. Muhammed el-Cemâlî (ö. 903/1497⁵⁴): el-Cemâlî, Sahn-ı Seman medreseleri başta olmak üzere çeşitli medreselerde müderrisliğin yanında İstanbul kadılığı görevinde de bulunmuştur. Müellif, el-Cürçânî'nin *es-Sirâciyye* şerhi üzerine *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Cürçânî li's-Sirâciyye fi'l-ferâiz* adlı bir haşiye kaleme almıştır.⁵⁵

g. Muhyiddîn Muhammed b. Abdullah (Ali) el-Acemî (Acemzâde) el-Edirnevî (ö. 914/1508):⁵⁶ Molla Gürânî'nin öğrencisi olan ve çeşitli medreselerde müderrislik yapan müellif, Sultan II. Beyazıt'a takdim ettiği, *Hâşiyetü'l-Acemî 'alâ şerhi's-seyyidi's-şerîf* [*Hâşiyetu Acemzâde, Hâşiyetü'l-Acemî*] adlı bir eser kaleme almıştır.

[أوله: الحمد لله الذي جعل العلماء والحكماء ورثة الأنبياء الخ.]

[Süleymaniye Ktp., Veliyüddin Efendi, nr1. 1590/1, nr2. 1601, vr. 81b-153b, Hacı Selim Ağa, nr. 455/1, 150 vr.; Melik Faysal Merkez Ktp., nr. 725; Mektebetü'l-Ezher, nr1. 12596 8197), nr2. 26990 (rafii 381), nr3. 26991 (rafii 382), nr4. 10289 (mecm. 317); Dârü'l-Kütüb., nr. 14 (ferâiz); Tunus es-Sâdikiyye, nr1. 2012, nr2. 2013].⁵⁷

h. Şemseddîn (İbnü'l-Mevlâ) Muhammed b. Ali b. Yusuf el-Fenârî (ö. 929/1523): Bursa Manastır Medresesi ve Sahn-ı Semân Medreseleri'nde müderrislik, Bursa ve İstanbul kadılığı, ayrıca Anadolu ve Rumeli kazaskerliği de yapan müellif, el-Cürçânî'nin *es-Sirâciyye* şerhi üzerine hâşiye kaleme almıştır.⁵⁸

ı. Seyyid Ali Yakub b. Ali (Yakub b. Seyyid Alizâde) el-Meymûnî el-Bursevî (ö. 931/1524): Bursa, Aydın ve Edirne'de müderrislik, bir süre Edirne kadılığı da yapan müellif aynı zamanda *el-Hidâye* şârihlerindedir. Müellif el-Cürçânî'nin mezkûr şerhine, *Hâşiye 'alâ şerhi ferâiz li's-Seyyid* adıyla bir hâşiye kaleme almıştır.

[أوله: الحمد لله الذي جعل العلم هداية للعالمين وزين به صدور العالمين وبوأهم في دار القرار... يعقوب بن سيد على الخ.]

[Süleymaniye Ktp., A. Tekelioğlu, nr. 354/1, 86 vr.; Denizli, nr. 159/2, vr. 71-111; Kayseri Raşid Efendi, 1441; Mescid-i Aksa Ktp., 352; Mektebetü'l-Ezher, nr. 44596 (buheyt 536); Topkapı Sarayı Ktp., nr. 904; Gazi Hüsrev, nr. 1841 (3465)].⁵⁹

54 Kâtib Çelebi, el-Cemâlî'nin vefat tarihini 902 şeklinde verirken, Kehhâle 901 olarak zikretmektedir.

55 Kehhâle, *a.g.e.*, c. 8, s. 93, 94; Kâtib Çelebi, *a.g.e.*, c. 2, s. 1249; Taşköprizâde, *eş-Şekâ'ik*, c. 1, s. 72; Bağdatlı, *Hediyetü'l-ârifîn*, c. 1, s. 831; el-Habeşî, *a.g.e.*, c. 2, s. 1025.

56 İsminin Ahmed b. Muhammed / Muhammed b. Ahmed olduğu da kaydedilmiştir. Bkz. Özel, *a.g.e.*, s. 90.

57 Taşköprizâde, *eş-Şekâ'ik*, c. 1, s. 184; Brockelmann, *GAL*, c. 1, s. 471; a.mlf., *Supp.*, c. 1, s. 650; el-Merâğî, *Fihrisü Mektebeti'l-Ezheriyye*, c. 2, s. 674; *Fihrisü Dâri'l-kütüb*, c. 1, s. 555; *DeFTERÜ'S-Sâdikiyye*, s. 79; el-Habeşî, *a.g.e.*, c. 2, s. 1025.

58 Taşköprizâde, *eş-Şekâ'ik*, c. 1, s. 228, 229; Kehhâle, *a.g.e.*, c. 11, s. 72; Kâtib Çelebi, *a.g.e.*, c. 2, s. 1249; el-Habeşî, *a.g.e.*, c. 2, s. 1025.

59 Bursalı, *Osmanlı*, c. 2, s. 54; Kâtib Çelebi, *a.g.e.*, c. 2, s. 1249; ez-Ziriklî, *a.g.e.*, c. 8, s. 151, 201; el-Merâğî, *Fihrisü Mektebeti'l-Ezheriyye*, c. 2, s. 675; Svezak, *a.g.e.*, c. 2, s. 873.

i. Muhyiddîn Hatibzâde (İbnü'l-Hatîb) Muhammed b. Hatîb Kâsım b. Yâkub el-Amâsî er-Rûmî (ö. 940/1534): Aslan Amasya'lı olan, edebiyat yönüyle de meşhur müellif Amasya Sultan Beyazıt Medrese'sinde, Yavuz Sultan Selim'in Ayasofya civarında yaptırdığı medresede ve ardından Semâniye medreselerinden birinde müderrislik yapmıştır. Çok yönlü bir âlim olan müellifin, *Hâşiye 'alâ şerhi ferâ'izi's-sirâciyye li's-seyyid* [*Hâşiyetu İbn Yakûb*] adıyla 922/1516'da tamamladığı bir eseri bulunmaktadır.

[أوله: الحمد لله الذي توحد بالقدم والبقاء وسوي بين عباده بالموت والفناء الخ.]

[Süleymaniye Ktp., Fatih, nr. 2505/2, vr. 128-144; Ali Emiri Efendi, nr. 4318, vr. 11-31 (müellif hattı); Amasya, nr. 1361; Mektebetü'l-Ezher, nr. 5474 (235), mecm.; Petersburg, nr. 937/4; Princeton, nr. 2074; Dârü'l-Kütüb., nr. 186 (ferâiz)].⁶⁰

j. Emîr Hasan el-Hanefî er-Rûmî (ö. 941/1534?): Edirne'deki Dârü'l-Hadîs, İstanbul Vezir İbrahim Paşa Medresesi gibi çeşitli medreselerde müderrislik yapan müellif, *Hâşiye 'alâ şerhi'l-ferâ'iz li's-Seyyidi's-şerîf* adıyla bir eser kaleme almıştır.⁶¹

[أوله: الحمد لله جعل العلماء ورثة الانبياء وقدر من الاموات سهام احياء الخ.]

[Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 649, 73 vr.; Aşır Efendi, nr. 142, 40 vr.; Veliyüddin Efendi, 1590, vr. 64-95]

k. Ahmed b. Abdülevvel el-Abdî es-Saîdî el-Kazvîni (ö. 966/1559): Ferâiz ilmini babasından öğrenen aynı zamanda kelâm âlimi de olan, bir süre İstanbul'da müderris olarak görev yaptıktan sonra Haleb ve Şam'a giderek burada vefat etmiştir. Müellif, *Hâşiye 'alâ şerhi ferâizi's-Sirâciyye li's-Seyyid* adıyla bir eser kaleme almıştır.

[أوله: قول المص رح الحمد لله رب العالمين حمد الشاكرين الخ.]

[Süleymaniye Ktp., Beyazıt, nr. 2599, 61 vr.; Veliyüddin Efendi, nr. 1601/1, 80 vr.; Amcazâde Hüseyin Paşa Ktp., nr. 261/1; Ankara Milili Ktp., nr. 72222; İskenderiye Belediye Ktp., nr. 16 (ferâiz)].⁶²

l. Kâsım b. Abdurrahman el-Halebî es-Sa'dî (ö. 982/1575)⁶³: Müellife âit *Hâşiye 'alâ şerhi ferâizi's-Sirâciyye* adlı bir eser bulunmaktadır.

60 Serkîs, *Mu'cem*, c. 1, s. 94; Kâtib Çelebi, *a.g.e.*, c. 2, s. 1249; Taşköprizâde, *eş-Şekâ'ik*, c. 1, s. 237, 238; el-Merâğî, *Fihrisü Mektebeti'l-Ezheriyye*, c. 2, s. 665; Ali Turgut, "Muhyiddin Mehmed Hatibzâde", *DİA*, İstanbul: 2006, c. 31, s. 84; Brockelmann, *Supp.*, c. 1, s. 650; *Fihrisü Dârü'l-kütüb*, c. 1, s. 556.

61 Ebü'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zehab*, nşr. Abdülkâdir Arnaût vd., Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1406/1986, c. 10, s. 326; Kâtib Çelebi, *a.g.e.*, c. 2, s. 1248, 1249; Taşköprizâde, *eş-Şekâ'ik*, c. 1, s. 285; Kehhâle, *a.g.e.*, c. 3, s. 193.

62 Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, c. 1, s. 143; Kâtib Çelebi, *a.g.e.*, c. 2, s. 1249; Kehhâle, *a.g.e.*, c. 1, s. 259; İbnü'l-İmâd, *a.g.e.*, c. 7, s. 346; Brockelmann, *GAL*, c. 1, s. 471; el-Habeşî, *a.g.e.*, c. 2, s. 1026.

63 Bağdatlı, *İzâhu'l-meknûn*, c. 1, s. 176.

[أوله: قال الإمام الشيخ محمد بن محمد بن عبد الرشيد السجائدي نور الله تعالى مرقدته و في غرف جنانه أرقده الخ.]

[Arnavutluk Devlet Ktp., nr. AN-I/5E, 56 vr.].⁶⁴

m. Muhammed Çelebi b. Sinâneddîn Yusuf b. Hüsâmeddin b. İlyas el-Mahşî er-Rûmî el-Amâsî (ö. 989/1581): Hanefî fakihî ve aslen Amasya'lı olan müellif Beyzâvî'nin *et-Tefsîr*'ine yaptığı hâşiyesi nedeniyle Mahşî, "Muhaşşî" şeklinde meşhur olmuştur. Süleymaniye'de müderrisen vefat etmiştir. Müellife âit *Hâşîye 'alâ Şerhi's-Sirâciyye* [*Hâşîye 'alâ ferâ'izi's-Sirâciyye*] isimli bir eser bulunmaktadır.⁶⁵

n. Zenbillizâde Fudayl Çelebi el-Bekrî (ö. 991/1583): İstanbul'da doğan ve Zenbilli Ali Efendi'nin (ö. 932/1525) oğlu olması sebebiyle Zenbillizâde olarak meşhur olan müellif birçok medresede müderrislik ve çeşitli kadılık görevlerinde bulunmuştur. Zenbillizâde, ferâiz ilminde *Avnü'r-râid* [Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1004/1] ve *Îânetü'l-fârid fi tashihi vakı'âti'l-ferâiz* [Süleymaniye Ktp., Hâfid Ef., nr. 00005/1] isimli eserlerle yine kendisi tarafından bu metin üzerine kaleme alınan bir şerhin⁶⁶ yanında *es-Sirâciyye*'ye dâir *Hâşîye 'alâ şerhi's-sirâciyye li's-Seyyid* isimli bir eser kaleme almıştır.⁶⁷

o. Muhammed b. Mustafa el-Gürânî el-Vânî Vankûlî (1000/1592)⁶⁸: Aslen Vanlı olan müellif, müderrislik, müftülük ve kadılık görevlerinde bulunmuştur. *Sihâh*'ın Türkçe'ye tercümesi olan *Vankulu Lügati*'ni de hazırlayan el-Vânî'nin 992/1584'te tamamladığı *Hâşîye 'alâ şerhi'l-Cürçânî li-Ferâ'izi's-Secâvendî* [*el-Havâşî'l-mensûce bi-nesci's-seciyye 'alâ şerhi'l-ferâ'izi's-Sirâciyye*] adlı bir hâşiyesi vardır.

[أوله: الحمد لله رب العالمين والصلاة على نبيه محمد وآله اجمعين قال الفاضل الجرجاني فى اثناء تأويل نصف العلم الفرائض الخ.]

[Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 616, 163 vr.; İskenderiye Ktp., nr1. 3752/5, mecm.; nr2. 1194/2, mecm.; Melik Faysal Araştırma Merkezi Ktp., nr. 2329; Kahire Dârü'l-Kütüb, nr. 50; Kayseri Raşit Efendi Ktp., nr. 905/867, 167 vr.; Gazi Hüsrev, nr. 1842 (2917)].⁶⁹

p. Bedreddîn (?): Hal tercümesi hakkında yeterli malumat tespit edemediğimiz müellifin, el-Cürçânî'nin *es-Sirâciyye* şerhi üzerine hâşîye kaleme aldığı kaydedilmektedir.⁷⁰

64 Abdüssettar Helvacı ve Habibullah Azimi, *Fihrisü'l-mahtûtâti'l-İslâmiyye bi'l-mektebeti'l-vataniyyeti'l-Albâniyye fi Tiran*, London: al-Furqan Islamic Heritage Foundation, 1997, s. 71.

65 Bağdatlı, *Hediyetü'l-ârifîn*, c. 2, s. 256; el-Habeşî, *a.g.e.*, c. 2, s. 1026.

66 Eserin yazma nüshaları için bkz. Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1104/2, 1107/4; Manisa II Halk Ktp., nr. 45 (1145); Bağdat Evkaf Ktp., nr. 4261.

67 Kâtib Çelebi, *a.g.e.*, c. 2, s. 1249; Kehhâle, *a.g.e.*, c. 8, s. 77; Bursalı, *Osmanlı*, c. 1, s. 321; el-Habeşî, *a.g.e.*, c. 3, s. 1026.

68 Vefât tarihinin 992 olduğu da söylenmiştir. Bkz. el-Habeşî, *a.g.e.*, c. 2, s. 1026.

69 Kehhâle, *a.g.e.*, c. 12, s. 33; ez-Ziriklî, *a.g.e.*, c. 7, s. 99; Özel, *a.g.e.*, s. 122; Brockelmann, *GAL*, c. 1, s. 471; Yakup Civelek, "Mehmed b. Mustafa el-Vânî ve Vankulu Lügati", *Ekev Akademi Dergisi*, c. 1, sy., 1998, s. 355-362; Svezak, *a.g.e.*, c. 2, s. 874.

70 Brockelmann, *GAL*, c. 1, s. 471.

q. Muhammed Nizamettin el-Kayrânevî (?): Kayrânevî de mezkûr şerh üzerine hâşiye kaleme almıştır. el-Kayrânevî'nin hâşiyesi el-Cürcânî'nin şerhiyle birlikte basılmıştır.⁷¹

r. (Muhammed b.) Abdulhay el-Leknevî (ö. 1304/1886): Müellif el-Cürcânî'nin *es-Sirâciyye* şerhi üzerine *Hâşiye ala'ş-Şerîfiyye* adıyla bir hâşiye kaleme almıştır.⁷²

[أوله: قوله الحمد لله رب العالمين لا بد علينا الخ..]

s. Abdurrahman b. Muhammed Uleyş (İlîş) (1322/1904'te hayatta): Ezher âlimlerinin önde gelenlerinden olan Uleyş, 1322 tarihinde el-Cürcânî'nin *es-Sirâciyye* şerhi üzerine *el-Cevâhiru'n-nakiyye [nefsiyye] 'alâ şerhi's-Seyyid eş-Şerîf li's-Sirâciyye* adıyla bir hâşiye telif etmiştir.

[أوله: الحمد لله الذي جعل العلماء ورثة الأنبياء الخ..]

[Mektebetü'l-Ezher, nr. 69562 (369), müellif nüsh.].⁷³

21. Burhâneddin Haydar b. Muhammed b. Hıdr el-Halebî es-Sadr el-Herevî (ö. 830/1427⁷⁴): Müfessir, mütekellim, dil ve ferâiz âlimi el-Herevî, Taftazânî'nin (ö. 792/1390) öğrencisidir. Müellif, ferâiz ilminde *es-Sirâciyye* üzerine *Şerhü's-Sirâciyye fi'l-ferâ'iz [Şerhu ferâ'izi's-Sirâciyye]* adlı şerh yazmıştır.

[أوله: إياك احمد يا من استاثر بالأولية والبقاء الخ..]

[Süleymaniye Ktp., Veliyüddin Efendi, nr. 1591, 161 vr.; nr2. 1602, 231 vr.; Mektebetü'l-Ezher, nr1. 44605 (Bahît, 545), nr2. 44606 (Bahît, 546)]⁷⁵

22. Şemseddîn Mehmed b. Hamza el-Fenârî (Molla) (ö. 834/1431): Büyük Osmanlı âlimi Molla Fenârî *es-Sirâciyye* üzerine *Şerhu'l-Ferâ'izi's-Sirâciyye [Şerhü's-Sirâciyye li'l-Fenârî]* adlı bir şerh kaleme almıştır.

[أوله: الحمد لله الذي قسم أفراد الاناسي في اصناف منها اصول وفروع فجعلهم نسبا وصهرا الخ..]

[Süleymaniye Ktp., Giresun Yazm., nr. 117/1, 105 vr.; Yazma Bağışlar, nr. 318, Laleli, nr1. 1310, vr. 1-58, nr2. 1311; Topkapı Sarayı Ktp., nr. 4248, Bağdat Kâdiriyye, nr. 270/2, mecm.; Paris Milli Ktp., nr. 864/1; Mektebetü'l-Ezher, nr1. 44618 (558); Musul Mektebetü'l-Evkâf, Medresetü'l-Hayyât, nr. 7/7; Tunus es-Sâdıkiyye, nr. 2006; Tunus Zeytûne Camii Ktp., nr. 401/4 (2862); Mathafu'l-Irak, nr. 4550; Dârü'l-Kütüb, nr. 33].⁷⁶

71 Matbaa-i Müctebai: Delhi, 1354. Bkz. Abdulaziz b. İbrahim, *ed-Delil ile'l-mutûni'l-ilmiyye*, 1. bs., Riyad: Daru's-Samii, 2000, s. 466.

72 Kalküta, 1245 (el-Cürcânî'nin şerhiyle); 1300; Leknev, 1311, 1313, 1326. Bkz. el-Habeşi, *a.g.e.*, c. 2, s. 1027.

73 el-Merâğî, *Fihrisü Mektebeti'l-Ezheriyye*, c. 2, s. 665; el-Habeşi, *a.g.e.*, c. 2, s. 1027.

74 Bağdatlı, müellifin vefat tarihini 854 olarak kaydetmektedir. Bkz. *Hediyetü'l-'ârifîn*, c. 1, s. 180.

75 Taşköprizâde, *eş-Şekâ'ik*, c. 1, s. 119, 120; Kehhâle, *a.g.e.*, c. 4, s. 92; Kâtib Çelebi, *a.g.e.*, c. 2, s. 1249; Bağdatlı, *Hediyetü'l-'ârifîn*, c. 1, s. 342; el-Merâğî, *Fihrisü Mektebeti'l-Ezheriyye*, c. 2, s. 698, 723; Ahlwardt, *a.g.e.*, c. 4, s. 198.

76 Taşköprizâde, *eş-Şekâ'ik*, c. 1, s. 17-19; Özel, *a.g.e.*, s. 94; Brockelmann, *GAL*, c. 1, s. 471; a.mlf., *Supp.*, c. 1, s. 651; el-Merâğî, *Fihrisü Mektebeti'l-Ezheriyye*, c. 2, s. 697; Karatay, *Topkapı*, c. 2, s. 617-620; Ahlwardt, *a.g.e.*, c. 4, s. 198; Bursalı, *Osmanlı*, c. 1, s. 390-392; Ahmed, *Fihrisu Musul*, c. 5, s. 39.; Slane, *Catalogue*, c. 1, s. 182; c. 2, s. 623; *Defterü's-* ❖

23. Muhammed b. Hac (İbn Nasr) Ahmed b. Nasr (Nasrullâh) (ö. 852/1449): Müellifin *et-Tahkik fî şerhi ferâ'izi's-Sirâciyye* adlı *es-Sirâciyye* üzerine şerhi bulunmaktadır.

[أوله: الحمد لله المتباعد عن شبه الكائنات المذكور بالتفرد في الدلائل القطعيات الخ.]

[Kayseri Raşid Efendi Ktp., nr. 1449, 108 vr.; Bağdat Evkâf, nr. 4269/1, mecm.; Gazi Hüsrev Ktp., nr. 1844 (547); Beyazıt, nr. 2638]⁷⁷

24. (İbn Şeyh Paşa) İdris b. Şeyh Paşa er-Rûmî (ö. 858/1454'den sonra): Hanefî fakihî ve ferâiz âlimi müellif *es-Sirâciyye*'yi *Şerhü Ferâ'izi's-Sirâciyye* adıyla 858 tarihinde tamamlayarak şerh etmiştir.

[أوله: الحمد لله بعدد أقطار البحار الخ.]⁷⁸

25. Hamza b. Süleyman (ö. 866/1462): Müellif, *Şerhü Ferâ'izi's-Sirâciyye* adlı eserini 866 yılında tamamlamıştır. [Muthafu'l-Irak, nr. 3804].⁷⁹

26. Abdüllatif b. (el-Hâc) Ahmed Akçâmî [Akçâyî] (ö. 874/1470): Müellif, *es-Secâvendî'nin es-Sirâciyye*'sini *Terceme-i Ferâ'izü's-Sirâciyye* [*Terceme-i Ferâ'iz-i Kebîr*] adıyla Türkçe'ye tercüme ve şerh etmiştir.

[أوله: هو نفس الشكر الله قديم..اما بوندن صكره الخ.]

[Türkiye Milli Ktp., nr. 4391; Süleymaniye Ktp., Fatih, nr. 2497, 162 vr.; Münih, nr. 328].⁸⁰

27. Zeynuddîn Ebu'l-Fadl (Ebu'l-Adl) Kâsım b. Kutluboğa b. Abdullah el-Mısırî (ö. 879/1474): Hanefî fakihî ve muhaddis İbn Kutluboğa aynı zamanda biyografik *Tâcu't-terâcim fî tabakâti'l-Hanefiyye* isimli eseriyle de meşhurdur. Müellifin ferâize dâir *Şerhu's-Sirâciyye* adlı *es-Sirâciyye* şerhinin yanında *Şerhu Muhtasari İbni'l-Mecdi, Şerhu Ferâ'izi Mecmai'l-Bahreyn* gibi ferâiz eserleri de bulunmaktadır.⁸¹ Müellifin, *es-Sirâciyye* üzerine, *Tahrîcü ehâdisi'l-ferâiz'i's-Secâvendîyye* adıyla bir eseri de kaydedilmektedir.⁸²

28. Ahmed b. Mahmud es-Semânî (IX/XV. yüzyıl): Müellifin *es-Sirâciyye* üzerine yazdığı *Tenvîrü's-Sirâc* adında bir şerh bulunmaktadır.

[أوله: ...انا شرعت وقد سميت به بتنوير السراج موكلا على المالك الميسر كل عسير الخ.]

[Süleymaniye Ktp., Fatih, nr. 2534].

29. Yusuf b. Cüneyd Ahizâde Çelebî et-Tokâdî (v. 902/1497): Aslen Tokatlı olup, II. Beyazıt devri Osmanlı âlimlerindedir. Bursa, Edirne ve İstanbul'da

Sâdikîyye, s. 79; İmâd Abdüsselam Rauf (ed.), *el-Asârü'l-hattîyye fi'l-Mektebeti'l-Kâdiriyye (el-Asârü'l-Kâdiriyye)*, Bağdat: Dârü'r-Risâle, c. 2, s. 51.

⁷⁷ Kâtib Çelebi, *a.g.e.*, c. 2, s. 1250; el-Habeşî, *a.g.e.*, c. 2, s. 1027; Svezak, *a.g.e.*, c. 2, s. 875.

⁷⁸ Kehhâle, *a.g.e.*, c. 2, s. 217; Bağdatlı, *Hedîyyetü'l-ârifîn*, c. 1, s. 195; Kâtib Çelebi, *a.g.e.*, c. 2, s. 1249.

⁷⁹ el-Habeşî, *a.g.e.*, c. 2, s. 1028.

⁸⁰ Kâtib Çelebi, *a.g.e.*, c. 2, s. 129; Brockelmann, *GAL*, c. 1, s. 471; c. 3, s. 706; el-Habeşî, *a.g.e.*, c. 2, s. 1028.

⁸¹ İbn Kutluboğa, *a.g.e.*, s. 16 vd.; Bağdatlı, *Hedîyyetü'l-ârifîn*, c. 1, s. 830; ez-Ziriklî, *a.g.e.*, c. 5, s. 180; Özel, *a.g.e.*, s. 101.

⁸² Kâtib Çelebi, *a.g.e.*, c. 2, s. 1250; el-Habeşî, *a.g.e.*, c. 2, s. 1028.

çeşitli medreselerde müderrislik yapmıştır. Molla Hüsrev'e de öğrencilik yapan müellif, *es-Sirâciyye* üzerine *Şerhu Ferâ'izi's-Sirâciyye* isimli bir şerh yazmış, ayrıca *es-Sirâciyye*'yi, *Terceme-i Ferâ'izi's-Sirâciyye* adıyla Türkçe'ye de çevirmiştir. Yazma nüshalarda ve kütüphane kayıtlarında kendisinden Yusuf b. Cüneyd el-Kütahyevî olarak bahsedilmektedir.

[Ölül: حمد اول حضرة خالق الموت والحياة واول شارع توريث الأحياء من الاموات... كوتاهيوي يوسف بن جيند... جولد سنان ديمكله مشهور الخ.]

[Şerhin nüshaları: Balıkesir İl Halk Ktp., nr. 10 (539/1); Evkâf Bağdâd, nr. 23186, mecm. Tercümenin nüshaları: Türkiye Milli Ktp., nr. 2672, 97 vr., Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 1159/1, (1-19 vr.); Kadızâde Mehmed, nr. 257/1, vr. 1-56]⁸³

30. el-Kâmil b. er-Reşâd (?): Müellifin *Şerhu ferâ'izi's-Sirâciyye* [*Nûru's-Sirâc*] adlı bir şerhi bulunmaktadır. [Rampur Ktp., nr. 505]:⁸⁴

31. Bedrüddîn Sıbtü'l-Mardîni (ö. 907/1501): Şafii fakihi, matematik ve astronomi âlimi olan Sıbtü'l-Mardîni ferâiz alanında birçok eser telif etmiş olup bu eserlerden biri de *es-Sirâciyye*'nin *Şerhü Ferâ'izi's-Sirâciyye* adlı şerhidir.⁸⁵

32. Şemsü't-Tîrâzî (?): Hal tercümesi hakkında malumat edinemediğimiz fakat Emir Kutluk Timur'a takdim edilen *es-Sirâciyye* şerhinin adı *el-Mebsût fî turuki'l-amel ve'l-hesâb* şeklindedir.

[Ölül: الحمد لله خالق القسم ومبدع اللوح والقلم باسط الارزاق والقسم الخ.]

[Cambridge Univ. Libr., nr. 996].⁸⁶

33. Seyfüddîn Hafidü'd-Taftazânî Ahmed b. Yahyâ b. Muhammed (ö. 916/1510): Müellif, *es-Sirâciyye* üzerine *Şerhu Ferâ'izi's-Sirâciyye* [*Cevâhirü'l-fevâidil-faradiyye*] adıyla bir şerh kaleme almıştır.

[Ölül: احمد ما ينور من ضوء سراج مفتتح الكلام... أما بعد فقد شاع في اخبار الاخبار وآثار الاخبار ان علم الفرائض من جملة الواجبات]

[Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbi, nr. 598, 109 vr.; Petersburg Ktp., 733; Mathafu'l-Irak, nr. 607; Bağdad Evkâf, nr. 22368; Rampur Ktp., nr. 500/2 (37)].⁸⁷

34. Yakub b. Seyyid Ali el-Bursevî el-Meymûni (ö. 931/1525): Edirne kadılığı yapan ve müderrisken vefat eden hanefî fakihi müellif, *es-Sirâciyye*'ye *Şerhu Ferâ'izi's-Sirâciyye* adlı bir şerh kaleme almıştır.⁸⁸

83 ez-Zirikli, *a.g.e.*, c. 8, s. 223; Kehhâle, *a.g.e.*, c. 13, s. 286; Bursalı, *Osmanlı*, c. 2, s. 53; Bağdatlı, *Hediyyetü'l-ârifin*, c. 2, s. 563; Özel, *a.g.e.*, s. 107, 108.

84 Brockelmann, *Supp.*, c. 1, s. 651; el-Habeşi, *a.g.e.*, c. 2, s. 1031.

85 Bağdatlı, *Hediyyetü'l-ârifin*, c. 2, s. 218, 219.

86 Brockelmann, *Supp.*, c. 1, s. 651; Edward G. Browne, *A Handlist of the Muhammadan Manuscripts: Preserved in the Library of the University of Cambridge*, University Press, Cambridge: 1900, s. 193.

87 Bağdatlı, *Hediyyetü'l-ârifin*, c. 1, s. 138; Kehhâle, *a.g.e.*, c. 2, s. 206; Kâtib Çelebi, *a.g.e.*, c. 2, s. 1249; Brockelmann, *Supp.*, c. 1, s. 651.

88 Bağdatlı, *Hediyyetü'l-ârifin*, c. 2, s. 546, 547; ez-Zirikli, *a.g.e.*, c. 8, s. 201.

[أوله: الحمد لله الذي جعل العلم هداية للعالمين...ويعد فيقول العبد المصنف المذنب المهيف المحتاج إلى رحمة ربه اللطيف الخ.]

[Süleymaniye Ktp., Nuruosmaniye, nr. 2088/3, vr. 158-201].

35. Şemseddin Ahmed b. Süleyman b. Kemalpaşa (Kemalpaşazâde) İbn Kemâl (ö. 940/1534): Osmanlı âlimi ve şeyhülislamı İbn Kemal, *es-Sirâciyye*'yi önce tas-hih etmiş, daha sonra da *Şerhu Tashîhi's-Secâvendî* [*Şerh 'alâ ferâizi's-Sirâciyye*] adıyla şerh etmiştir.

[أوله: الحمد لله الملك العلام الخ.]

[İskenderiyye, nr. 12, 10, 15 (ferâiz); Mektebetü'l-Ezher, nr1. 5399 (104), nr2. 10981 (179), nr3. 14396 (205), nr4. 23025 (291), nr5. 23035 (301), nr6. 26984 (rafii 375), nr7. 33309 (halîm 307), nr8. 44607 (547), nr9. 44608 (548); Dârü'l-Kütüb., nr1. 193, nr2. 1m, nr3. 71m; Berlin Devlet Ktp., nr. 4706 (We. 1468); Vatikan, 537/3; Petersburg, 837/4; Tübingen, nr. 228 (M a VI 255); Tunus es-Sâdikiyye, nr1. 2004, nr2. 2005].⁸⁹

36. Hüseyin b. es-Seyyid Ali (el-Müderriş er-Rûmî) (ö. 940/1534): Edirne'de vefât eden müellif *es-Sirâciyye* üzerine *Şerhu ferâ'izi's-Secâvendî* adıyla şerh yazmıştır.⁹⁰

37. Muhyiddin Muhammed b. Muslihiddin Şeyhzâde (İbnü'ş-Şeyh) (Muham-med b. Mustafa) el-Kocevî el-İzmîti (ö. 951/1544): Tanınmış Kocelili Osmanlı âlimi olan müellif bir süre müderrişlik ve kadılık yapmış; *es-Sirâciyye* üzerine *Şerhu Ferâ'izi's-Sirâciyye* adıyla bir şerh kaleme almıştır.

[أوله بعد متن المصنف: افتتح كتابه بعد البسملة والتحميد والتصلية كما هو الخ]

[Kayseri Raşid Efendi Ktp., nr. 658/4; Süleymaniye Ktp., Fatih, nr. 2520/1, 120 vr.; Çelebi Abdullah, nr1. 166/1, vr. 1-102; nr2. 167/1, 95 vr.; Kadızâde Mehmed Efendi, nr. 263; Tunus Milli Ktp., nr. 4299; Petersburg, nr. 957/4].⁹¹

38. İbrâhim b. Hızır (Hıdır) (ö. 961/1554'den sonra): Müellif, *es-Sirâciyye* üzerine 961/1554'de tamamladığı bir şerh kaleme aldığı belirtilse de [Viyana Milli Ktp., nr. 1797/1]⁹² ilgili esere kütüphane katalogunda rastlanılmamıştır.⁹³

39. Taşköprizâde Ahmed b. Mustafa (ö. 968/1561): Dimetoka Oruç Paşa Medresesi'nde müderrişliğe başlayan ve çeşitli medreselerde müderrişlik yapan

89 Bağdatlı, *Hediyetü'l-ârifîn*, c. 1. s. 141, 142; *İzâhu'l-meknûn*, c. 1, s. 96; c. 2, s. 495; İlyas Çelebi, "Kemalpaşazâde", *DİA*, Ankara: 2002, c. 25, s. 247; Bursalı, *Osmanlı*, c. 1, s. 223.; *ez-Zirikî*, *a.g.e.*, c. 1, s. 130; Kâtib Çelebi, *a.g.e.*, c. 2, s. 1247; Brokelmann, *GAL*, c. 1, s. 471; a.mlf., *Supp.*, c. 1, s. 651; Berekât, *el-Fihriş*, s. 118 vd.; Özel, *a.g.e.*, s. 111, 112; el-Merâğî, *Fihrişü Mektebetü'l-Ezheriyye*, c. 2, s. 694; *Fihrişü Dâri'l-Kütüb*, c. 1, s. 558; Ahlwardt, *a.g.e.*, c. 4, s. 197, 198; Seybold, c. 2, s. 177; *Defterü's-Sadikiyye*, s. 79.

90 Bağdatlı, *Hediyetü'l-ârifîn*, c. 1, s. 318; el-Habeşi, *a.g.e.*, c. 2, s. 1028.

91 Taşköprizâde, *eş-Şekâ'ik*, c. 1, s. 245, 246; Bağdatlı, *Hediyetü'l-ârifîn*, c. 2, s. 238; Kehhale, *a.g.e.*, c. 12, s. 32; Ahlwardt, *a.g.e.*, c. 4, s. 199; Bursalı, *Osmanlı*, c. 1, s. 334; el-Habeşi, *a.g.e.*, c. 2, s. 1029; Erdoğan Baş, "Şeyhzâde", *DİA*, TDV Yay., İstanbul: 2010, c. 39, s. 97, 98; Özel, *a.g.e.*, s. 113.

92 Brockelmann, *GAL*, c. 1, s. 471; el-Habeşi, *a.g.e.*, c. 2, s. 1029.

93 Gustav Flügel, *Die Arabischen, Persischen und Türkischen Handschriften der Kaiserlich-Königlichen Hofbibliothek zu Wien*, K.K. Hof- und Staatsdruckerei, 1867, c. 3, s. 227-228.

eş-Şekâiku'n-nu'maniyye ve Miftahu's-saâde adlı eserleriyle tanınan Taşkoprüzâde, es-Sirâciyye üzerine *Telhîsü'l-ferâ'izi's-Sirâciyye* [Şerhu'l-Ferâ'iz] adıyla bir şerh kaleme almıştır.

[أولها: حمدا لمن جعل الخ.]

[Beyazıt Devlet Ktp., Veliyüddin Efendi, nr1. 309, vr. 11b-113b, nr2. 1600].⁹⁴

40. Abdülevvel b. Mîr Alâ el-Hüseynî ez-Zidpûrî (ö. 968/1561): Delhi'de vefât eden müellifin, es-Sirâciyye'yi manzum hale getirdiği *Nazmü's-Sirâciyye fi'l-ferâ'iz* adlı bir eser ve *Şerhu Nazmi's-Sirâciyye* adlı bir şerh yazdığı kaydedilmektedir.⁹⁵

41. Radıyyüddin (Şemsüddin) Ebû Abdillâh Muhammed b. İbrâhim b. Yusuf b. Abdurrahman el-Halebî İbnü'l-Hanbelî (ö. 971/1563): Tarihçi, şâir ve fakih olan bu Osmanlı âliminin çeşitli ilimlerde çok sayıda eseri bulunmaktadır. Haleb'de baş müderris olarak da görev yapan müellifin es-Sirâciyye'ye dâir, *Zübâletü's-sirâc 'alâ Risâleti's-sirâc* [Şerhu's-Sirâciyye, *Ravdatu'l-efrâh 'alâ's-Sirâciyye*] adıyla bir şerhi mevcuttur.

[الحمد لله وكفى وسلام على عباده الذين اصطفى اما بعد فيقول العبد الفقير الى الله الولي محمد ابن ابراهيم ابن الحنبلي لطفه الله به وجعله من خلص حربه الخ.]

[Süleymaniye Ktp., Beyazıt, nr1. 2601, Veliyüddin Efendi, nr. 1592; Şehit Ali Paşa, nr. 2718/11, vr. 206-358].⁹⁶

42. Muhammed b. Salah b. (Celâl) Celâleddîn (Muslihiddin) el-Lârî (ö. 979/1572): Şâfiî fakihî olup daha sonra Hanefî mezhebine geçen Lârî, ferâiz ilminde kendi adıyla anılan *Ferâ'izü'l-Lârî*⁹⁷ adlı bir eser yazmış, ayrıca es-Secâvendî'nin es-Sirâciyye'sini *Şerhu's-sirâciyye* adıyla şerh etmiştir.⁹⁸ Kütüphane kayıtlarında müellife isnat edilen *Risâletü'l-ferâiz* adlı eserin söz konusu bu şerh olması muhtemeldir. [Bkz. Zeytinoglu Ktp., nr. 204, 38 vr.]

43. Emir Padişah Muhammed Emin b. Mahmud (ö. 987/1579): Hanefî fakihî olan müellif, es-Secâvendî'nin es-Sirâciyye'sine *Şerhü's-Sirâciyye [el-Mesâbihü'l-Mudîa fi şerhi's-Sirâciyye]* adıyla bir şerh kaleme almıştır.

[أوله: الحمد لله الذي توافقت نعمه في التابع الخ.]

94 Taşkoprüzâde, eş-Şekâ'ik, c. 1, s. 328 vd.; Yusuf Şevki Yavuz, "Taşkoprüzâde Ahmed Efendi", *DİA*, İstanbul: 2001, c. 40, s. 151-152; el-Habeşi, *a.g.e.*, c. 2, s. 1026; Kâtib Çelebi, c. 2, s. 1249, 1250. Müellife *Risâle fi ilmi'l-Ferâ'iz* adlı bir eser de nispet edilmektedir. Bkz. Wilhem Pertsch, *Die Orientalischen Handschriften der Herzoglichen Bibliothek zu Gotha: Arabischen Handschriften*, Friedr. Andr. Perthes, Gotha: 1880, c. 2, s. 329-330.

95 Bağdatlı, *Hediyetü'l-ârifîn*, c. 1, s. 493, 494; el-Habeşi, *a.g.e.*, c. 2, s. 1032.

96 Bağdatlı, *İzâhu'l-meknûn*, c. 1, 147; a.mlf., *Hediyetü'l-ârifîn*, c. 2, s. 248; Berekât, *a.g.e.*, s. 169-170; Kâtib Çelebi, *a.g.e.*, c. 2, s. 1249; Cevat İzgi, "İbnü'l-Hanbelî", *DİA*, TDV Yay., İstanbul: 2000, c. 21, s. 68-69; Özel, *a.g.e.*, s. 59, 117; el-Habeşi, *a.g.e.*, c. 2, s. 1029.

97 Bağdatlı, *Hediyetü'l-ârifîn*, c. 2, s. 251; Kâtib Çelebi, *a.g.e.*, c. 2, s. 1251.

98 ez-Zirikli, *a.g.e.*, c. 4, s. 169; Ahlwardt, *a.g.e.*, c. 4, s. 199.

[Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1102; Millet Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 1090 (1079), 82 vr.; Mektebetü'l-Ezher, nr. 5413 (105), vr. 90-199; Melik Suûd Üniv. Ktp., nr. 482; Beyazıd, nr. 2589, 96 vr.].⁹⁹

44. Yunus b. Yunus er-Reşîdî (ö. 1011/1602): Ferâiz ve mikat ilimlerinde dönemin otoritelerinden er-Reşîdî'nin *Umdetü'r-râid fi'l-ferâiz* adlı ferâiz ilmindeki eserinin yanında *es-Sirâciyye* üzerine kaleme aldığı *Şerhü's-sirâciyye fi'l-ferâiz* [*el-Mekâsidü's-seniyye bi-şerhi's-sirâciyye*] adıyla bir şerhi de bulunmaktadır.¹⁰⁰

[Ölü: الحمد لله الذي لا يتم آخر دون حمد ولا يبلغ العقل الكمال الخ.]

[Süleymaniye Ktp., Fatih, nr. 645, vr. 97-139]

45. Abdülkerim b. Muhammed b. el-Hasen el-Hemedânî (?): Müellif, es-Secâvendî'nin *es-Sirâciyye*'si üzerine Farsça *el-Ferâ'izü't-tâciyye fi şerhi ferâ'izi's-sirâciyye* adıyla bir şerh kaleme almıştır.¹⁰¹

46. Mehmet İlmî Dede el-Bağdâdî el-Mevlevî (ö. 1020/1611-2): Tahsilini Bağdat ve İstanbul'da tamamlayan şâir, âlim ve sûfi kişiliğiyle bilinen müellifin, Türkçe *Manzûme-i Ferâ'iz* adlı eserinin yanında *Tercüme-i Ferâ'iz-i Sirâciyye* adıyla bir eseri daha bulunmaktadır.

[Ölü:....وعلى آله واصحابه امنياته واحبائه بعد ازان على فقير وحقير الخ.]

[Süleymaniye Ktp., Lala İsmail, nr. 688/5, vr. 140-142; Esad Efendi, nr. 3675, vr. 156-157; Milli Ktp., nr. 3554, vr. 226b-227a].¹⁰²

47. Ali Münîrî el-Belgrâdî el-Mevlâ (ö. 1029/1620): Aslen Bosnalı olan müellifin ferâiz ilminde kaleme aldığı müstakil bir eserin yanında – muhtemelen el-Fenârî'nin şerhi üzerine kaleme aldığı *Hâşiye 'alâ Şerhi Mollâ 'ale's-sirâciyye fi'l-ferâiz* adıyla bir hâşiyesi de bulunmaktadır.¹⁰³

48. Üveys b. Hüseyin Silivrivî (Recep b. Osman Silivrili) (ö. 1043/1633?): Müellifin es-Secâvendî'nin *es-Sirâciyye*'si üzerine kaleme aldığı *Kâime-i Ferâ'iz* adıyla bir eseri bulunmaktadır.

[Ölü: الحمد لله الملك العلام فالذي جعل العلماء الاعلام ورثة الانبياء عليهم السلام والصلاة على محمد خير الأنام]

[Süleymaniye Ktp., İzmir, nr. 282, 62 vr.; Türkiye Milli Ktp., nr. 4709].

49. İsmâil b. Abdulgânî en-Nablûsî ed-Dımaşkî (ö. 1062/1652): Önce Şafii iken daha sonra Hanefi mezhebine geçen fakih ve muhaddis olan müellif,

99 el-Merâğî, *Fihrisü Mektebeti'l-Ezheriyye*, c. 2, s. 717; el-Habeşî, *a.g.e.*, c. 2, s. 1029.

100 Kehhâle, *a.g.e.*, c. 13, s. 351; Kâtib Çelebi, *a.g.e.*, c. 2, s. 1249; Ahlwardt, *a.g.e.*, c. 4, s. 199.

101 Kâtib Çelebi, *a.g.e.*, c. 2, s. 1249; el-Habeşî, *a.g.e.*, c. 2, s. 1030.

102 Ayrıntı için bkz. Oğuz, Serhat, "İlmi Dede el-Mevlevi el-Bağdadi Hayatı, Sanatı, Eserleri ve Divanı", Yüksek Lisans tezi, Gazi Üniversitesi SBE, 2002.

103 Kehhâle, *a.g.e.*, c. 7, s. 480; Muhammed b. Muhammed Bosnevî Hanci, *el-Cevherü'l-esnâ fi terâcimi ulemâi ve şuarâi Bosna*, Abdülfettah Muhammed el-Hulv (nşr.), 1. bs., Hecl li't-Tıbaa ve'n-Neşr, Kahire, 1992/1413, s. 143; Bursalı, *Osmanlı*, c. 2, s. 26.

es-Sirâciyye'yi manzum hale getirerek ilâvelerde bulunmuş ve *Manzûme fi'l-ferâ'iz* adıyla bir eser kaleme almıştır.¹⁰⁴

50. Hızır b. Muhammed el-Amâsî (ö. 1086/1675):¹⁰⁵ Müderrislik, Amasya Kassamlığı ve Amasya müftülüğü yapan müellif *es-Sirâciyye*'yi *Lübbü'l-ferâ'iz fi muhtasari ferâ'izi's-Secâvendî* adıyla 1064/1653 yılında ihtisar etmiştir. Bu muhtasarı da *Me'kelü'l-lüb* adıyla şerh etmiştir.

[أوله: الحمد لله شرع الفرائض علينا لمآربنا الخ]

[Muhtasar: Amasya Beyazıt İl Halk Ktp., nr1. 1861; nr2. 966, vr. 83b-90a; Nuruosmaniye Ktp., nr1. 3903, vr. 67-73; nr2. 4432, vr. 67a-73b; İ.Ü., Ktp., nr. 3022, vr. 67b-80a; Şerh: Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 3573/1, vr. 1b-5b].¹⁰⁶

51. Hâcibzâde Mehmet Efendi (Muhammed b. Mustafa b. Mahmut el-İstanbulî) (ö. 1100/1688): Dönemin âlim ve müderrislerinden Hacıbzâde, *es-Secâvendî*'nin *es-Sirâciyye*'sini *el-Ferâ'izü'l-vâfiye fi tercemeti Ferâ'izi's-Secâvendî* adıyla Türkçe şerh etmiştir.

[أوله: يقول العبد الفقير محمود استنبولي المعروف بين الخاص والعام بحاجب زاده الخ.]

[Süleymaniye Ktp., Giresun Yazmalar, nr. 169, 52 vr.; Amerika Los Angeles Libr., nr. B344/1, mecm.; Gazi Hüsrev Bosna, nr. 1801 (4539), 2/ vr. 50-57].¹⁰⁷

52. Âftâb b. Muhammed b. Muhammed (ö. XII/XVIII. yüzyıl): Müellife âit *Şerhu ferâ'izi'-Sirâciyye* [*Tasvîriü'l-ferâ'iz*] adıyla bir eser kaydedilmektedir.

[Bangor (Hindistan) Ktp., nr. 19/2 (1961)].¹⁰⁸

53. Abdullah b. Hasan el-Kazerûnî (ö. 1102/1690'dan sonra): Mekkeli ve Hanefî fakihî olan müellife, *el-Fevâidü'l-afifiyye Şerhu's-Sirâciyye* [*el-Fevâkihü'ş-şehiyye 'ale'l-mesâilî's-Sirâciyye*] adlı bir eser atfedilmektedir.¹⁰⁹

[أوله: الحمد لله رب العالمين حمد الشاكرين الذاكرين والصلاة على سيدنا محمد وآله الطيبين الخ.]

[Süleymaniye Ktp., Laleli, 1312, 134 vr.].

54. Kâsım b. Salahaddîn (Kâsım el-Hânî) el-Halebî: el-Hânefî fakihî, usul, hadis, kelam, mantık gibi çeşitli ilimlerde otorite sahibi çok yönlü bir âlimdir. Irak, Hicaz ve Türkiye'ye yolculuklar yapan, çok seyahat etmesiyle tanınan ve bir süre müderrislik de yapan müellif *es-Sirâciyye*'yi ihtisar etmiş daha sonra da bu muhtasarı şerh etmiştir.

104 Oğlu Abdülganî b. İsmail, babasının hal tercümesine dâir ayrıntılı bilgiler vermektedir. Ayrıntı için bkz. *el-Hakika ve'l-mecâz fi'r-rihle ilâ Biladi'ş-Şam ve Mısr ve'l-Hicaz*, thk. Ahmed Abdülmecid Heridi, Kahire: el-Hey'etü'l-Mısıriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, 1986, s. 8. Kehhâle, a.g.e., c. 2, s. 277.

105 Bkz. Hüseyin Yazıcı, "XVII. Asır Arap Edebiyatının Kısa Bir Değerlendirilmesi ve Hızır b. Muhammed el-Amâsî", *Nüsha: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2001, c. 1, sy. 2, s. 55-70.

106 Kâtib Çelebi, a.g.e., c. 2, s. 1249; Bağdatlı, *Hediyetü'l-'ârifîn*, c. 1, s. 347; Ahlwardt, a.g.e., c. 4, s. 199; Yazıcı, "XII. Asır Arap Edebiyatının Kısa Bir Değerlendirilmesi", s. 63, 69.

107 Bağdatlı, *İzâhu'l-meknûn*, c. 2, s. 185; Bağdatlı, *Hediyetü'l-'ârifîn*, c. 2, s. 301; Brockelmann, *Supp.*, c. 1, s. 651; Bursalı, *Osmanlı*, c. 1, s. 280; Drugi, c. 2, s. 841.

108 el-Habeşi, a.g.e., c. 2, s. 1030.

109 el-Habeşi, a.g.e., c. 2, s. 1030.

[İskenderiye Belediye Ktp., nr. 161/4 (fünûn); Riyad el-Mektebetü'l-Merkeziyye, nr. 5445]¹¹⁰.

55. İsmail b. Hüseyin Cevherîzâde (ö. 1118/1706'dan sonra): Müellif es-Secâvendî'nin *es-Sirâciyye*'sini *Ferâ'izü'l-Cevherî* adıyla 1118 yılında şerh etmiştir.

[Ölde: الحمد لله الذي قسم علينا الأنصبا في المبدأ والمعاد الخ]

[Mektebetü'l-Ezheriyye, nr. 44619 (559 buhey), 249 vr.].¹¹¹

56. Reyyî Halil Konevî (Rûşenî Efendi) (ö. 1127/1715): Müellifin es-Sirâciyye'yi Türkçe manzum hale getirdiği 650 beyitlik bir eseri vardır. Eserin 1115/1703-04 yılının Receb ayında tercüme edildiği anlaşılmaktadır. Eser üzerine Süleyman Mecek, "Reyyî'nin Kitâb-ı Rûşenî isimli Manzum Ferâizi: İnceleme – Metin" adıyla yüksek lisans çalışması yapmıştır.

[Ölde: بحمدالله كه ايراث اتدی باري جيناني مؤمنه كفاره ناري الخ.]

[Balıkesir Halk Ktp. 539/2; Süleymaniye Ktp., A. Tekelioğlu, nr. 902/3, vr. 204b-227a; Isparta Uluborlu İlçe Halk Ktp., nr. 370/9].¹¹²

57. Ömer b. Mustafa b. Ebi'l-Latîf (İbnü Kerâme) (ö. 1160/1747): Edip ve âlim olan müellif *es-Sirâciyye*'yi manzum hâle getirmiş ve daha sonra da bunu şerh etmiştir.¹¹³

58. Mustafa b. Ahmed b. Hüseyin el-İznîkî: Aslen Tokatlı olan müellif Sultan III. Mustafa'nın emri ile İbn Sinâ'nın *el-Kanûn fi't-tib* isimli eserini tercüme etmesiyle meşhur olmuştur. Müellif, ferâizde ise *es-Sirâciyye*'yi *İbtihâc fi şerhi's-Sirâc* adıyla şerh etmiştir.

[Ölde: حقوق اتي البيانك كليسنه قدرتي وتبرعي اهليتي اولان موتان زوجي الخ.]

[Süleymaniye Ktp., Giresun Yazmalar, nr. 170/4, vr. 81-109].¹¹⁴

59. Abdurrahman b. Abdülkerim el-Konevî el-Âmidî (ö. 1190/1776): Aslen Konya'lı olan ve İstanbul'a gelerek vefat edene kadar burada kalan çok yönlü bu âlim, *es-Sirâciyye*'yi şerh etmiştir.

[Konya Bölge Ktp., nr. 181; Türkiye Milli Ktp., Ankara Çankırı, nr. 381/6]¹¹⁵.

60. İsmail b. İbrahim ez-Zürkânî (ö. 1193/1779'ten sonra): Müellif *es-Sirâciyye*'yi *Nûru'l-hüdâ* adıyla manzum hale getirmiştir. Muhammed b. Mansûr el-Yâfi bu manzumeyi şerh etmiştir.

110 Serkis, *Mu'cem*, c. 2, s. 1483; el-Habeşî, *a.g.e.*, c. 2, s. 1032.

111 el-Merâğî, *Fihrisü Mektebetü'l-Ezheriyye*, c. 2, s. 705.

112 Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2010. Bazı kaynaklarda ve kütüphane kayıtlarında XV. yüzyıl Halvetî şeyhlerinden Ömer Rûşenî'ye atfedilmekteyse de bu bilgi doğru değildir. Bkz. Orhan Kemal Tavukçu, "Dede Ömer Rûşenî: Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Dîvânının Tenkitli Metni", s. 42, 08.09.2013, "<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-275463/h/dede-omer-ruseni.pdf>".

113 Kehhâle, *a.g.e.*, c. 7, s. 320; el-Habeşî, *a.g.e.*, c. 2, s. 1032.

114 Bursalı, *Osmanlı*, c. 3, s. 237; *el-Fihrisü's-Şâmil li't-türâsi'l-Arabî: Fıkıh*, c. 4, s. 606; el-Habeşî, *a.g.e.*, c. 2, s. 1030.

115 Bağdatlı, *Hediyyetü'l-ârifîn*, c. 1, s. 553; Kehhâle, *a.g.e.*, c. 7, s. 146.

[Dârü'l-Kütüb, nr1. 48; nr2. 21496; nr3. 22911; Melik Suûd-Riyad, nr. 2036; Kahire Üniv., nr. 20194]¹¹⁶.

61. Mekkî (Mekkîzâde) Mehmed b. Halil Efendi (Nativân) (ö. 1212/1797): Osmanlı şeyhülislamlığı yapmıştır. Müfessir ve ferâiz âlimi olan müellif, Secâvendî'nin es-Sirâciyye'sinin Türkçe tercümesi olan *Ahvâlî'l-erbâîn* isimli eseri *Mürşidü'l-vârisîn fi şerhi ahvâlî'l-erbâîn* adıyla şerh etmiştir.¹¹⁷

[أوله: الحمد لوليه. والصلاة والسلام على نبيه وعلى آله واصحابه. معلوم اوله كه ديار روميه ده متداول اولان احوال اربعين اسميله موسوم تركي رساله مشهوره]

62. Muhammed b. Abdulkadir (Ali b. Muhammed) Akkirmânî [Akkermânî] (ö. 1213/1798'de hayatta): Müellif *es-Sirâciyye*'ye *İzhârü's-Sirâciyye* adıyla 1213 yılında şerh yazmış ve Sultan Selim b. Mustafa'ya takdim etmiştir.

[أوله: الحمد لله الذي انعم علينا بسلامة العقل والدين والايمان...]

[Topkapı Sarayı Ktp., nr. 425/2 (620), müellif nüsh.].¹¹⁸

63. Hüseyin Hüsnî b. Halil el-Giridî (ö. 1218/1803): Aslen Girit'in Kandiye kasabasından olan Hanefî fakihi ve müderrisi el-Giridî'nin *es-Sirâciyye* üzerine kaleme aldığı *et-Ta'likât 'ale's-Sirâciyye fi'l-ferâ'iz* adlı bir eseri bulunmaktadır.¹¹⁹

64. İmamzâde Muhammed Es'ad Efendî (Es'ad b. Abdullah el-Konevî el-İstanbulî): Sultan II. Mahmud devri Osmanlı âlimlerindedir. Müellifin *es-Sirâciyye* üzerine bir şerhi bulunmaktadır.

[أوله: الحمد لله الذي جعل العلماء ورثة الانبياء. واغناهم في الدارين بتوفيقه لتل خير الانصاء والصلاة.. اما بعد عند الموحدين مقبول الخ]

[Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 319, 111 vr.].¹²⁰

65. Abdullah b. Abdurrahman el-Mîkâtî el-Halebî el-Hanbelî (ö. 1223/1808): Hadis, fıkıh, edebiyat, hesap, mühendislik, mantık, mîkât gibi çeşitli alanlarda yetkinliği bulunan çok yönlü bir âlimdir. Müellif, önce *es-Sirâciyye*'yi *el-Levâmiu'd-diyâiyye* adıyla manzum hâle getirmiştir.¹²¹ Daha sonra bu eseri 1213 yılında *Tuhfetü'l- metâlî' bi-şerhi'l-Levâmi'* adıyla şerh etmiştir.

[أوله: الحمد لله الذي شرع بعناية الحكام الموارث وقدر فيها الفرائض والسهام وشرح بهديته... أما بعد فيقول العبد الذليل المفتقر الى مولاه الجليل الغني عبد الله ابن عبد الرحمن بن عبد الله ابن أحمد الحنبلي الحلبي الموقت الخ.]

116 el-Habeşi, *a.g.e.*, c. 2, s. 1033; *el-Fihrisü's-şâmil li't-türâsi'l-Arabi: Fıkıh*, c. 8, s. 211.

117 Bağdatlı, *Hediyetü'l-ârifîn*, c. 2, s. 351; *İzâhu'l-meknûn*, c. 2, s. 467; Kehhâle, *a.g.e.*, c. 9, s. 289; Berekât, *el-Fihris*, s. 236-237. Müstakil olarak ve Salih Efendi'nin (ö. 1215/1800) *Cerîde-i ferâ'iz*'i ile birlikte neşredilmiştir. (İstanbul: 1256, 1276, 1277, 1283, 1291, 1300, 1302, 1303, 1311, 1318, 1320; İstanbul: Matbaa-i Osmaniyye, 1304, 44 s.)

118 Brockelmann, *GAL*, c. 1, s. 471; a.mlf., *Supp.*, c. 1, s. 971; Karatay, *Topkapı*, c. 2, s. 619-620.

119 Kehhâle, *a.g.e.*, c. 4, s. 4; Bursalı, *Osmanlı*, c. 1, s. 331; Bağdatlı, *Hediyetü'l-ârifîn*, c. 1, s. 332.

120 Bursalı Mehmed Tâhir, müellife âit şerhin 1285 tarihinde basıldığını kaydetmektedir. Bkz. Bursalı, *Osmanlı*, c. 1, s. 244.

121 Bolak: 1906/1323; Haleb: 1342/1923. Bkz. Serkîs, *Mu'cem*, c. 2, s. 1576.

[İskenderiyye Belediye Ktp., nr. 3677; Amerika Los Angeles Libr., nr. D21; Dârü'l-Kütüb., nr. 129 (manzum); Halep Evkâf Ktp., nr1. 1700/1 (993), nr2. 1716/2 (444)].¹²²

66. Muhammed b. Ömer el-Hanefî el-İskilibî (ö. 1120/1805'den sonra): Müellif in *es-Sirâciyye* üzerine 1213/1798 tarihinde yazdığı *Kâşifü'l-müşkilât mine'l-Ferâiz* adlı bir şerhi bulunmaktadır. Bu şerhi Sultan III. Selim'e takdim etmiştir.

[أوله: الحمد لله الذي امر المؤمنين بالفرائض والواجبات والصلاة والسلام على سيدنا محمد الذي قال في حديثه العلماء ورثة الانبياء الخ.]

[Topkapı Sarayı Ktp., nr. 4250; Tire Necip Paşa Ktp., nr. 273, müellif hattı, 39 vr.].¹²³

67. Abdulhamid er-Rahbî (ö. 1247/1831): Hanefî fakihî ve Basra kadısı olan müellif *es-Sirâciyye*'yi nazmetmiştir.

[أوله: يقول راجي لطف مولاة الخفي-عبد الحميد الرحبي الحنفي]
[Mektebetü'l-Ezher, nr. 31897 (393), vr. 1-12].¹²⁴

68. Abdullah b. Osman et-Tîrevî (ö. 1249/1833): Arap dil âlimi olan sarf, nahiv, meanî gibi ilimlerde çeşitli eserleri bulunan müellifin ferâiz ilminde *es-Sirâciyye*'yi *Fevâidü's-Sirâciyye* adıyla şerh etmiştir.¹²⁵

69. Ebü'l-Hüdâ Safiyüddin İsa b. Celâleddin Musa b. Cafer Bendenicî (ö. 1283/1866): *Câmîü'l-envâr fî menâkıbü'l-ahyâr*'ın sahibi olan müellif, önce *es-Sirâciyye*'yi manzum hale getirmiş daha sonra da bunu şerh etmiştir.¹²⁶

70. Abdülmelik b. Abdülvehhab el-Fettenî (ö. 1327/1909): *es-Secâvendî*'nin *es-Sirâciyye* isimli eserini *Hulâsatiü'l-ferâiz* adıyla nazmetmiştir.

[أوله: الحمد لله القديم الوارث... ثم يقول بعد ذا عبد الملك الفتني الخ.]
[Süleymaniye Ktp., Celal Ökten, nr. 659/14, vr. 84-95].

Bu manzûme de el-Cürçânî'nin şerhiyle birlikte ve ondan ayrı olarak basılmıştır.¹²⁷ el-Fettenî bu manzumesini *Şerhu Hulâsatiü'l-ferâiz* adıyla şerh etmiştir.¹²⁸

122 *Fihrisü Dâri'l-Kütüb*, c. 1, s. 562. el-Habeşi eserin 1343'de Halep'te basıldığı bilgisini de vermektedir. Bkz. el-Habeşi, *a.g.e.*, c. 2, s. 1032. Müellif ayrıca ferâize dâir Muhammed el-Burhânî'nin (ö. 1205/1790) *el-Kalâidü'l (el-Ukûdü'l)-Burhâniyye* isimli manzum eserini *el-Ferâidu'l-meccâniyye [el-Ferâidu'l-cimâniyye]* adıyla şerh etmiştir. Bkz. Kehhâle, *a.g.e.*, c. 6, s. 68; Abdulaziz b. İbrahim, *ed-Delil*, s. 479.

123 Bünyamin Erul, "İlmiyye Sınıfına Mensup Bazı İskilipli Âlimler ve Eserleri", *Türk Kültüründe İz Bırakan İskilipli Âlimler*, (23-25 Mayıs 1997-İskilip), TDV Yay., s. 362; Karatay, *Topkapı*, c. 2, s. 619-620; el-Habeşi, *a.g.e.*, c. 2, s. 1029.

124 el-Merâğî, *Fihrisü Mektebeti'l-Ezheriyye*, c. 2, s. 720.

125 Bursalı, *Osmanlı*, c. 1, s. 378.

126 Kehhâle, c. 8, s. 34; Zirikli, c. 5, s. 110; el-Habeşi, c. 2, s. 1033. *Câmîü'l-envâr*'ın muhakkikleri de bu bilgiyi vermektedir. Bkz. Ebü'l-Hüda Safiyüddin İsa b. Celâleddin Bendenici, *Câmîü'l-envâr fî menâkıbü'l-ahyâr*, nşr. Üsâme Nasır Nakşibendi, Mehdi Abdülhüseyn en-Necm, Beyrut: ed-Dârü'l-Arabiyye li'l-Mevsuat, 2002/1422, s. 8.

127 nşr. Muhammed Adnan Derviş, Dârü'l-Beyrutî, 1410 (el-Cürçânî'nin şerhi ve el-Fettenî'nin manzûmesi ile birlikte); *Mühimmâtü'l-mütûn* içinde Kahire, Mustafa el-Babi el-Halebî, 1369/1950.

128 Matbaatu Mustafa Muhammed, Kahire, 1354, 80 s.; *Mecmûatiü'r-resâli'l-kemâliyye fi'l-mevâris ve'l-münâsehât* içinde (s. 2-122), Mektebetü'l-Maarif, 1407. Bkz. Abdulaziz b. ➤

[أوله: الحمد لله الذي أوثق من التجأ اليه جزيل المواهب. وقرب منه المخلص في عبوديته فلم يحجبه عنه جاجب]

71. Muhammet Necip Hayyâte (ö. 1387/1967): Müellif *es-Sirâciyye*'yi *er-Riyâdu'z-zâhiye şerhu Metni's-Sirâciyye* adıyla şerh etmiştir.¹²⁹

72. Muhammed Enver el-Bedeşânî: Müellif, *Tavdihü's-Sirâciyye* adıyla bir şerh yazmış, bir giriş ilave ederek eserdeki hadislerin tahririni yapmıştır.¹³⁰

73. Muhammed b. Cemil eş-Şattî el-Hanbelî (ö. 1379/1959): Müellif, *es-Sirâciyye*'yi *Tenkîhu's-Sirâciyye fi ferâ'izi'l-hanefiyye* adıyla şerh etmiş ve *es-Sirâciyye*'yi manzum hale getirmiştir.¹³¹

74. Seyyid Envâr Ali el-Muradâbâdî (ö. XIII/XIX. yüzyıl): Müellif, es-Secâvendî'nin *es-Sirâciyye*'sine *Diyâu's-sirâc* adıyla bir şerh yazmıştır.¹³²

75. Ğulâm Haydar: Müellif, *es-Sirâciyye* üzerine *Menârü's-sirâc* adlı bir şerh kaleme almıştır. Müellifin bu şerhi Envâr Ali'nin şerhiyle birlikte basılmıştır.¹³³

76. Muhammed b. Mansûr el-Yâfi (ö. XIII/XIX. yüzyıl): Hanefî fakihî olan müellif, *es-Sirâciyye*'nin İsmâil ez-Zürkânî (ö. 1193'ten sonra) tarafından yapılan manzûmesine 1245 tarihinde *el-Mevâhibü'l-ilâhiyye 'ale'l-Manzûmeti's-Sirâciyye* adıyla bir şerh kaleme almıştır.

[أوله: الحمد لله الذي خلق الخلق بقدرته الخ]

[Mektebetü'l-Ezher, nr1. 5943 (117), nr2. 26399 (364), Asiye Ktp., nr. 1481090/2].¹³⁴

II. *el-Ferâizü'r-Rahbiyye* Etrafında Oluşan Şâfiî Ferâiz Literatürü

Şâfiî mezhebinde ferâiz alanında birçok manzum ve mensûr eser telif edilmiştir. Bunlar arasında İbnü'l-Mütefennine er-Rahbî'nin (ö. 579/1183) *er-Rahbiyye fi'l-ferâiz* [*Buġyetü'l-bâhis an cümeli'l-mevâris, Gunyetü'l-bâhis, el-Urcûze*] olarak bilinen eseri diğerlerinden daha fazla öne çıkmıştır. 175 beyitten oluşan bu manzûmeye sadece Şafii fakihleri değil, çeşitli mezheplerden birçok ferâiz âliminin de şerh ve hâşiye kaleme aldığı görülmektedir. Manzumede Şafii mezhebinin ferâiz görüş ve uygulamalarına paralel olarak “red” ile “zevî'l-erhâm” gibi bahisler bulunmamaktadır. Bu manzume, müstakil olarak veya şerhleriyle

İbrahim, *ed-Delîl*, s. 468; Brockelmann, *GAL*, c. 1, s. 471; a.mlf., *Supp.*, c. 1, s. 651; Serkis, *Mu'cem*, c. 2, s. 2037; *Fihrisü Dâri'l-Kütüb*, c. 1, s. 558.

129 Halep: Matbaatü'ş-Şebab, 1954/1373, iii + 212 s. Ayrıca bkz. Abdulaziz b. İbrahim, *ed-Delîl*, s. 467.

130 Karaçi: İdaretü'l-Kur'an ve'l-Ulumi'l-İslamiyye, 1993, 91 s. Bkz. Abdulaziz b. İbrahim, *ed-Delîl*, s. 467.

131 Eser halen yazma haldedir. Bkz. Abdulaziz b. İbrahim, *ed-Delîl*, s. 467.

132 Kalkuta, 1285, 70 s.; Kahire, 1303; Lahor, 1313. Bkz. Serkis, *Mu'cemü'l-matbûât*, c. 1, 1008; Özel, *a.g.e.*, s. 59; el-Habeşî, *a.g.e.*, c. 2, s. 1031.

133 Kahire, 1303; Lahor, 1313. Bkz. Özel, *a.g.e.*, s. 59.

134 el-Merâġî, *Fihrisü Mektebeti'l-Ezheriyye*, c. 2, s. 720; Brockelmann, *GAL*, c. 3, 707; el-Habeşî, *a.g.e.*, c. 2, s. 1033.

birlikte defalarca basılmıştır.¹³⁵ İngilizce tercümesi W. Jones tarafından neşredilen¹³⁶ eser J. D. Luciani tarafından da Fransızcaya tercüme edilerek neşredilmiştir¹³⁷.

[أوله: أول ما نستفتح المقالا الخ.]

er-Rahbiyye üzerine kaleme alınmış eserlerden tespit ettiklerimizi şöyle sıralayabiliriz:

1. Ebû Muhammed Abdurrahim b. Hasan el-İsnevî (ö. 772/1370): Şafii fakihi müellif *er-Rahbiyye* üzerine *el-Cevâhiru'l-mudiyye fi şerhi'l-mukaddimeti'r-Rahbiyye* [Şerhi'r-Rahbiyye] adıyla bir hâşiye kaleme almıştır.

[أوله: الحمد لله على نعمائه والشكر له على آلائه الخ.]

[Dârü'l-Kütüb., nr. 395, mecm.; Mektebetü'l-Ezher, nr. 10296 (175); Kral Fahd Milli Ktp., nr. 3828]¹³⁸

2. Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed Seyyid Şerif el-Cürçânî (ö. 816/1413): *es-Sirâciyye* üzerine şerhiyle meşhur Hanefî fakihi müellifin, *er-Rahbiyye*'ye de *Şerhu'r-Rahbiyye* adıyla şerh kaleme aldığı kaydedilmektedir.

[Musul Evâkfü'l-Âmme, Abdülmecid Hatib, nr. 16, 148 vr., mecm.].¹³⁹

3. Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed İbnü'l-Hâim (ö. 815/1412): Döneminin önde gelen fıkıh ve matematik âlimlerinden olan müellif, ferâiz alanında kaleme aldığı ondan fazla eserle tanınmaktadır. Müellif, *er-Rahbiyye* üzerine manzum ve muhtasar olarak *et-Tuhfetü'l-[en-Nefehâtü'l]-kudsiyye fi ihtisâri'r-Rahbiyye*'yi telif etmiştir. Kendisine birçok şerh yazılan eser şerhleriyle birlikte defalarca neşredilmiştir.

[أوله: بحمد ربي ابتدئ كلامي الخ.]

Eserin meşhur şerhleri şöyledir:

a. Ebû Yahyâ Zeynuddîn Zekeriyâ b. Muhammed b. Ahmed b. Zekeriyâ el-Ensârî (ö. 926/1520): Birçok öğrenci yetiştirmenin yanında Sultan Kayıtbay zamanında kadilkudatlık da yapan müellif, *el-Fethatü'l-ünsiyye li-ğalgi'r-Tuhfetü'l-kudsiyye fi'l-ferâiz* adıyla bir şerh kaleme almıştır.

[أوله: الحمد لمن فسمته على الدوام عادلة الخ.]

135 Cidde: Dârü'l-Matbuati'l-Hadise, 1406/1986; Dımaşk: Dârü'l-Fikr, 1408/1988; Daru'l-Buhari, el-Kasım, 1411/1991; Riyad: Daru'l-Hudâ, 1412/1992; Kahire: 1310, Mektebetu İbn Teymiyye, 1415/1995; Cidde: Mektebetu'l-İlm, 1415/1995; nşr. Muhammed Fehmi, Mekke: Matbaatü'n-Nehdati'l-Hadise, ts.; *Mecmûatü'l-Mutîn* içinde, Kahire: Matbaatü'l-Menâr, 1340/1921; nşr. Muhammed b. İbrahim Alü's-Şeyh, *Mecmûatü'l-İlmiyye's-Suûdiyye min Nefâisi'l-Kütübi'd-Diniyye ve'l-İlmiyye* içinde, Kahire: Matbaatü Ensarü's-Sünne, 1366/1947 ve 1374/1955; *Mühimmâtü'l-Mütûn* içinde, Mısır: Matbaatu Mustafa el-Babi el-Halebî, 1369.

136 London: 1882.

137 Paris, 1890, Cezayir, 1896.

138 el-Merâğî, *Fihrisü Mektebeti'l-Ezheriyye*, c. 2, s. 665; *Fihrisü Dâri'l-kütüb*, c. 1, s. 555; ez-Ziriklî, *a.g.e.*, c. 3, s. 344; Bağdatlı, *İzâhu'l-meknûn*, c. 1, s. 379; Berekât, *el-Fihris*, s. 111, 112.

139 Ahmed, *Fihrisü Musul*, c. 6, s. 138-139.

[Mektebetü'l-Ezher, nr1. 4357 (88), mecm., (39-53 vr.), nr2. 5399 (104), (110-121vr.), mecm., nr3. 4356 (88); Kudüs Halidiye Ktp., nr. 983 (479/1); Tunus Zeytûne Camii Ktp., nr. 2863 (1062), 158 vr., mecm.; Library of Congress, nr. 120; Melik Suûd Üniv. Ktp., 5744, 12 vr., Dimaşk Zahiriye Ktp., nr. 194/2, (30b-47vr), mecm.; Dârü'l-Kütüb., nr1. 522, mecm.; nr2. 476, mecm.; Kral Fahd Milli Ktp., nr. 5947].¹⁴⁰

b. Bedrüddîn Sıbtu'l-Mardîni (ö. 907/1501): Ferâiz ilminde çok sayıda eseri bulunan müellif, *el-Lüm'atü's-Şemsiyye 'ale't-Tuhfeti'l-kudsiyye fi ihtisâri'r-Rahbiyye* adıyla *Tuhfe'*ye 899 yılında muhtasar şerh kaleme almıştır.

[أوله: بعد الديباجة: وبعد فيقول محمد بن محمد سبط المارديني الخ.]

[Dârü'l-Kütüb., nr. 144, mecm.; Mektebetü'l-Ezher, nr1. 341 (4), nr2. 41554 (474), nr3. 7751 (819), mecm.; Almanya Gotha, nr. 1105; Riyad Dârü'l-İftâ, nr. 513 (86)].¹⁴¹

c. Bedrüddin (Ebû Abdullah) Muhammed b. Muhammed el-Kerhî el-Bekrî (ö. 1006/1598): Şafii fakihî müellif, *el-Levâmi'u'l-Bedriyye 'ale't-Tuhfeti'l-kudsiyye fi ihtisâri'r-rahbiyye fi'l-ferâ'iz* adıyla şerh kaleme almıştır.

[Dârü'l-Kütübü'l-Mısıriyye, nr. 20].¹⁴²

d. Mahmud b. Ali el-Bikâi el-Gazzî (ö. 901/1495'den sonra): Şafii fakihî olan müellif, *el-Minhatü'l-Bikâ'iyye [el-Minhatü'l-Bikâ'iyye bi-şerhi't-Tuhfeti'l-kudsiyye]* adlı şerhini 901 yılında tamamlamıştır.

[أوله: الحمد لله الذي أورث الأرض من يشاء من عباده الخ.]

[Musul Mektebetü'l-Evkâf., nr. 22/44, mecm.; Dârü'l-Kütüb., nr. 133; Library of Congress, nr. 121; Mektebetü'l-Ezher, nr. 4346 (78), (35-64 vr.); Princeton Libr., nr. 470].¹⁴³

e. Cemâleddîn Muhammed b. Ebû Bekir b. Ahmed eş-Şilî el-Hadramî (Ebü'l-Alevî) (ö. 1093/1682 veya 1096/1688): Müellif, *el-Minhatü'l-mekkiyye fi şerhi't-Tuhfeti'l-kudsiyye* adıyla bir şerh kaleme almıştır.¹⁴⁴

f. Ebû İshâk Burhâneddin İbn Ebî Şerîf (ö. 923/1517): el-İbşit'den (ö. 883/1478) ferâiz okuyan müellif, *Şerhu't-Tuhfeti'l-kudsiyye fi'l-ferâ'iz* adıyla mezkûr eseri şerh etmiştir.¹⁴⁵

g. Celâleddîn Ahmed b. Hayreddin el-Kerekî (ö. 912/1506): Müellif, *el-Edvâu'l-behiyye şerhu't-Tuhfeti'l-kudsiyye* adlı şerhini 899'da tamamlamıştır.

[أوله: أما بعد حمد الله الملك المعبود مقدر السهام الخ.]

140 el-Merâği, *Fihrisü Mektebeti'l-Ezheriyye*, c. 2, s. 702, 724; Berekât, *el-Fihris*, s. 158, 159; *Fihrisü Dâri'l-Kütüb*, c. 1, s. 560.

141 Bağdatlı, *İzâhu'l-meknûn*, c. 2, s. 411; *Hediyetü'l-ârifîn*, c. 2, s. 219; *Fihrisü Dâri'l-Kütüb*, c. 1, s. 562; Pertsch, *Die Orientalischen*, c. 2, s. 326.

142 Bağdatlı, *İzâhu'l-meknûn*, c. 2, s. 414; Kehhâle, *a.g.e.*, c. 9, s. 261; Bağdatlı, *Hediyetü'l-ârifîn*, c. 2, s. 263; *Fihrisü Dâri'l-Kütüb*, c. 1, s. 562.

143 el-Merâği, *Fihrisü Mektebeti'l-Ezheriyye*, c. 2, s. 718; *Fihrisü Dâri'l-Kütüb*, c. 1, s. 562; ez-Ziriklî, *a.g.e.*, c. 7, 178.

144 Kehhâle, *a.g.e.*, c. 9, s. 105; Bağdatlı, *Hediyetü'l-ârifîn*, c. 2, s. 268; *İzâhu'l-meknûn*, c. 2, s. 579; el-Muhibbi, *a.g.e.*, c. 3, s. 336-338.

145 ez-Ziriklî, *a.g.e.*, c. 1, s. 66; Ali Özek, "İbn Ebû Şerîf, Burhâneddin", *DİA*, İstanbul: 1999, c. 19, s. 440.

[Mektebetü'l-Ezher, nr. 48820 (606), vr. 1-25].¹⁴⁶

4. İbnü'l-Mukrî el-Yemenî (ö. 837/1433): Müellif *er-Rahbiyye'yi, Muhtasarü'r-Rahbiyye* adıyla ihtisar etmiştir. [Dârü'l-Kütüb., nr. 23]¹⁴⁷

5. Ali b. Yusuf el-Gazûlî (ö. 860/1456): Mısır asıllı müellif *er-Rahbiyye'yi* şerh etmiştir.¹⁴⁸

6. İbrahim b. Ali b. Davud ez-Zemzemî (ö. 864/1460): Aslen Mekkeli olan ve ferâiz ve mîkat ilimleriyle şöhret bulan ez-Zemzemî, *er-Rahbiyye'yi el-Fevâidü's-seniyye fî şerhi'r-Rahbiyye* adıyla şerh etmiştir.

[أوله: الحمد لله الواحد الأحد القيوم الصمد الخ.]

[Berlin Devlet Ktp., nr. 4693(Pm. 681), vr. 13b-76a].¹⁴⁹

7. Celâleddîn Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Mahallî (ö: 864/1459): Şafii fakih müellif *er-Rahbiyye* üzerine *el-Fevâidü'l-mulahhasa* adıyla bir şerh telif etmiştir. [Dârü'l-Kütüb., nr. 179].¹⁵⁰

8. Ebû Abdullah Şemseddîn Muhammed b. İbrâhim es-Sellâmî (ö. 879/1474): Müellif, *er-Rahbiyye'yi el-Envârü'l-behiyye fî şerhi'l-manzûmeti'r-Rahbiyye [el-Envârü'l-ilâhiyye fî şerhi ferâ'izi'r-Rahbiyye]* adıyla şerh etmiştir.

[أوله: الحمد لله الحميد الموجود قبل وجود كل موجود الخ.]

[Dârü'l-Kütüb., nr. 145, 172; Oxford Bodleian Library, nr. 279/1, 130 vr.; Dublin Chester Beatty Library, nr. 3288, 128 vr.; Musul Mektebetü'l-Evkâf, el-Medresetü'r-Rıdvâniyye, nr. 6/1; Bağdat Evkâf, nr1. 4264, nr2. 4291; Berlin Devlet Ktp., nr1. 4696 (Pm. 217); İskenderiyye, nr. 9 (ferâiz)]¹⁵¹

9. Şemseddîn Ahmed b. İsmâil el-İbşitî (ö. 883/1478): Çok yönlü âlim el-İbşitî, ferâize dâir *İtkânü'r-râid fî fenni'l-ferâ'iz*¹⁵² adlı eserinin yanında *er-Rahbiyye* üzerine *Şerhü'r-Rahbiyye* adıyla bir şerh kaleme almıştır.¹⁵³

10. Şihabuddîn Ahmed b. Ubeydullah (Ubeyd) b. Muhammed es-Secînî (ö. 885/1480): Fıkıh, ferâiz, hesap, cebir gibi birçok ilimde otorite sahibi es-Secînî *er-Rahbiyye'yi Şerhu'r-Rahbiyye fî'l-ferâ'iz* adıyla şerh etmiştir.¹⁵⁴

146 el-Merâğî, *Fihrisü Mektebeti'l-Ezheriyye*, c. 2, s. 658.

147 *Fihrisü Dâri'l-Kütüb*, c. 1, s. 562.

148 es-Sehâvî, *a.g.e.*, c. 6, s. 52.

149 Brockelmann, *GAL*, c. 1, s. 491; Kehhâle, *a.g.e.*, c. 1, s. 67; Ahlwardt, *a.g.e.*, c. 4, s. 191.

150 *Fihrisü Dâri'l-Kütüb*, c. 1, s. 561.

151 es-Sehâvî, *a.g.e.*, c. 6, s. 275, 276; Brockelmann, *GAL*, c. 1, s. 491; Bağdatlı, *Hediyetü'l-ârifîn*, c. 2, s. 208; *Fihrisü Dâri'l-Kütüb*, c. 1, s. 558; Ahlwardt, *a.g.e.*, c. 4, s. 192, 193; Ahmed, *Fihrisu Musul*, c. 8, s. 65.

152 ez-Ziriklî, *a.g.e.*, c. 1, s. 97.

153 ez-Ziriklî, *a.g.e.*, c. 1, s. 97; es-Sehâvî, *a.g.e.*, c. 1, s. 236, 237.

154 Kehhâle, *a.g.e.*, c. 1, s. 308; es-Sehâvî, c. 1, s. 376, 377. Bu eserinden başka ferâiz ilminde el-Kilâi'nin (ö. 777/1375) *el-Mecmû fî'l-ferâ'iz* adlı ferâiz eserine *Şerhu'l-Mecmû li'l-Kilâlî* adıyla şerhi bulunmaktadır. Bkz. Kehhâle, *a.g.e.*, c. 1, s. 308; Bağdatlı, *İzâhu'l-meknûn*, c. 2, s. 437.

11. Nasîruddîn Muhammed b. Muhammed el-Caferî (ö. 887/1482): Aslen Kahire'li olan Şafîi fakihî müellif, ferâiz ilminde *Şerhü'l-Cabiriyye* isimli eserinin yanında *er-Rahbiyye* üzerine de *Şerhü'r-Rahbiyye* adıyla bir şerh kaleme almıştır.¹⁵⁵

12. Nasîruddîn Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed el-Kenânî (ö. 895/1590): Şafîi fakihî ve ferâiz âlimi İbnü'l-Mecdi'nin (ö. 706/1306) öğrencisi olan müellif, *er-Rahbiyye* üzerine bir şerh kaleme almıştır.¹⁵⁶

13. Nureddîn Ali b. Muhammed b. İsâ el-Uşmûnî (Ebü'l-Hasan) (ö. 900/1494): Şafîi fakihî ve dil âlimi müellifin *er-Rahbiyye* üzerine kaleme aldığı *Nuhbetü'l-mebâhis fi şerhi buğyetü'l-bâhis* adlı şerhi bulunmaktadır.

[أوله: الحمد لله الكبير المتعال مقدر الارزاق والآجال الخ]

[Mektebetü'l-Ezher, nr. 4356 (88); Berlin, nr. 3963, vr. 38-80; Leibzig Üniv. Library, nr. 120/2].¹⁵⁷

14. Ebü'l-Feth Muhammed b. Bedreddîn el-Avfî (ö. 906/1501): Muhaddis, mutasavvıf ve Şafîi fakihî olan el-Avfî, *er-Rahbiyye* üzerine *Şerhü ferâ'izi'r-Rahbiyye* adıyla 883/1478'de tamamladığı bir şerh kaleme almıştır.¹⁵⁸

15. Bedrüddîn Muhammed b. Muhammed Sibtü'l-Mardîni: Müellifin *er-Rahbiyye* üzerine *Şerhü'r-Rahbiyye fi ilmi'l-ferâ'iz* [*Şerhü'l-Mukaddimeti'r-Rahbiyye*] adıyla bir şerhi vardır.¹⁵⁹

[أوله: أما بعد فهذا شرح لطيف مختصر على المقدمة الخ]

Eser üzerine çok sayıda hâşiye telif edilmiştir:

a. Atiyye b. Ahmed b. İbrâhim el-Kahvetî [el-Kahvecî] (ö. 1100/1689):¹⁶⁰ Müellif, *et-Tuhfetü'l-mardiyye 'alâ şerhi'l-manzûmeti'r-Rahbiyye* adıyla Sibtü'l-Mardîni'nin şerhi üzerine bir hâşiye yazmıştır.

[Mısır Mektebetü'l-Merkeziyye, 2827/1; Dârü'l-Kütüb., nr. 42, mecm.; Mektebetü'l-Ezher, nr. 567 (7)].¹⁶¹

b. Şemsüddin Ebü'l-İkrâm Muhammed b. Ömer b. Kâsım el-Bakarî (ö. 1111/1699): Müellif, el-Kahvecî'nin mezkûr eserini *Muhtasar 'alâ Hâşiyeti Atiyye*

155 Bağdatlı, *Hediyetü'l-ârifîn*, c. 2, s. 212; Kehhâle, *a.g.e.*, c. 12, s. 275; es-Sehâvî, *a.g.e.*, c. 9, s. 211.

156 es-Sehâvî, *a.g.e.*, c. 2, s. 182, 183.

157 el-Merâğî, *Fihrisü Mektebeti'l-Ezheriyye*, c. 2, s. 720.

158 ez-Ziriklî, *a.g.e.*, c. 7, s. 53; el-Habeşî, *a.g.e.*, c. 2, s. 943.

159 Matbaatü's-Saade, Kahire, ts., 198 s.; nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût, Beyrut: Müessesetü'l-Kütübî's-Sekâfiyye, 1406/1986, 74 s.; Katar: Metabiu Doha, 1402/1982; Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts. Bkz. Abdulaziz b. İbrahim, *ed-Delîl*, s. 473-474. Yazma nüshaları için bkz. Brockelmann, *GAL*, c. 1, s. 491; el-Merâğî, *Fihrisü Mektebeti'l-Ezheriyye*, c. 2, s. 688 vd.; Berekât, *el-Fihris*, s. 99-108; *Fihrisü Mescidi'n-Nebevî*, *Fihrisü'l-mahtâtâti'l-Mescidi'n-Nebevî* (*Fihrisü Mescidi'n-Nebevî*), Müessesetu Mektebeti'n-Nebevî, 08. 09. 2013, "http://www.kl28.com/portal/books_download/view/38526", s. 216.

160 Kehhâle, *a.g.e.*, c. 6, s. 286; Van Dick, *İktifa*, s. 159.

161 el-Merâğî, *Fihrisü Mektebeti'l-Ezheriyye*, c. 2, s. 674; el-Habeşî, *a.g.e.*, c. 2, s. 947.

el-Kahvetî 'alâ şerhi'l-Mardîni li'l-manzûmeti'r-Rahbiyye adıyla ihtisar etmiş,¹⁶² bu eser üzerine de *Hâşiye 'alâ şerhi's-Sıbt 'aler-Rahbiyye [Hâşiyetü'l-Bakarî]* adıyla hâşiye kaleme almıştır.¹⁶³

[أوله: الحمد لله واهب المنن ذى الجود والاحسان والكرم الخ.]

c. el-Bakarî'nin bu hâşiyesi üzerine Ali b. Şelebi eş-Şebîni (ö. 1189/1775'ten sonra) *Takrîr 'alâ Hâşiyetü'l-Bakarî 'alâ Şerhi's-Sıbt 'ale'r-Rahbiyye* adlı bir takrir kaleme almıştır. [Mektebetü'l-Ezher, nr. 5080 (625)].¹⁶⁴

d. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Bîlî el-Adevî (ö. 1213/1798): Ali es-Saîdî el-Adevî'nin öğrencisi olan Mâlikî fakihî el-Bîlî, *Hâşiye 'alâ şerhi's-Sıbt [Takrîr (Takrîrât) 'alâ şerhi's-Sıbt 'ale'r-Rahbiyye]* adıyla Sıbtü'l-Mardîni'nin şerhine hâşiye kaleme almıştır.

[أوله: الحمد لوليه والصلاة لنبية الخ.]

[Mescid-i Nebevî Ktp., nr. 25/80 (1); Dârü'l-Kütüb., nr1. Mecm. 42, 57 vr., mecm., nr2. 23343; Mektebetü'l-Ezher, nr1. 40007 (saâyide 456), nr2. 41546 (zekî 466); Kral Fahd Milli Ktp., nr. 5934].¹⁶⁵

e. İsmâil Muslih es-Saîdî el-Adevî (1188/1774'te hayatta): el-Adevî, Sıbtü'l-Mardîni'nin mezkûr şerhine *Takrîrât 'alâ şerhi's-Sıbt 'ale'r-Rahbiyye fi'l-ferâ'iz* adıyla 1188'de hâşiye kaleme almıştır. [Dârü'l-Kütüb., nr. 555/1 (42 ferâiz), mecm.].¹⁶⁶

f. Ali (Ebû Zikrî) el-Musaylihî (ö. 1193/1779'dan sonra): Müellif, Sıbtü'l-Mardîni'nin şerhine 1193'te bir hâşiye kaleme almıştır.

[أوله: الحمد لله الذي شرع الشرائع وأمر بالعمل بما فيها الخ.]

[Mektebetü'l-Ezher, nr. 3495 (57)].¹⁶⁷

g. Ali b. Muhammed eş-Şirnikâşî (ö. 1200/1786): Şâfiî fakihî ve edib müellif olan *et-Tuhfetü'l-mardîyye 'alâ şerhi'l-manzûmeti'r-Rahbiyye fi'l-ferâ'iz* adıyla Sıbtü'l-Mardîni'nin şerhi üzerine hâşiye kaleme almıştır.

162 Hicr: 1277, Bolak: 1284; Mısır: Matbaatü'l-Hicâzî, ts., 46 s., Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî: 1346; Mektebetü'l-Kâhire, 1360; Matbaatü'l-Ezheriyye, 1298, 1310; Matbaatu Şeref: 1298, 1304; Matbaatu Abdürrâzık: 1303; Matbaatu Meymeniyye: 1305; (Sıbtü'l-Mardîni'nin şerhiyle birlikte) nşr. Mustafa ed-Dîb el-Buğa, Dımaşk: 1406, 3. bs., 308 s. Bkz. Van Dick, *Iktifa*, s. 159; Berekât, *el-Fihris*, s. 238.

163 Eser şerhin hâmişinde neşredilmiştir. Mısır: 1283/1866; Kahire: Matbaatü'l-Vehiyye, 1289/1872, 82 s.; Kahire: Matbaatu Hicazi, ts., 46 s.; Kahire: Matbaatu Mustafa el-Babî el-Halebî, 1342/1924; Mektebetü'l-Kahire, 1360/1941; Bolak: 1284/1867; Kahire: Matbaatü'l-Ezheriyye, 1298/1880, 60 s.; Kahire: Mektebetü'l-Hüseyniyye, 1291/1874, 72 s.; Matbaatu Şeref: 1880; nşr. Mustafa ed-Dîb el-Buğa, Dımaşk: Dârü'l-Kalem, Dımaşk, 1406/1886, 308 s.; Matbaatu Abdürrâzık 1885; Matbaatü'l-Meymeniyye: 1887; Kahire: Matbaatü'l-Hamidiyye, 1315/1898, 40 s. Bkz. *Fihrisu Dâri'l-kütüb*, c. 1, s. 555

164 el-Merâğî, *Fihrisü Mektebeti'l-Ezheriyye*, c. 2, s. 671; Kehhâle, *a.g.e.*, c. 7, s. 107.

165 el-Merâğî, *Fihrisü Mektebeti'l-Ezheriyye*, c. 2, s. 671, 672; Berekât, *el-Fihris*, s. 40, 41; *Fihrisu Mescidi'n-Nebevî*, s. 213.

166 Kehhâle, *a.g.e.*, c. 2, s. 296; *Fihrisu Dâri'l-kütüb*, c. 1, s. 555.

167 el-Merâğî, *Fihrisü Mektebeti'l-Ezheriyye*, c. 2, 675; el-Habeşî, *a.g.e.*, c. 3, s. 943.

[أوله: الحمد لله الذي عز جلاله... وبعد فيقول العبد الفقير الحقير إلى مولاه الغني المنان عطية بن الشيخ أحمد بن الشيخ إبراهيم من ذرية العارف بالله الخ..]

[Dârü'l-Kütüb., nr. 42, mecm.; Kudüs Halidiye Ktp., nr. 19; Rampur Ktp., nr. 2553 (1056); Halidiye/Kudüs, nr. 979 (667)].¹⁶⁸

h. Abdullah b. Ali b. Abdurrahman Süveydan (ö. 1234/1819): Müellif, *Hâşiye 'alâ şerhi'r-Rahbiyye* adıyla bir eser kaleme almıştır. [Dârü'l-Kütüb., nr. 19486-b]

ı. Mustafa b. Muhammed b. Yunus et-Tâî (ö. 1192/1778): Hanefî fakihî olan müellif *Hâşiye 'alâ şerhi'r-Rahbiyye* adıyla 1181 tarihinde bir hâşiye kaleme almıştır.

[أوله: أما بعد فقد طال التماس المترددين إلى وإلحاح المشتغلين على الخ..]

[Mektebetü'l-Ezher, nr1. 5456 (219) mecm., nr2. 42417 (507arusi), nr3. 5447 (217) mecm.].¹⁶⁹

i. Ebü'l-Hasan Ali b. Abdilber el-Venâî (1212/1797): Ezher âlimlerinden Şafii fakihî Venâî, Sibtü'l-Mardîni'nin *er-Rahbiyye* şerhi üzerine 1196 yılında *Hâşiye 'ale'r-Rahbiyye* [*Tuhfetü'l-efkâr*] adlı bir hâşiye kaleme almıştır.¹⁷⁰

[أوله: الحمد لله الباقي وكل من عليها فان الخ..]

Müellif bu hâşiyeyi *Nüzhetü'n-nüfûsi'z-zekiyye 'alâ Şerhi's-Sıbt li'r-Rahbiyye* adıyla 1196'da ihtisar etmiştir.

[Mektebetü'l-Ezher, nr1. 41544 zekî (464); nr2. 5032(198), mecm., vr. 225-287; Rampur, nr. 2885]¹⁷¹

j. Ali b. Şattâ el-Menşelî (ö. 1211/1796'den sonra): el-Menşelî de Sibtü'l-Mardîni'nin mezkûr şerhine *Takrîrat 'alâ Şerhi'r-Rahbiyye* adıyla bir hâşiye kaleme almıştır.

[أوله: الحمد لله وارث الأرض ومن عليها والصلاة والسلام على المبعوث لمن فيها محمد وآله الخ..]

[Melik Suûd Üniv. Ktp., nr. 5539, 33 vr.].

k. Abdullah b. Muhammed en-Nebrâvî (ö. 1275/1859): Şafii fakihî olan müellif, Sibtü'l-Mardîni'nin mezkûr şerhi üzerine 1256'da *Hâşiye 'alâ şerhi's-Sıbt 'ale'r-Rahbiyye fi'l-ferâ'iz* [*Ferâidü'l-ferâ'izi'd-dürriyye 'alâ şerhi'l-manzûmeti'r-Rahbiyye*] adıyla hâşiye kaleme almıştır.¹⁷²

l. Burhaneddîn İbrâhim b. Muhammed el-Birmâvî (ö. 1106/1694): Şâfiî fakihî ve Ezher şeyhi olan el-Birmâvî, Sibtü'l-Mardîni'nin mezkûr şerhine *Hâşiye 'alâ şerhi'r-Rahbiyye* [*Hâşiyetü'l-Birmâvî*] adıyla hâşiye kaleme almıştır.

[أولها: الحمد لله الذي من على العلماء من جزيل فضله الخ..]

[Mekke Ktp., nr. 2; Melik Suûd Üniversitesi Ktp., nr1. 1170, nr2. 589; Princeton Univ. Libr., nr. 193; Mektebetü'l-Ezher, nr1. 500(6), nr2. 4340 (72), nr3. 6142 (121); nr4. 7852

168 Kehhâle, *a.g.e.*, c. 7, s. 203; Bağdatlı, *İzâhu'l-meknûn*, c. 1, s. 257; *Hediyyetü'l-ârifîn*, c. 1, s. 771; *Fihrisu Dâri'l-kütüb*, c. 1, s. 554.

169 el-Merâğî, *Fihrisü Mektebeti'l-Ezheriyye*, c. 2, 674; el-Habeşî, *a.g.e.*, c. 2, s. 943.

170 ez-Ziriklî, *a.g.e.*, c. 4, s. 298.

171 el-Merâğî, *Fihrisü Mektebeti'l-Ezheriyye*, c. 2, s. 661.

172 Hicr: 1293/1876, 140 s. Bkz. el-Merâğî, *Fihrisü Mektebeti'l-Ezheriyye*, c. 2, s. 704.; el-Habeşî, *a.g.e.*, c. 2, s. 944.

(149), nr5. 23034 (30), nr6. 26980 (rafii 371), nr7. 42548 zekî (468); nr8. 41549 zekî (469), nr9. 41932 cevherî (500), nr10. 42974 (519); nr11. 703 (mecm. 29), nr12. 5485 (mecm. 232)]¹⁷³

m. Ali b. Ali el-Muhallelâtî el-İzzî (1277/1860'ta hayatta): Çok yönlü Şafii fakihî el-Muhallelâtî 1258/1842'de *Hâşiye 'alâ Şerhi's-Sıbt 'ale'r-Rahbiyye* adlı bir hâşiye telif etmiştir.

[أوله: الحمد لله وكفي وسلام على عباده الخ]

[Mektebetü'l-Ezher, nr. 12521 (193), 90 vr., (müellif nüsh.).]¹⁷⁴

n. Ali b. Ahmed el-Uşrâ [el-Uşrî] (XII/XVII. yüzyıl): Şafii fakihî olan müellifin Sıbtü'l-Mardîni'nin *er-Rahbiyye* şerhi üzerine kaleme aldığı *Hâşiyetü'l-uşrî 'alâ Şerhi's-Sıbt 'ale'r-Rahbiyye* adlı bir eseri bulunmaktadır.

[أوله: بعد الديباجة: قوله يقول أصله يقول الخ.]

[Mektebetü'l-Ezher, nr. 19970 (266), 64 vr.].¹⁷⁵

o. Muhammed Bedreddîn b. Yusuf (İbn Bedreddîn) (ö. 1354/1935): Müellif Sıbtü'l-Mardîni'nin *er-Rahbiyye* şerhi üzerine *el-Yâkûtetü'l-vefiyye alâ şerhi's-Sıbt 'ale'r-Rahbiyye* adıyla hâşiye kaleme almıştır. [Dârü'l-Kütüb., nr. 223].¹⁷⁶

16. Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Kemâleddîn Ebî Bekr es-Süyûtî (ö. 911/1505): Döneminin çok yönlü âlimlerinden Süyûtî, *er-Rahbiyye* üzerine *Şerhu ferâ'izi'r-Rahbiyye* adıyla bir eser kaleme almıştır.

[Muhammed b. Suûd Üniversitesi Ktp., nr. 3828, 10 vr.; Rampur, nr. 2886].¹⁷⁷

17. Takîyüddîn Abdullah b. Ömer Bâmahreme es-Seybânî (ö. 972/1565): Dönemin fıkıh, ferâiz ve astoronomi âlimlerinden olan ve Yemen müftülüğü de yapan Bâmahreme, *er-Rahbiyye* üzerine *ed-Dürretü'z-zehiyye fî şerhi'r-Rahbiyye* adlı bir şerh kaleme almıştır.¹⁷⁸

[أوله: الحمد لله المبدئ المعيد الفعال لما يريد ذي البطش الشديد والعرش المجيد الباقي الخلاق الوارث على الإطلاق...الح.]

18. Bedreddîn Muhammed Ebü'l-Bekâ b. Abdullah (Sıbtü'l-Ensârî): Müellif, *er-Rahbiyye* üzerine *el-Ecvibetü'l-mardiyiye fî şerhi'l-Manzûmeti'r-Rahbiyye* adıyla bir şerh telif etmiştir.

[Kral Fahd Milli Ktp., nr1. 306, nr2. 4518; Mısır el-Mektebetü'l-Merkeziyye, nr1. 3098 (4), nr2. 3029 (7)].¹⁷⁹

173 Rudolf Mach ve Eric L. Ormsby, *Handlist of Arabic Manuscripts in the Princeton University Library*, Princeton: Princeton University Press, 1987, s. 45; Abdulaziz b. İbrahim, *ed-Delil*, s. 474; el-Merâğî, *Fihrisü Mektebetü'l-Ezheriyye*, c. 2, s. 666.

174 Kehhâle, *a.g.e.*, c. 7, s. 154; *Fihrisü Mektebetü'l-Ezheriyye*, c. 2, s. 675; el-Habeşî, *a.g.e.*, c. 2, s. 944.

175 el-Merâğî, *Fihrisü Mektebetü'l-Ezheriyye*, c. 2, s. 674; el-Habeşî, *a.g.e.*, c. 2, s. 944.

176 *Fihrisü Dâri'l-kütüb*, c. 1, s. 556.

177 Bağdatlı, *Hediyetü'l-ârifîn*, c. 1, s. 534-540; Kâtib Çelebi, *a.g.e.*, c. 2, s. 1246; Berekât, *el-Fihris*, s. 111-112.

178 nşr. Ekrem Mübârek Asbân, 1. bs., Dâru İbn Hazm, 2007, 105 s.

179 Berekât, *el-Fihris*, s. 22-25.

19. Cemâlüddîn Abdullâh b. Muhammed b. Abdullah el-Acemî eş-Şinşevrî (ö. 999/1591): Şafîi fakihi, hesap ve ferâiz âlimi, Ezher Câmii hatibi olan eş-Şinşevrî, *er-Rahbiyye*'ye *el-Fevâ'idü's-Şinşevriyye fî şerhi'l-Manzûmeti'r-Rahbiyye* adıyla bir şerh kaleme almıştır. Daha sonra da bu eserini *Ucâletü'l-muhtasar mine'l-Fevâ'idü's-Şinşevriyye* adıyla ihtisar etmiştir. Kendisinden sonra da çok sayıda âlim bu şerh üzerine hâşiye yazmış olup defalarca basılmıştır.

أوله: بعد الديباجة: وبعد فيقول الفقير لرحمة ربه القريب المجيب عبد الله الشنشوري الخ.¹⁸⁰

Şinşevrî, bu şerhten başka, ferâizde Şemseddin Muhammed el-Fârîzî'nin (ö. 981/1573) *el-Manzûmetü'l-Fârîziyye*'sini *ed-Dürretü'l-mudhiyye Şerhu'l-Fârîziyye*,¹⁸¹ Burhâneddîn el-Ca'berî'nin ferâize dâir manzûmesini *Şerhu'l-Ca'berîyye*,¹⁸² Sıbtü'l-Mardîni'nin *Tertîbü'l-Mecmû'unu Fethu'l-karîbi'l-mücîb bi-şerhi Kitâbi't-Tertîb*¹⁸³ adıyla şerh etmiştir. Müellifin *er-Rahbiyye* şerhine yapılan hâşiyelerden tespit edebildiklerimiz şöyledir:

a. İbrâhim b. Muhammed el-Bacûrî (ö. 1277/1860-61): Ezher şeyhlerinden Mısırlı Şafîi fakihi müellif *et-Tuhfetü'l-hayriyye 'ale'l-Fevâ'idü's-Şinşevriyye [Hâşiyetü'l-Bacûrî]* adıyla Şinşevrî'nin mezkûr şerhine yapılan hâşiye defalarca basılmıştır.¹⁸⁴ Ayrıca Jean Dominique Luciani tarafından Şinşevrî'nin şerhi ve el-Bacûrî'nin hâşiyesi *Traité des Succesions Musulmanes, extrait du Commentaire de la Rahbia par Chenchouri, de la glose d'el Badjouri et d'autres arabes* adıyla Fransızca'ya çevrilerek basılmıştır.¹⁸⁵ Eserin İngilizce çevirisi de *al-Farâid: the Law of Inheritance in Islam, Arabic text, parallel translation and commentary in English* adıyla neşredilmiştir.¹⁸⁶

أوله: الحمد لله الذي يرث الأرض ومن عليها وهو خير الوارثين وأشهد أن لا إله إلا الله... أما بعد فيقول العبد الفقير الى مولاه القدير ابراهيم الباجوري الخ.

b. Muhammed b. Ali b. Muhammed el-İdfînî el-Buhayrî (ö. 1109/1697'den sonra): Şafîi fakihi olan müellif, *el-Lü'lüü's-seniyye 'ale'l-fevâidi's-Şinşevriyye* adıyla bir hâşiye yazmıştır.

أوله: الحمد لله الذي تولى قسمة الموارث بنفسه الخ.

[Mescid-i Nebevî Ktp., nr. 216.4/6; Dârü'l-Kütüb., nr1. 40, nr2. 41; Mektebetü'l-Ezher, nr1. 1623 (27), nr2. 4347 (79), nr3. 9836 (167), nr4. 40874 (zekî 458), nr5. 41575 (zekî 495),

180 Matbaatü'l-Behiyye, Mısır, 228 s.; Matbaatü'l-Ezheriyye, Mısır, 1347/1928, 251 s. Yazma nüshaları için bkz. Brockelmann, *GAL*, c. 1, s. 491; el-Merâğî, *Fihrisü Mektebeti'l-Ezheriyye*, c. 2, s. 706 vd.; Berekât, *el-Fihris*, s. 174-176; *Fihrisü Dâri'l-Kütüb*, c 1, s. 559 vd.; Ahlwardt, *a.g.e.*, c. 4, s. 193.

181 nşr. Muhammed b. Abdülazîz b. Mâni', Dımaşk: 1381/1961.

182 Mektebetü'l-Ezher, nr. 2972 (51).

183 2 c., Kahire, 1301, 1307, 1345; Bkz. Serkis, *Mu'cem*, c. 2, s. 1146-1147.

184 Kahire: 1236, 1282; (şerh+hâşiye), Mısır: Dârü'l-Behiyye, 1. bs., ts.; Kahire: Matbaatü'l-Behiyye, 1300/1883; Kahire: Matbaatü'l-Ezheriyye, 1306/1889; Mısır: Matbaatü'l-Ezheriyye, 1347/1928; Kahire: Dârü'l-Arabiyyeti'l-Kübrâ, 1329/1911. Ayrıntı için bkz. el-Merâğî, *Fihrisü Mektebeti'l-Ezheriyye*, c. 2, s. 662; *Fihrisü Dâri'l-kütüb*, c. 1, s. 554.

185 Paris: E. Leroux, 1890, xvi + 575 s.; Cezayir 1896.

186 (trc. Moulavi M.H. B. Sahib), Singapur: 1979, iii+193 s.

nr6. 44631 (571); Bedîrî Ktp., nr. 57; Mekke Ktp., nr. 6 (ferâiz); Berlin Devlet Ktp., nr. 4698 (Lbg. 1046), (270-357); Kral Fahd Milli Ktp., nr1. 334, nr2. 3535].¹⁸⁷

c. Yûsuf ez-Zeyyât (ö. XIII/XIX. yüzyıl): Müellif, Şinşevrî'nin *er-Rahbiyye* şerhi üzerine, *Vesîletü'l-berîyye ile'l-Fevâidi's-Şinşevriyye* adıyla bir hâşiye kaleme almıştır.

[Ölde: الحمد لله الذي أنزل في معجز كتابه من الفرائض الخ]

[Mektebetü'l-Ezher, nr1. 118 (2), nr2. 158 (18), nr3. 44639 (579), nr4. 1673 (mecm. 71), (312-369vr), nr5. 844 (mecm. 281); Melik Faysal Merkez, nr. 1017; el-Bedîrî Ktp., nr. 595; Kral Fahd Milli Ktp., nr. 5896; Berlin Devlet Ktp., nr. 4699 (Lbg. 1049), vr. 108-184; Tunus es-Sâdıkiyye, nr. 20391].¹⁸⁸

d. Ali b. Şattâ el-Menşelîf (ö. 1211/1796'dan sonra): Müellif, eş-Şinşevrî'nin mezkûr şerhine *Takyîdât 'alâ Şerhi's-Şinşevrî 'alâ Metni'r-Rahbiyye [Takrîrât 'alâ Şerhi'r-Rahbiyye]* adıyla bir hâşiye kaleme almıştır.

[Ölde: ...وبعد فهذه تقييدات على شرح الشنشوري على متن الرحبية جمعتها من الهوامش نسخة الخ.]

[Melik Suûd Üniversitesi Ktp., nr. 5549].¹⁸⁹

e. Şemseddîn Muhammed b. Abdurrahman el-Bûlâkî (ö. XI/XVII. yüzyıl): Müellif, Şinşevrî'nin mezkûr şerhine, *el-Cevâhirü'l-mehdiyye li-tullâbi'l-Fevâ'idi's-Şinşevriyye* adıyla hâşiye kaleme almıştır.

[Ölde: الحمد لله الذي قسم الفرائض قسمة عادلة]

[Kudüs Halidiye Ktp., nr. 981 (622/1); Bağdat Kâdiriyye, nr. 469; Şam Zâhiriyye Ktp., nr. 4247; Mektebetü'l-Ezher, nr (1). 4044 (70), nr2. 7680 (141)].¹⁹⁰

f. Muhammed b. Sâlim el-Hifnî [el-Hifnevî] (ö. 1181/1767): Mısırlı Şafîi fakihî el-Hifnî, Şinşevrî'nin şerhi üzerine 1155'de *Hâşiyetü'l-Hifnî 'ale'l-Fevâ'idi's-Şinşevriyye* adıyla hâşiye kaleme almıştır.

[Ölde: حمدا لمن نصب لتحرير فقه المواريث أعلاما الخ.]

[İskenderiyye, nr. 6 (ferâiz); Tunus Milli Ktp., nr. 3579; Mektebetü'l-Ezher, nr1. 3490 (44), nr2. 7818 (145), nr3. 16147 (208), nr4. 41550 (zekî 470), nr5. 41551 (zekî 471), nr6. 41552 (zekî 472), nr7. 41553 (zekî 473), nr8. 44631 (buhey 571), nr9. 5474 (mecm. 225); Mekke Ktp., nr. 6 (ferâiz); Dârü'l-Kütüb., nr. 12 (ferâiz); Mescid-i Nebevî Ktp., nr. 151/80(1)].¹⁹¹

187 Bağdath, *Izâhu'l-meknûn*, c. 2, s. 417; ez-Ziriklî, *a.g.e.*, c. 6, s. 295; Kehhâle, *a.g.e.*, c. 11, s. 43; Brockelmann, *GAL*, c. 1, s. 491; a.mlf., *Supp.*, c. 2, s. 442; el-Merâğî, *Fihrisü Mektebeti'l-Ezheriyye*, c. 2, s. 715; Berekât, *el-Fihris*, s. 62, 63; *Fihrisü Dâri'l-Kütüb*, c. 1, s. 562; Ahlwardt, *a.g.e.*, c. 4, s. 193, 194; *Fihrisü Mescidi'n-Nebevî*, s. 226, 227.

188 el-Merâğî, *Fihrisü Mektebeti'l-Ezheriyye*, c. 2, s. 722; Abdulaziz b. İbrahim, *ed-Delil*, s. 473; Brockelmann, *GAL*, c. 1, s. 491; Berekât, *el-Fihris*, s. 260, 261; Ahlwardt, c. 4, s. 194; *DeFTERÜ'S-SÂDİKİYYE*, s. 79.

189 Abdulaziz b. İbrahim, *ed-Delil*, s. 473, 474.

190 el-Merâğî, *Fihrisü Mektebeti'l-Ezheriyye*, c. 2, s. 665; Abdülgânî Dakr (ed.), *Fihrisü mahtûtâtî Dâri'l-Kütübî'z-Zâhiriyye: el-Fikhü's-Şafîi*, Matbûatü'l-Mecma'i'l-İlmi'l-Arabî, 1963, s. 78; Rauf, *el-Asâri'l-Kâdiriyye*, c. 2, s. 275.

191 Brockelmann, *GAL*, c. 1, s. 491; el-Merâğî, *Fihrisü Mektebeti'l-Ezheriyye*, c. 2, s. 672; *Fihrisü Dâri'l-Kütüb*, c. 1, s. 555; *Fihrisü Mescidi'n-Nebevî*, s. 213.

g. Muhammed b. Mustafa b. Hasan el-Hudarî (ö. 1287/1870): Şâfiî fakihî olan müellif, mezkûr şerhe *Hâşiye 'ale'l-Fevâ'idî's-Şinşevriyye fî şerhi'l-Manzûmeti'r-Rahbiyye* adıyla hâşiye kaleme almıştır. Eser neşredilmiştir.

[أوله: الحمد لله الوارث بعد فناء الخ].¹⁹²

h. Muhammed b. Muhammed el-Besyûnî er-Reşîdî (ö. 1171/1758): Şafîi fakihî Reşîdî, Şinşevrî'nin *er-Rahbiyye* şerhine *Hâşiye 'ale'l-Fevâ'idî's-Şinşevriyye 'ale'r-Rahbiyye fî'l-ferâ'iz* adıyla hâşiye yazmıştır.

[أولها: وبعد فهذا ما يسره الله تعالى من جمع حواشٍ تتعلق بالخ].

[Mektebetü'l-Ezher, nr. 555 (mecm. 27592 râfîî), vr. 194-238].¹⁹³

ı. el-Emîrû'l-Kebîr Muhammed b. Muhammed es-Sünbâvî (ö. 1185/1771): Müellif mezkûr şerh üzerine 1185'te tamamladığı *Hâşiyetü'l-emîr 'alel-Fevâ'idî's-Şinşevriyye* adıyla bir hâşiye yazmıştır.

[أوله: سبحان من يرث الأرض ومن عليها وهو خير الوارثين أما بعد فيقول محمد الأمير المالكي الخ].

[Leiden Univ. Libr., nr. 2525; Mektebetü'l-Ezher, nr1. 41557 Zekî (467); nr2. 42973 (518); İskenderiyye Ebü'l-Abbas Mursi Camii Ktp., nr. 998/259; Mescid-i Nebevî Ktp., nr. 151/80 (2); Ahmediyye, nr. 1534].¹⁹⁴

i. Şihâbüddîn Ahmed b. Ahmed es-Sücâî (ö. 1197/1783): Mısır asıllı müellif, Şinşevrî'nin şerhine *en-Nefehâtü'r-rabbâniyye 'ale'l-Fevâ'idî's-Şinşevriyye* ['ale'r-Rahbiyye] adıyla bir hâşiye kaleme almıştır.

[أوله: الحمد لله الذي فقه في الموارث من أراد الخ].

[Mektebetü'l-Ezher, nr1. 16288 (mecm. 411), vr. 156-202, nr2. 41577 (zekî 497)].¹⁹⁵

j. Muhammed Tâhir b. Muhammed Sâid Sünbül el-Mekkî (ö. 1220/1805): Mısırlı Hanefî fakihî ve müderrisi müellif, Şinşevrî'nin mezkûr şerhine *el-Avâidü's-Sünbülüyye 'ale'l-Fevâ'idî's-Şinşevriyye [el-Meânî'l-behiyye hâşiye 'alâ şerhi's-Şinşevrî li'r-Rahbiyye fî'l-ferâ'iz]* adıyla bir hâşiye kaleme aldığı kaydedilmektedir.

[أوله: الحمد لله رب العالمين وارث الارض ومن عليها ومن خير الوارثين الخ].

[Mescid-i Nebevî Ktp., nr. 216.4/5; Tâif Abdullah b. Abbas Ktp., nr1. 8/7; nr2. 10/7].¹⁹⁶

k. Muhammed b. Halil el-Aclûnî el-Ca'ferî ed-Dimeşkî (ö. 1148/1735): Şâfiî fakih ve ferâiz âlimi olan müellifin Şinşevrî'nin mezkûr şerhine *Hâşiye 'alâ Şerhi's-Şinşevrî fî'l-ferâ'iz [Tuhfetü'l-ihvâni'l-behiyye]* adlı bir hâşiyesi bulunmaktadır.

[أوله: الحمد لله وارث الأرض ومن عليها وإليه يرجعون الخ].

[Bingazi Karyunis, nr. 1316].¹⁹⁷

192 Kahire: Matbaatü'l-Âmire, 1293; Bolak, 1293; Bkz. el-Merâğî, *Fihrisü Mektebeti'l-Ezheriyye*, c. 2, s. 673; Berekât, *el-Fihris*, s. 59-60; *Fihrisü Dâri'l-Kütüb*, c. 1, s. 556.

193 Kehhâle, *a.g.e.*, c. 2, s. 198; ez-Ziriklî, *a.g.e.*, c. 7, s. 65; el-Merâğî, *Fihrisü Mektebeti'l-Ezheriyye*, c. 2, s. 667.

194 el-Merâğî, *Fihrisü Mektebeti'l-Ezheriyye*, c. 2, s. 666; *Fihrisü Mescidi'n-Nebevî*, s. 214.

195 el-Merâğî, *Fihrisü Mektebeti'l-Ezheriyye*, c. 2, s. 721.

196 Bağdatlı, *Hediyyetü'l-ârifîn*, c. 2, s. 354; a.mlf., *İzâhu'l-meknûn*, c. 2, s. 506; *Fihrisü Mescidi'n-Nebevî*, s. 222.

197 Kehhâle, *a.g.e.*, c. 9, s. 290; Bağdatlı, *Hediyyetü'l-ârifîn*, c. 2, s. 222.; el-Habeşî, c. 2, s. 947.

1. Hüseyin b. Süleyman er-Reşîdî (ö. 1215): Müellif, Şinşevrî'nin mezkûr şerhine hâşiye kaleme almıştır. [Tanta Ahmediyye Ktp., nr. 206].¹⁹⁸

20. Muhammed b. Salih b. Muhammed b. Abdullah et-Timurtâşî (Tumurtaşî) el-Gazzî (ö. 1035/1624): Hanefî fakihî müellif, *er-Rahbiyye* üzerine *Şerhü Ferâ'izi'r-Rahbiyye* adıyla bir şerh kaleme almıştır.¹⁹⁹

21. Yunus b. Yunus b. Abdulkâdir er-Reşîdî el-Mısırî (ö. 1020/1611): Şâfiî fakihî, dönemin ferâiz ve astronomi âlimi olan müellif, *el-Makâsidü's-seniyye bi-şerhi Ferâ'izi'r-Rahbiyye* adıyla *er-Rahbiyye* üzerine bir şerh kaleme almıştır.²⁰⁰ Müellifin ferâizde kaleme aldığı *Umdetü'r-râiz fi'l-ferâ'iz* adlı bir eser daha bulunmaktadır.²⁰¹

[أوله: الحمد لله بأحكامه شرع الأحكام الخ.]

22. Abdülkâdir b. Muhammed b. Ahmed el-Feyyûmî (ö. 1022/1613): Mısırlı Şâfiî fakihî, dönemin ferâiz ve astronomi âlimi olan Feyyûmî, *er-Rahbiyye* üzerine *Şerhu'l-Manzûmeti'r-Rahbiyye* adıyla bir şerh kaleme almıştır.²⁰²

23. Zeynelabidîn b. Seriyüddîn (Şerefüddîn) b. Ahmed b. Muhibbuddîn ed-Dürî (ö. 1033/1624): Mâlikî fakihî ve ferâiz âlimi olan müellifin *er-Rahbiyye* üzerine yazdığı iki şerhi bulunmaktadır. Müellif, *el-Ferâ'izü'z-zâhiretü'l-behiyye 'alâ Nazmi'l-mukaddime'ti'r-Rahbiyye [el-Fevâ'idü'd-dürriyye fi halli elfâzi'r-Rahbiyye]* adını verdiği eseri 1032/33? yılında tamamlamıştır.

[أوله: الحمد لله الذي تولى قسمة الفرائض بنفسه الخ.]

[Mısır Vizâretü'l-Evkâf el-Mektebetü'l-Merkeziyye, nr. 286; Bahreyn Dârü'l-mahtûtât, 43; Dârü'l-Kütüb., nr1. 32, nr2. 16m; Budeiri Ktp., nr. 307; Tunus Ahmediyye Ktp., nr1. 3278, nr2. 3279, nr3. 3286 (mecm.); Kral Fahd Milli Ktp., nr. 323; Dârü'l-Kütüb, nr. 32]²⁰³

24. Ebû Bekir Ahmed b. Abdurrahman es-Sebtî (ö. XI/XVII. yüzyıl): Müellifin *er-Rahbiyye* üzerine *Şerhü'r-Rahbiyye* adlı muhtasar bir şerhi bulunmaktadır. Eser Şinşevrî'nin *Fethu'l-karibi'l-mücib bi-şerhi Kitâbi't-Tertib*'inin hâmişinde neşredilmiştir.²⁰⁴

198 el-Habeşî, *a.g.e.*, c. 2, s. 945.

199 ez-Zirikli, *a.g.e.*, c. 6, s. 163; Bağdatlı, *İzâhu'l-meknûn*, c. 2, s. 185; a.mlf., *Hediyyetü'l-ârifîn*, c. 2, s. 274; Kehhâle, *a.g.e.*, c. 10, s. 87; Ahlwardt, *a.g.e.*, c. 4, s. 195; Özel, *a.g.e.*, s. 129.

200 ez-Zirikli, *a.g.e.*, c. 8, s. 264; Bağdatlı, *Hediyyetü'l-ârifîn*, c. 2, s. 574; el-Habeşî, *a.g.e.*, c. 2, s. 1029; Kehhâle, *a.g.e.*, c. 13, s. 351; Kâtib Çelebi, *a.g.e.*, c. 2, s. 1249.

201 Bağdatlı, *Hediyyetü'l-ârifîn*, c. 2, s. 574.

202 ez-Zirikli, *a.g.e.*, c. 4, s. 44; Bağdatlı, *İzâhu'l-meknûn*, c. 2, s. c. 4, s. 185; a.mlf., *Hediyyetü'l-ârifîn*, c. 1, s. 600; *İzâhu'l-meknûn*, c. 2, s. 185; Salim Öğüt, "Feyyûmî, Abdülkâdir b. Muhammed", *DİA*, Ankara: 1995, c. 12, s. 516; Ekmeleddin İhsanoğlu (ed.) ve dğr., *Osmanlı Matematik Literatürü Tarihi (History of Mathematical Literature During the Ottoman Period)*, İstanbul: IRCICA, 1999, c. 1, s. 111; Muhammed Emin b. Fazlullah b. Muhibbillah ed-Dumaşkı el-Muhibbi, *Hulâsatü'l-eser fi a'yâni'l-karni'l-hadi aşer*, Beyrut: Daru Sadır, ts., c. 2, s. 456.

203 Kehhâle, *a.g.e.*, c. 4, s. 195; Bağdatlı, *Hediyyetü'l-ârifîn*, c. 1, s. 379; a.mlf., *İzâhu'l-meknûn*, c. 2, s. 182; Berekât, *el-Fihris*, s. 146-149; *Fihrisü Dâri'l-Kütüb*, c. 1, s. 559, 560.

204 Kahire: 1301/1883, 1307/1890; Mısır: Matbaatü't-Tekaddümi'l-İlmiyye, 1345/1927. Bkz. Abdulaziz b. İbrahim, *ed-Delîl*, s. 473; Serkîs, *Mu'cem*, s. 999; el-Habeşî, *a.g.e.*, c. 2, s. 942.

25. [Abdullah b.] el-Hüseyn b. Ebî Bekr (ö. 969/1561'den sonra): Müellif *er-Rahbiyye* üzerine *ed-Dürretü'l-müstahsine bi-şerhi Manzûmeti İbni'l-Mutkine* adlı bir şerh kaleme almıştır.

[Melik Suûd Üniversitesi Ktp., nr. 3313; Riyad el-Mektebetü'l-Merkeziyye, nr. 2678].²⁰⁵

26. İbrahim b. Ebî Kâsım b. Ömer b. Mutayr el-Hikemî (ö. XII/XVIII. yüzyıldan önce): Müellif *et-Tehzîbü'l-ehâdis fi ilmi'l-ferâ'iz* adıyla *er-Rahbiyye*'yi şerh etmiştir. [Melik Suûd Üniversitesi Ktp., nr. 3313, 46 vr.].²⁰⁶

27. Ahmed b. Mahmûd el-Meczûb: Hal tercümesiyle ilgili bilgi edinemediğimiz müellife âit *er-Rahbiyye*'nin *el-Minehu'l-mardiyye* adlı muhtasarına *Ferâ'idu'l-ukûdi's-seniyye bi-halli elfâzi'l-minahi'l-mardiyye* adlı bir şerh yazdığı belirtilir.

[أوله: الحمد لله المفيض على كافة الأنام جزيل عطاياه الجسم الخ.]

[Mektebetü'l-Ezher, nr. 16153 (414), 99 vr.].²⁰⁷

28. Ali b. Abdulkadir en-Nebtûti [en-Nebtîni] (ö. 1060/1650): Başta namaz vakitlerini tespit, hesap ve ferâiz olmak üzere çeşitli ilimlerde döneminin otoritelerindendir. Ezher Camii muvakkiti olarak da görev yapan en-Nebtûti, *er-Rahbiyye* üzerine *Şerh 'ale'r-Rahbiyye fi'l-ferâ'iz [ed-Dürretü'l-behiyye fi halli elfâzi'r-Rahbiyye]* adlı bir eser kaleme almıştır.

[Dârü'l-Kütüb., nr. 109; İskenderiyye Ktp., nr. 2226c; Tanta Ahmediyye, nr. 4871].²⁰⁸

29. İbrahim b. Abdullah b. İbrahim b. Cemân (ö. 1083/1672): Fakihliği ve edebiyatçılığı ile bilinen müellife ait *Fethu akfâli'l-mebâhis fi şerhi buğyeti'l-bâhis* adlı *er-Rahbiyye*'ye bir şerhinin bulunduğu kaydedilmektedir. [Ahkâf Hadramevt, nr. 2809].²⁰⁹

30. Abdulvâhid b. Ebî Bekr el-Ensârî el-Yümnâ (ö. 1089/1678): Fakih, mütekellim ve ferâiz âlimi olan ve Kenfez şehrinde kadılık yapan el-Ensârî'nin *er-Rahbiyye* üzerine *Şerh 'ale'r-Rahbiyye fi'l-ferâ'iz* adlı bir şerhi bulunmaktadır.²¹⁰

205 Abdulaziz b. İbrahim, *ed-Delil*, s. 477.

206 Abdulaziz b. İbrahim, *ed-Delil*, s. 478. Eser daha sonra neşredilmiştir. (nşr. Muhammed b. Muhsin ed-Dîbâci, Riyad, 2004, 1. bs., 278 s)

207 el-Merâği, *Fihrisü Mektebeti'l-Ezheriyye*, c. 2, s. 704.

208 ez-Zirikli, *a.g.e.*, c. 4, s. 301; Kehhâle, *a.g.e.*, c. 7, s. 126; el-Muhibbî, *a.g.e.*, c. 3, s. 161; Bağdatlı, *Hediyetü'l-ârifîn*, c. 1, s. 757; *Fihrisü Dâri'l-kütüb*, c. 1, s. 556; el-Habeşi, *a.g.e.*, c. 2, s. 947.

209 Muhamed Emin b. Fazlullah, *Hulâsati'l-eser fi a'yânî'l-karnî'l-hadi aşer el-Muhibbî*, Matbaatü'l-Behiyye, 1284, I, s. 21-22.

210 Kehhâle, c. 6, s. 207; Bağdatlı, *İzâhu'l-meknûn*, c. 1, s. 371; el-Muhibbî, *a.g.e.*, c. 3, s. 96. Bağdatlı, müellife *er-Rahbiyye* üzerine bir şerh isnat etmektedir. Bkz. Bağdatlı, *Hediyetü'l-ârifîn*, c. 1, s. 636. Ahlwardt da *er-Rahbiyye*'ye şerh yazdığını kaydetmektedir. Bkz. Ahlwardt, *a.g.e.*, c. 4, s. 195. Bağdatlı müellife *es-Sirâciyye* üzerine bir şerh de izafe etmektedir, bkz. *Hediyetü'l-ârifîn*, c. 1, s. 636. Ancak müellifin Şâfiî olması, sadece Bağdatlı'nın eserin varlığından bahsetmesi, Zirikli ve Kehhâle'nin müellife sadece *er-Rahbiyye* şerhi isnat etmeleri bu şerhin *es-Sirâciyye* şerhi olmadığını güçlendirmektedir. Bkz. Zirikli, *a.g.e.*, c. 4, s. 175; Kehhâle, *a.g.e.*, c. 6, s. 207.

31. Muhammed [Musa] b. Kasım el-Mağribî (ö. XI/XVII. yüzyıl): Maliki fakihi olan müellif *er-Rahbiyye*'ye 1091 tarihinde tamamladığı *et-Tuhfetü'l-behiyye 'ale'l-Mukaddimeti'r-Rahbiyye* adıyla daha çok üzerinde ittifak ve ihtilaf edilen meseleleri ihtiva eden bir şerh kaleme almıştır.

[أوله: الحمد لله الذي تولى قسمة الفرائض بنفسه حكمة وتقديرا للخ.]

[Dârü'l-Kütüb., nr. 22850b; Tunus Milli Ktp., nr1. 3923; nr2. 2986; Paris Milli Ktp., nr. 2475, vr. 1-43; Melik Faysal Ktp., nr. 1278; Mektebetü'l-Ezher, nr. 41545 zekî (465); Mescid-i Nebevî Ktp., nr. 96/80 (1); Mektebetü Cidde, nr. 114/1].²¹¹

32. Muhammed b. Halil el-Aclûnî ed-Dımeşki (ö. 1060/1148): Şâfiî fakih ve ferâiz âlimi olan müellifin *er-Rahbiyye*'ye yazdığı *Şerhu Ferâ'izi'r-Rahbiyye* adlı bir şerhi bulunmaktadır.²¹²

33. Ebû Abdullah İbn Galbûn Muhammed b. Halil et-Tarablusî el-Mısrâtî (ö. 1150/1738): Malikî fakihi olan müellif, *Tuhfetü'l-ihvâni'l-behiyye 'ale'l-Mukaddimeti'r-Rahbiyye* adıyla bir şerh kaleme almıştır. Bu şerh, *er-Rahbiyye*'nin en güzel şerhlerden kabul edilmektedir.²¹³

[أوله: الحمد لله وارث الأرض ومن عليها وإليه يرجعون...وبعد فيقول العبد الفقير المضطر لرحمة مولاة

الغني محمد بن خليل بن محمد بن غلبون الخ.]

34. Abdullah b. Abdullah b. Selâme el-Müezzîn el-İdkâvî (ö. 1184/1770): Edib ve Şâfiî fakihi olan müellifin *en-Nüzhethü'z-zehiyye bi-tadmîni'r-Rahbiyye fi'l-ferâ'iz* adıyla bir şerhi bulunmaktadır.²¹⁴

35. Muhammed Ğûs b. Nâsıreddîn b. Nizâmiddîn (ö. 1238/1822): Müellif *er-Rahbiyye* üzerine, *el-Fevâidü's-Sıbgıyye* adıyla bir şerh kaleme almıştır. [Rampur, nr. 2889]²¹⁵

36. İbrahim b. Muhammed b. İsmâil et-Taşkendî (1282/1865'te hayatta): Müellifin *eş-Şumûsü'l-behiyye 'ale'r-Rahbiyye* adıyla bir eseri bulunmaktadır.

[أوله: الحمد لله الذي هدانا للإيمان والإسلام الخ الحمد لله الذي هدانا للإيمان والإسلام الخ]

[Dârü'l-Kütüb, nr. 22835].²¹⁶

211 Kehhâle, *a.g.e.*, c. 13, s. 45; el-Merâğî, *Fihrisü Mektebeti'l-Ezheriyye*, c. 2, s. 662; Slane, *Catalogue*, c. 1, s. 438; c. 2, s. 689; *Fihrisü Mescidi'n-Nebevî*, s. 212.

212 Kehhâle, *a.g.e.*, c. 9, s. 290; Bağdatlı, *Hediyetü'l-ârifin*, c. 2, s. 222. Bu eserin yanında ferâiz ilminde Şinşevri'nin şerhi üzerine kaleme aldığı hâşiyesi ile *Şerhu'l-Ca'biriyye* adlı bir eseri de bulunmaktadır.

213 nşr. es-Sâih Ali Hüseyin, 1. bs., Trablus: Külliyyetü't-Daveti'l-İslâmiyye, 1399/1979, 259 s., 2. bs., 1990; Bingazi: Cemiyetü't-Daveti'l-İslâmiyye, 2002; nşr. Ahmed Ferid el-Mezîdî, 1. bs., Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2004, 176 s.

214 Bağdatlı, *İzâhu'l-meknûn*, c. 2, s. 639; a.mlf., *Hediyetü'l-ârifin*, c. 1, s. 484; Ahlwardt, *a.g.e.*, c. 4, s. 195.

215 el-Habeşî, *a.g.e.*, c. 2, s. 948.

216 el-Habeşî, *a.g.e.*, c. 2, s. 948.

37. Abdurrahman b. Muhammed b. Kâsım el-Hanbelî en-Necdî (ö. 1392/1971): Müellif *er-Rahbiyye* üzerine *Hâşiyetü'r-Rahbiyye fî ilmi'l-ferâiz* adlı bir şerh kaleme almıştır.²¹⁷

38. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamid (ö. 1393/1973): Müellif *er-Rahbiyye* üzerine *ed-Dürretü'l-behiyye bi-tahkîki mebâhisü'r-Rahbiyye* adıyla bir şerh kaleme almıştır.²¹⁸

39. Muhammed Necîb Hayyâta (ö. 1387/1967): *es-Sirâciyye* üzerine de şerhi bulunan müellif *er-Rahbiyye*'yi *er-Ravzatü'l-behiyye 'alâ metni'r-Rahbiyye* adıyla şerh etmiştir.²¹⁹

40. Abdullah el-İlmî el-Gazzî (ö. 1355/1936): XIV/XX. yüzyılın çok yönlü âlimlerinden olan müellif *er-Rahbiyye* üzerine 1318'de *el-Berku'l-vâmid: Şerhu metni'l-ferâ'iz* adıyla bir şerh kaleme almıştır. Eser aynı yıl basılmıştır.²²⁰

III. Ferâizü'l-Havfî Etrafında Oluşan Mâlikî Ferâiz Literatürü

Ebü'l-Kâsım Ahmed b. Muhammed b. Halef el-İşbilî el-Havfî (ö. 583/1184): Mâlikî fakihî ve kadısı müellife ait *Ferâ'izü'l-Havfî* [*el-Ferâ'izü'l-Havfiyye*], aynı zamanda [*el-Muhtasar*] olarak da meşhur olmuştur.²²¹ Ferâiz ilminde kaleme alınmış *Kebîr* ve *Mutavassıt* adında iki eseri daha bulunan müellifin bu eserinin telifinden sonra çok sayıda şerh ve hâşiye kaleme alınmıştır.²²²

[أوله: الحمدلة، الصلاة، روى أبو هريرة أن رسول الله قال: تعلموا الفرائض وعلموها الناس الخ.]

Müellifinin *el-Muhtasar*'ı üzerine yazılan şerh ve hâşiyelerden tespit edebildiklerimiz şöyledir:

1. Abdullah b. Ebî Bekr es-Sudî (ö. 699/1300): Döneminin önde gelen ferâiz âlimi müellifin ferâizde *Nihâyetü'r-râ'id fî hulâsati'l-ferâ'iz* [*Kifâyetü'l-murtâz ve Miftâhu'l-gavâmız fî usûli'l-ferâ'iz*] gibi çok sayıda eseri bulunmaktadır.²²³ Bunlardan birisi de el-Havfî'nin *el-Muhtasar*'ı üzerine kaleme aldığı şerhidir.²²⁴

217 5. bs., 1989, 90 s.

218 (Sibtü'l-Mardîni'nin *er-Rahbiyye* şerhiyle birlikte), Kahire: Matbaatü's-Saade, ts., 198 s.

219 Mektebetü Dâri'l-Fellâh, Haleb, 1411/1991.

220 el-Matbaatü'l-Hamidiye, Kahire, 1318, 56 s. Bkz. el-Merâgî, *Fihrisü Mektebeti'l-Ezheriyye*, c. 2, s. 660; Kehhâle, *a.g.e.*, c. 6, s. 85; *Fihrisü Dâri'l-kütüb*, c. 1, s. 553.

221 İbn Haldun, *Mukaddime*, c. 3, s. 13. Yahya Ba Aruru, el-Havfî'nin *el-Muhtasar*'ını Kâtib Çelebi ile Bağdatlı İsmâil Paşa müelliflerinin *Ferâizü'l-havfî* şeklinde isimlendirmelerine karşın *el-Ferâizü'l-Havfiyye* veya *el-Ferâizü'l-havfî* olduğunu söylemektedir. Bkz. es-Settî, *Şerhü muhtasari'l-havfî*, nşr. Yahya Bu Aruru, c. 1, s. 186; Bağdatlı, *Hediyetü'l-ârifin*, c. 1, s. 87. Eserin yazma nüshaları için bkz. Mescid-i Nebvî Ktp., 108/80(1); Paris Milli Ktp., nr. 213; Cezâyir Milli Ktp., nr. 1311. Bkz. Brockelmann, *GAL*, c. 1, s. 480; a.m.f., *Suppl.*, c. 1, s. 663, 664; Slane, *Catalogue*, c. 1, s. 213; *Fihrisü Mescidi'n-Nebevî*, s. 222.

222 Kehhâle, *a.g.e.*, c. 2, s. 99; el-Habeşî, *a.g.e.*, c. 2, s. 1296.

223 Kehhâle, *a.g.e.*, c. 6, s. 38; ez-Ziriklî, *a.g.e.*, c. 4, s. 74.

224 Yahya Bu Aruru, es-Settî'nin şerhini tahkik ettiği eserin mukaddimesinde belirtmektedir. Bkz. es-Settî, *Şerhü muhtasari'l-havfî*, nşr. Yahya Bu Aruru, c. 1, s. 188, 189.

2. Ebû Abdullah Muhammed b. Süleyman es-Settî (es-Sattî) (ö. 750/1350): es-Settî'nin kaleme aldığı *Şerhu Muhtasari'l-Havfi* isimli eser şerhleri arasında en meşhurlarındandır.²²⁵

3. Ebû Abdullâh Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Arefe el-Vergammî et-Tûnisî (ö. 803/1400): Müellifin el-Havfî'nin metni üzerine *Muhtasari'l-ferâ'iz* [*Şerhu'l-ferâ'izi'l-Havfiyye, Muhtasaru'l-Havfi fi'l-ferâ'iz*] adlı şerhi bulunmaktadır.

[Tunus Ahmediyye Ktp., nr. 2573 (mecm.); Cezâyir Milli Ktp., nr. 1311/2; Mektebetü'l-Mahedi'l-Mahtûtâtî'l-Arabiyye (Kuveyt), nr. 421/10; Princeton Library, nr. 717; Rabat el-Hizânetü'l-Âmme, nr. 1987-].²²⁶

Ahmed b. Muhammed b. Ahmet el-Mirdâsî (ö. 1133/1721): Edebiyatçılığı yanında matematik ilmindeki bilgisiyle de meşhur el-Mirdâsî, İbn Arefe'nin mezkûr şerhine, *Hâşiye 'alâ Muhtasari İbn Arefe fi'l-ferâ'iz* adında bir hâşiye yazmıştır.²²⁷

4. Saîd b. Muhammed b. Muhammed et-Tücübî et-Tilimsânî el-Ukbânî (ö. 811/1408): Muhtelif şehirlerde kadılık yapan Maliki fakihî el-Ukbânî'nin, matematiğe dâir *Telhîs fi a'mâli'l-hesâb*²²⁸ adlı kitabının yanında el-Havfî'nin ferâiz metnine *Şerhü'l-Havfiyye fi'l-ferâiz 'alâ mezhebi Mâlik* [*Şerhu Ferâizi'l-Havfi*] adıyla muhtasar şerhi bulunmaktadır. Bu şerh, İbn Arefe el-Vergammî et-Tûnisî'nin, el-Havfî'nin metni üzerine kaleme aldığı muhtasarının şerhidir. Eser üzerine Ali Muhammed Yusuf 2007 ve Salim Muhammed Ahsîra 2008 tarihinde Asmîra Üniversitesi'nde yüksek lisans tezi yazmışlardır.

[أوله: قال الشيخ الامام العالم العلم الشهير الخ.]

[Mescid-i Nebevî Ktp., nr. 216.4/4; Hizânetü'l-Karaviyyîn, nr. 1145; Paris Milli Ktp., nr. 5312; Tunus es-Sâdikiyye, nr. 2032; Tunus Milli Ktp., nr1. 571, nr2. 4786; Karaviyyîn, nr. 1186; Rabat el-Hizânetü'l-Âmme, nr. 2310-].²²⁹

5. Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî el-Kureşî el-Kalesâdî (ö. 891/1486): Maliki fakihî ve matematikçi el-Kalesâdî'nin matematik ve ferâizde birçok eseri bulunmaktadır.²³⁰ el-Kalesâdî, 880 yılında tamamladığı *İrşâdü'l-müte'allim ve tenbihü'l-mu'allim li-ferâ'izi's-Şeyh Halîl* adlı eserinin yanında el-Havfî'nin *el-Muhtasar*'ına şerh de kaleme almıştır.²³¹

6. Ebû Abdullâh Muhammed b. Yusuf el-Hüseynî es-Senûsî [es-Sunûsî] (ö. 890/1490): Tilimsanlı çok yönlü bir âlimdir. Aynı zamanda mutasavvıf da olan

225 nşr. Yahya Bu Aruru, 3 c., Dâru İbn Hazm, Beyrut, 2009/1430, 1109 s.

226 Brockelmann, *GAL*, c. 1, s. 480; Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, c. 2, s. 177; es-Sehâvî, *a.g.e.*, c. 9, s. 240-142; Ahlwardt, *a.g.e.*, c. 4, s. 223; el-Habeşî, *a.g.e.*, c. 2, s. 1296.

227 Kehhâle, müellifin eseri tamamlamadığını kaydetmektedir. Bkz. Kehhâle, *a.g.e.*, c. 2, s. 67.

228 Brockelmann, *Suppl.*, c. 2, s. 1018.

229 Kehhale, *a.g.e.*, c. 4, s. 230; Adil Nuveyhiz, *Mu'cemu a'lâmi'l-Cezâir min sadri'l-İslâm hattâ'l-asri'l-hâdir*, Beyrut: Müessesetu Nuveyhizi's-Sekâfiyye, 1400/1980, s. 327; Brockelmann, *GAL*, c. 1, s. 480; a.mlf., *Suppl.*, c. 1, s. 663, 664; Slane, *Catalogue*, c. 2, s. 327; c. 3, s. 86; *Defterü's-Sâdikiyye*, s. 79.

230 Bkz. es-Sehâvî, *a.g.e.*, c. 6, s. 14, 15.

231 Fas, 1293/1876.

müellifin el-Havfî'nin *el-Muhtasar*'ı üzerine *el-Mukarribü'l-müstevfî fî Şerhi ferâizi'l-Havfî* [*Şerhu Muhtasari'l-Havfî fî'l-ferâiz*] adlı bir şerhi bulunmaktadır.

[أوله: الحمد لله رب العالمين والصلاة والتسليم على سيدنا ومولانا محمد إمام المتقين الخ.]

[Mescid-i Nebevî Ktp., nr. 128; Cezâyir Milli Ktp., nr. 1450; Tunus Milli Ktp., nr. 3230].²³²

7. Bedrüddîn Muhammed b. Muhammed Sıbtü'l-Mardîni (ö. 907/1501): Sıbtü'l-Mardîni'nin de *Şerhu Ferâ'izi'l-Havfî* adıyla el-Havfî'nin *el-Muhtasar*'ı üzerine şerh yazdığı kaydedilmektedir.²³³

8. Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed (İbn Gâzî) el-Osmânî el-Miknâsî (ö. 919/1513): Hadis, fıkıh ve matematik âlimi olan müellif el-Osmânî olarak meşhur olmuştur. Müellif, ferâiz ilminde *el-Câmiu'l-müstevfî fî cedâvili'l-Havfî fî'l-mîras* [*Takyîd 'ale'l-Havfiyye*] adıyla el-Havfî'nin mezkûr eserine şerh kaleme almıştır.

[أوله: الحمد لله الذي علم بالأقلام وقسم موارث أهل الإسلام الخ.]

[Sale Hizânetu Sabihiye, nr1. 1185, nr2. 396].²³⁴

9. Ebû Abdullah Şemseddîn Muhammed b. Muhammed el-Hattâb er-Ruaynî (ö. 954/1547): Ruaynî, Halil b. İshak el-Cündî'nin (ö. 776/1374) *el-Muhtasar*'ının şârihi de olup çok yönlü bir âlimdir. Mağrip asıllı müellifin ferâiz ilmine dâir *Şerh 'alâ Muhtasari'l-Havfî ile'l-münâsehât* adlı bir eseri bulunmaktadır.²³⁵

10. Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed İbnü'l-Kâdî el-Miknâsî (ö. 1025/1616): Kadılık da yapan Maliki fakihî, edip ve tarihçi İbnü'l-Kâdî'nin ferâize dâir telif ettiği eserlerden biri tanesi de *Tefayîd 'alâ cedâvili'l-Havfî* dir.²³⁶

11. Muhammed b. Ebî Bekr b. el-Adnânî (?): Müellife âit *Şerhu Kitâbi'l-ferâiz li'l-Hâvfî* adlı bir eser bulunmaktadır.

[أوله: الحمد لله الذي خلق من الماء بشرا...ويعد فلما كان علم الفرائض رفيع الشأن والمقدار الح.]

[Paris Milli Ktp., nr. 1075; Cezâyir Milli Ktp., nr. 1312].²³⁷

Sonuç

İslam dünyasında mezheplerin oluşumu sonrasında VI./XII. yüzyılda üç farklı mezhepte kaleme alınan üç temel ferâiz metninin etrafında oluşan literatürün tespiti ve değerlendirilmesini amaçlayan bu çalışmada, söz konusu metinler üzerine yazılan şerh, hâşiye, ta'lik, manzum, muhtasar gibi eserler tespit edilmiştir. Hanefî,

232 Nuveyhiz, *Mu'cem*, s. 181; Bağdatlı, *İzâhu'l-meknûn*, c. 2, s. 448; ez-Ziriklî, *a.g.e.*, c. 5, s. 153; Kâtib Çelebi, *a.g.e.*, c. 2, s. 1626; *Fihrisü Mescidi'n-Nebevî*, s. 227-228; Brockelmann, *GAL*, c. 1, s. 480.

233 Bağdatlı, *Hediyetü'l-ârifîn*, c. 2, s. 218, 219.

234 es-Settî, *Şerhu Muhtasari'l-Havfî*, c. 1, s. 188, 189; İbnü'l-Kâdî, Ebü'l-Abbâs Şehâbeddîn Ahmed b. Muhammed, *Dürretü'l-hicâl fî esmâ'r-ricâl: Zeylu Vefeyâti'l-a'yân*, nşr. Muhammed el-Ahmedî Ebü'n-Nur, Kahire: Dârü't-Türâs, c. 2, s. 188, 189; Bağdatlı, *Hediyetü'l-ârifîn*, c. 2, s. 226.

235 *Mucemü'l-mutbûati'l-mağribiyye*, s. 91; el-Habeşi, *a.g.e.*, c. 2, s. 1297.

236 Razûk, Muhammed, "İbnü'l-Kâdî", *DİA*, İstanbul: 2000, c. 21, s. 98, 99.

237 Brockelmann, *GAL*, c. 1, s. 480; Slane, *Catalogue*, c. 1, s. 213; c. 2, s. 327; Georges Vajda, *Catalogue Des Manuscrits Arabes Bibliotheque Nationale Department des Manuscrits: 590-1120*, Paris Bibliothewue Nationale, 1978, s. 309.

Şâfiî ve Maliki mezheplerine müntesip olan bu metinlerin müellifleri aynı dönemde yaşamıştır. Şöyle ki, Secâvendî'nin *es-Sirâciyye*'si, Şâfiî fakihî İbnü'l-Mütefennine er-Rahbî'nin *er-Rahbiyye*'si ve Maliki fakihî Ebü'l-Kâsım el-Havfi'nin *el-Hawfiyye*'sinin aynı dönemde ortaya çıkması ve her biri üzerine onlarca eser kaleme alınması hiç şüphesiz tesadüfi değildir. Bu bağlamda eserlerin çalışmada tercih edilmesi de sadece ilgili mezheplerde öne çıkmış olmaları sebebiyledir. Dolayısıyla aynı dönemde üç temel metnin kaleme alınarak, daha sonraki yüzyıllar boyunca bu metinler etrafında onlarca eser kaleme alınması ve neticesinde büyük bir literatürün oluşması hiç şüphesiz o dönemin ilim anlayışı, o dönemdeki İslam dünyasının durumu ve ihtiyaçları, eğitim sistemiyle yakından ilişkilidir.

Amaçları açısından bakıldığında şerh, hâşiye ve ta'liklerin sadece bu temel metinlerdeki müphem ve müşkil lafızları açıklamaktan ibaret olmadıkları, İslam miras hukukunda öne çıkan miras meselelerini farklı yönlerden ele aldıkları, öteden beri devam edegelen tartışmalara, ihtilaflara delilleriyle birlikte yer verdikleri görülmektedir. Nitekim bu bağlamda, ilgili şerhlerden büyük kısmının müdellel olduğu, farklı görüş ve uygulamaları delilleriyle ele alarak tartıştıkları, hâşiyelerin de şerhlerdeki bazı yanlışlıkları tashih ederek bazı bilgileri tenkit ettikleri görülmektedir. *es-Sirâciyye* üzerine Cürcânî'nin ve *er-Rahbiyye* üzerine Sibtü'l-Mardîni'nin kaleme aldığı şerhlerin ilim çevrelerinde söz konusu metinler kadar meşhur olmaları da bu çerçevede önemlidir.

Ferâiz ilmi, belli derecede hesap ve matematik gerektirmesiyle fikhın diğer alanlarına nispetle öğrenilmesi ve öğretilmesi açısından kısmen zorluk taşımakta ve belli bir uzmanlık gerektirmektedir. Üç temel metin etrafında oluşan literatürün büyük bir kısmı da eğitim ve öğretim amaçlıdır. Bu eserlerin metinlerdeki müphem ve müşkil lafızları dil ve fikhî açıdan açıkladıkları, ilmî açıdan delilleriyle ortaya koydukları, öğrenilme ve öğretilmesini kolaylaştırmayı hedefledikleri müşahede edilmektedir. Bu bağlamda birçok eserle ilgili şerh yazılması yanında, yazılan şerhlerin bir kısmı daha sonradan ihtisar edilmiş ya da ezberlenmelerini kolaylaştırmak amacıyla manzum hâle getirilmişlerdir. Bu yönde müelliflerin, eserlerin yazılış amacıyla ilgili, "öğrencilerin isteği", "öğrenilmesinin kolaylaştırılması", "zor bahis ve ibarelerinin açıklanması" gibi ifadeler kullanmaları da bunu göstermektedir.

Üç farklı mezhepte kaleme alınan bu eserlere yazılan şerh ve hâşiyelerin sadece ilgili mezhebe müntesip âlimler tarafından kaleme alınmaması, farklı mezheplerden âlimlerin de bu eserlere şerh ve hâşiye kaleme almış olmaları da bu çerçevede dikkat çekicidir. Muhteva açısından ise, bu metinlerin farklı mezhep çevrelerinde de etkili oluşu, delilleriyle birlikte ele alınarak değerlendirilmesi ya da ilmi çerçevede cevap verilmesi gereğini ortaya koymuştur. Nitekim bir kısım eserlerin bu amaçla ele alındığı görülmektedir.

Üç temel metin çerçevesinde sınırlandırdığımız bu çalışmada, hiç şüphesiz birçok eserin günümüzde mevcudiyetini dahi tespit etme imkânı bulamadık. Eserlerin birçok yazma nüshası da dünyanın çeşitli yazma kütüphanelerine dağılmış durumdadır. Değil her biri üzerinde çeşitli açılardan çalışma yapmak ya da neşrederek

günümüz ilim dünyasına tanıtmak, henüz derli toplu fihrist ve envanterleri bile çıkartılmadığı için birçoğunun günümüze ulaşmış ulaşmadığına ilişkin bilgiye dahi sahip değiliz. Dolayısıyla muhteva açısından tam bir değerlendirme yapmak hiç şüphesiz bu eserlerin görülüp çalışılmasından sonra mümkün olabilecektir. Bu bağlamda bu çalışmaya, ilgili metinler üzerine yazılan eserlerin tespit edilerek ortaya çıkartılmasına yönelik bir başlangıç olarak bakılmalıdır.

Üç Ferâiz Metni Çerçevesinde Gelişen Müteahhirîn Dönemi Ferâiz Literatürü

Abdurrahman YAZICI

Özet

Müslümanlar, ferâiz ilmine verdikleri değer ve önemin göstergesi olarak sahâbe döneminden itibaren bu alanda müstakil eserler telif etmişlerdir. Muhteva ve amaç açısından farklılıklarla birlikte bu alandaki müstakil eser telifi Osmanlı döneminde de devam etmiştir. Bu çalışmada ferâiz ilminde meşhur üç temel metin ile bu metinler etrafında oluşan şerh, haşiye, manzum, muhtasar vb. eserler çerçevesinde Osmanlı ferâiz literatürünün de içinde yer aldığı müteahhirîn dönemi literatürünün genel hatlarıyla ele alınması amaçlanmıştır. Bu üç temel metin, Hanefî fakihî es-Secâvendî'nin (ö. 596/1200) *es-Sirâciyye*'si, Şâfiî fakihî İbnü'l-Mütefennine er-Rahbî'nin (ö. 579/1183) *er-Rahbiyye*'si ve Malikî fakihî Ebü'l-Kâsım el-Havfî'nin (ö. 583/1184) *el-Havfiyye*'sidir.

Anahtar Kelimeler: Ferâiz Literatürü, Miras Hukuku, *es-Sirâciyye*, *er-Rahbiyye*, *el-Havfiyye*.

The Development of Farâ'id Literature in the Late Period (*Mutaakhkhirin*) in Accordance with Three Farâ'id Texts

Abdurrahman YAZICI

Abstract

Muslim scholars have conducted a number of studies on inheritance law as an indication of importance they attribute to this topic from the time of the Prophet's companions on. Despite considerable differences as to content and purpose, this scholarly endeavor steadily persisted throughout the Ottoman period. This study aims at reviewing the literature of the late period of Islam, in which the Ottoman inheritance law literature takes place, with special focus on three main texts including Abū Tāhir al-Sadjāwandī's (d. 596/1200) *al-Siradjīyya*, Ibn al-Mutafannina er-Rahbī's (d. 579/1183) *al-Rahbīyya*, and Abu'l-Qasim Al-Hawfī's (d. 583/1184) *el-Hawfiyya*, alongside the commentaries, annotations, and poetry and handbooks related to these texts.

Keywords: Farâ'id Literature, Inheritance Law, *al-Siradjīyya*, *al-Rahbīyya*, *al-Hawfiyya*.